

SOÚ

Institucionální zázemí české sociologie před nástupem marxismu

Zdeněk R. Nešpor

Tuto práci recenzovali:
prof. PhDr. Miloslav Petrušek, CSc.
PhDr. Oto Sedláček, CSc.

Tato studie je výstupem z grantu Grantové agentury Akademie věd ČR č. IAA700280701
„Česká sociologie náboženství v mezinárodním a interdisciplinárním kontextu“.

Obsah

Abstrakt	7
Abstract	8
Abstrakt	9
Předmluva	11
1. Nástin vývoje české sociologie do roku 1948	15
2. Sociologická pracoviště na vysokých školách	24
2.1. Sociologický seminář FF UK v Praze	25
2.2. Sociologický seminář FF MU v Brně	26
2.3. Svobodná škola politických nauk v Praze	27
2.4. Vysoká škola politická a sociální v Praze	28
2.5. Vysoká škola sociální v Brně	29
3. Státní sociální a sociologické ústavy	30
3.1. Státní úřad statistický	30
3.2. Sociální ústav RČS	31
3.3. Československá akademie zemědělská	33
3.4. Československý ústav zahraniční	33
3.5. Československý ústav pro výzkum veřejného mínění	34
4. Sociologické vědecké společnosti	36
4.1. Masarykova sociologická společnost	37
4.2. Společnost pro sociální badání	42
4.3. Další sociologické společnosti	44
5. Sociologické časopisy	48
5.1. Před vznikem oborových časopisů	49
5.2. Sociologická revue	53
5.3. Sociální problémy	54
5.4. Další (částečně) sociologické časopisy	56

6. Přehled osobních archivních fondů českých sociologů působících do roku 1948	60
Hlavní použitá literatura	69
Příloha I: Předválečné stanovy Masarykovy sociologické společnosti	73
Příloha II: Několik slov úvodem k Sociologické tribuně časopisu Parlament	76
Příloha III: Otevřený dopis Edvarda Beneše nové Sociologické revui	79
Příloha IV: K programu nové revue (Sociální problémy)	81
Shrnutí	83
Summary	85
Zusammenfassung	87
O autorovi	89

Institucionální zázemí české sociologie před nástupem marxismu

Zdeněk R. Nešpor

Abstrakt

Studie představuje nástin vývoje české sociologie do roku 1948, členěný na období do etablování sociologie jako samostatné univerzitní disciplíny (G. A. Lindner, T. G. Masaryk, katoličtí sociologové), období Masarykových žáků, kteří sice etablovali katedry sociologie, avšak empirické sociologii se věnovali jen částečně (I. A. Bláha, E. Chalupný, J. Král), a konečně na období třetí předmarxistické sociologické generace, skutečné praktikanty této disciplíny, rozčleněné na „brněnskou“ a „pražskou“ sociologickou školu. Podrobněji jsou charakterizovány dosud málo známé dějiny české sociologie v období druhé světové války, nástin končí sledováním její krátké poválečné existence a likvidace po roce 1948.

Kromě tohoto velice předběžného nástinu studie na základě archivního výzkumu přináší základní informace o sociologických pracovištích, vědeckých společnostech a odborných či popularizačních časopisech. Z vysokoškolských pracovišť byly nejdůležitější sociologické semináře na pražské a brněnské filosofické fakultě, které existovaly v meziválečném období a byly obnoveny po druhé světové válce (do roku 1949/1950), dále Svobodná škola politických nauk (1928–39) a Vysoká škola politická a sociální (1945–49, resp. 1953). Další významná sociologická pracoviště představovaly mj. Státní úřad statistický, Sociální ústav a v letech 1946–50 Československý ústav pro výzkum veřejného mínění. Na formování české sociologie se výrazně podílely i vědecké společnosti, z nichž nejdůležitější byly Masarykova sociologická společnost (1925–48, resp. 1950), vydávající časopis *Sociologická revue*, a (zprvu formálně neorganizovaná) Společnost pro sociální badání (založená 1937), vydávající časopis (*Sociologie a*) *Sociální problémy*.

Práce je doplněna soupisem a základními charakteristikami archivních fondů českých sociologů působících do roku 1948 a přílohami vztahujícími se k vývoji institucionálního zázemí české sociologie.

Klíčová slova

Sociologie – dějiny; Sociologie – pracoviště; Sociologie česká, 20. století; Brněnská sociologická škola; Pražská sociologická škola

The Institutional Background of Czech Sociology before the Onset of Marxism

Zdeněk R. Nešpor

Abstract

The study traces the development of Czech sociology to 1948, broken down into several periods: the period during which sociology established itself as an independent academic discipline (G. A. Lindner, T. G. Masaryk, the Catholic sociologists), the period of Masaryk's students, who while they established departments of sociology only partly engaged in empirical sociology (I. A. Bláha, E. Chalupný, J. Král), and finally the period of the third pre-Marxist sociological generation, genuine practitioners in this field, separated into the "Brno" and the "Prague" schools of sociology. A detailed description is provided of the thus far little-known history of Czech sociology during the period of the Second World War, and the outline ends with a look at the short post-war existence of sociology and its termination after 1948.

In addition to this very provisional outline, the study draws on archival research to present basic information about sociological institutions, societies, and academic and informational periodicals. The most important university-based sociological establishments were the sociology seminars at the arts faculties in Prague and Brno, which existed in the interwar period and were re-opened after the Second World War (to 1949/1950), the Free School of Political Studies (1928–39), and the University of Political and Social Studies (1945–49 / 1953). Other important sociological establishments were the State Statistical Office, the Institute of Social Affairs, and in 1946–50 the Czechoslovak Institute for Public Opinion Research. Scientific societies also contributed significantly to the development of Czech sociology, the most important of which were the Masaryk Sociological Society (1925–48 / 1950), which published the journal *Sociologická revue*, and (initially with no formal organisation) the Society for Social Research (founded in 1937), which published the journal (*Sociologie a Sociální problémy*).

The study is accompanied by an inventory and description of the archival resources of Czech sociologists working to 1948 and appendices on the development of the institutional foundations of Czech sociology.

Keywords

History of sociology, sociological establishments, Czech sociology – 20th century, Brno sociological school, Prague sociological school

Der institutionelle Hintergrund der tschechischen Soziologie vor der Machtergreifung des Marxismus

Zdeněk R. Nešpor

Abstrakt

Die Studie skizziert Entwicklung der tschechischen Soziologie bis 1948, gegliedert in die Periode der Etablierung der Soziologie als selbständiger Hochschuldisziplin (G. A. Lindner, T. G. Masaryk, die katholischen Soziologen), die Periode der Masaryk-Schüler, die zwar Soziologie-Katheder aufbauten, sich der empirischen Soziologie jedoch nur teilweise widmeten (I. A. Bláha, E. Chalupný, J. Král), und schließlich der Periode der dritten vormarxistischen Generation von Soziologen, die in der sog. „Brünner“ und „Prager“ Soziologieschule diese Disziplin tatsächlich praktizierten. Die bislang weniger bekannte Geschichte der tschechischen Soziologie zur Zeit des Zweiten Weltkriegs wird detailliert aufgezeigt, und die Skizzierung endet mit einem Abriss der kurzen Nachkriegsexistenz und anschließenden Liquidierung nach 1948.

Neben dieser äußerst vorläufigen Skizzierung bringt die Studie auf Grundlage von Archivuntersuchungen grundlegende Informationen über soziologische Forschungsstätten, wissenschaftliche Gesellschaften und Fach- bzw. populärwissenschaftliche Zeitschriften. Die wichtigsten Hochschul-Forschungsstätten waren die Soziologieseminare an der Prager und der Brünner philosophischen Fakultät, die es bereits in der Zeit zwischen den Kriegen gab und die nach dem Zweiten Weltkrieg wiedereröffnet wurden (bis 1949/1950), des Weiteren die Freie Schule für Politiklehre (1928–39) und die Hochschule für Politik und Sozialwesen (1945–49, bzw. 1953). Weitere wichtige soziologische Einrichtungen waren u. a. das Staatliche Statistikamt, das Sozialinstitut und in den Jahren 1946–50 das Tschechoslowakische Meinungsforschungsinstitut. An der Formung der tschechischen Soziologie waren auch wissenschaftliche Gesellschaften in entscheidendem Maße beteiligt, die wichtigste war die Masaryk-Gesellschaft für Soziologie (1925–48, bzw. 1950), die auch die Zeitschrift *Sociologická revue* herausgab und die (zunächst nicht formal organisierte) Gesellschaft für soziales Forschen (gegründet 1937), die die Zeitschrift (*Sociologie a*) *Sociální problémy* herausgab.

Die Arbeit wird ergänzt durch ein Verzeichnis und die Grundcharakteristiken der Archivfonds der bis 1948 wirkenden tschechischen Soziologen sowie durch Anlagen bezüglich der Entwicklung des institutionellen Hintergrunds der tschechischen Soziologie.

Schlüsselworte

Soziologie – Geschichte; Soziologie – Forschungsstätten; tschechische Soziologie, 20. Jahrhundert; Brünner Soziologieschule; Prager Soziologieschule

Předmluva

V případě sociologie i dalších společenských věd se uplatňuje, stejně jako v případě samotné sociální reality, institucí a jednání osob či skupin, výrazná *path dependency* – vědomé, ale častěji nevědomé navazování na dřívější formy a způsoby, které řídí, usměrňují, ale také omezují jakékoli další myšlení a jednání. Zatímco přírodní vědy disponují paradigmaty, jejichž základní teorie mohou být jednoznačně falzifikovány, a proto příležitostně dochází k úplné změně paradigmatu, společenské a humanitní vědy nikoli [Kuhn 1997]. Obvykle jsou multiparadigmatické, rozvíjení jejich poznání je v rámci jednotlivých badatelských škol kumulativní, závislé na svých sociálních kontextech a historických souvislostech, aniž by umožňovalo definitivní soudy o člověku a společnosti. Právě proto Max Weber v případě věd o člověku hovořil nikoli o poznání, nýbrž „jen“ o adekvátním porozumění skutečnosti [Weber 1998]. Inherentní součástí jakékoli sociální vědy z tohoto důvodu je studium jejího vlastního vývoje, který do značné míry určuje samu možnost aktuálního poznávání a porozumění, přičemž náležitě rozvíjení vědy je nezbytně jakýmsi „dialogem“ s jejími klasiky [Merton 2000]. Nedochází-li k němu, je to důvod k obavám, že si sociologie – nebo jakákoli jiná společenská či humanitní věda – svoji závislost na minulých i současných kontextech neuvědomuje, implicitně jí podléhá a z tohoto důvodu plodí ne-li vyloženě chybné, pak systematicky zkreslené poznatky. Proto je nezbytné věnovat mimořádnou pozornost „sociologii sociologie“ [Friedrichs 1970], i když to neznamená sebestředné utápění se (pouze) v dějinách a zakotvení vlastní disciplíny.

Česká sociologie na tom v tomto směru není právě nejlépe, přičemž hlavním důvodem jsou vnější tlaky a změny, které se podepsaly na jejím vývoji. Organizačně a personálně nepříteli bohatě vybavená disciplína v průběhu 20. století prodělala hned několik tragických přelomů, počínaje uzavřením českých vysokých škol v roce 1939 a dalšími omezeními provozu během druhé republiky a za druhé světové války, přes poválečnou „denacifikaci“, která odstranila (nemnoho) sociologů zkompromitovaných spolupráci s protektorátním režimem, až po mocenský nástup komunistů, který znamenal dočasnou likvidaci celého vědního oboru. Sociologie byla jako „buržoazní pavěda“ zcela zrušena a nahrazena tzv. historickým materialismem [srov. Petrusek 2000; Urbánek 1968], což vedlo k zániku vědecké práce a působení velké většiny dotehdejších sociologů, ať už kvůli jejich umlčení nebo emigraci. Nová česká sociologie, která se rozšířila v šedesátých letech 20. století, již na meziválečnou a krátce poválečnou generaci příliš nenavazovala, aniž ji v úplnosti znala. I tato generace však byla perzekvována, její velká část musela během normalizace opustit akademickou sféru a jen někdy se do ní vrátila po roce 1989. Mnozí současní sociologové, jejichž vědecká dráha začala až ve svobodné společnosti, pak apriorně odmítají studium děl domácích klasiků, jednak pro jejich „zastaralost“ a/nebo ideologický podtext, zadruhé proto, že se sami výrazněji orientují na aktuální zahraniční trendy a přístupy. Toto „zesvětovění“ české sociologie přitom rozhodně není špatné, nebezpečí se objevuje teprve v okamžiku, kdy je absolutizováno, a tím je přehlížena uvedená historicko-sociální

závislost. Přes veškerou diskontinuitu vývoje české sociologie ve 20. století totiž nelze předpokládat, že by neexistovalo také mezigenerační předávání, institucionální a organizační tradice a v neposlední řadě samozřejmě tradice ideové, teoretické a metodické, ačkoli si jich jejich nositelé vůbec nemusí být vědomi.

Sepsat dějiny a sociologii české sociologie bude teprve úkolem budoucnosti, pro který dosud není dostatek předpokladů a dílčích studií, namnoze chybí i základní výzkum v této oblasti. První pokusy na tomto poli podnikli Josef Král [1937a] a I. Arnošt Bláha [1997], čelní představitelé dvou znesvářených sociologických škol, které zanikly po komunistickém převratu v roce 1948. Zejména Královo dílo se přitom paradoxně vyznačuje snahou o objektivní informaci, vyniká proto spíše materiálově – jako komentovaná bibliografie obsahu zkoumání –, než hodnocením a analýzami. Bláha spojil toto deskriptivní hledisko s angažovaností, takže kupříkladu Edvardu Benešovi věnoval mnohem větší pozornost, než by si jako sociolog zasloužil [srov. Bláha 1997: 49–74].¹ Novou vlnu zájmu o dějiny starší domácí sociologie přineslo „oteplení“ ve druhé polovině šedesátých let, byla to ovšem vlna systematicky dost ovlivněná dobovými zájmy a možnostmi. Pozitivně v ní byla hodnocena především brněnská sociologická škola, jejíž následovníci se na tomto zájmu ostatně výrazně podíleli [Macků 1968a, b; Obrdlíková 1966; Galla 1968], zatímco někdejší pražská škola byla spíše odsuzována i nemnoha badateli z okruhu pražské filosofické fakulty, kteří se dějinám české sociologie věnovali [Galla 1968; Šiklová 1968]. (Relativní) publikační svoboda, která tehdy existovala, umožnila vystoupit i v Československu zůstávším poškozeným, viz polemiku mezi Josefem Králem a Karlem Gallou o charakteru a významu pražské sociologické školy [Král 1969; Galla 1969]. Výměna názorů však netrvala příliš dlouho a mezi normalizací perzekvovanými byly (opět) obě strany – „pohrobci“ pražské školy absolutně, stoupcí té brněnské jen někteří, zatímco jiní se (stejně jako po únoru 1948) horlivě zapojili do služeb režimu, tentokrát neostalinského. Dějiny české sociologie začaly být nadále pěstovány především v Praze, kde se jim věnoval Antonín Vaněk [1981; 1985; 1986]. Jeho zpracování ovšem bylo silně závislé jak na „vzoru“, ze kterého opisoval [tj. Bláha 1997], tak především na dobové ideologii, s níž jednoznačně odsuzoval pražskou i brněnskou „buržoazní sociologii“ a pozitivně hodnotil pouze ty autory, kteří „konvertovali“ k marxismu a/nebo si udrželi své pozice za normalizace. Vaněk ve svých dílech představoval především sociální profily a dílo jednotlivých sociologů, mnohem menší pozornost věnoval jejich myšlenkovému odkazu a organizačnímu zakotvení, které zpracoval s řadou chybných informací – částečně asi i z autocenzurních důvodů; přesto jeho práce dosud představují prakticky jediný přehled institucionálního zázemí starší české sociologie.

Oborová situace po roce 1989 vedla především k – nezbytnému – většímu zájmu o vývoj světové sociologie v uplynulých desetiletích, zatímco domácí tradice byly spíše opomíjeny. Publikace „stále trvající“ Společnosti pro sociální badání, reprezentující tradici pražské meziválečné školy, neunikly sebestřednému „sektářství“ a nenašly větší ohlas [např. Geist 1992: zejm. 415–419; Geist, Králová 1997], zatímco většina sociologů, hleděla-li už do historie, vzpomínala především na období „obnovení“ české sociologie v šedesátých letech a její následující vývoj. Z tohoto zájmu vznikly organizační profily českých sociologických pracovišť [Sociologický časopis/Czech Sociological Review 38, 2002, 1–2: 169–221] a především monotematické číslo Sociologického časopisu/Czech Sociological Review věnované

¹ Stať o Benešovi je v Bláhově knize paradoxně dokonce delší i než pojednání věnované T. G. Masarykovi [ibid.: 33–48]. Patrně nejlepší dobovou charakteristiku Benešova filosofického a sociologického díla v monografické podobě publikoval F. M. Hník [1946]; jde o dílo mimořádné i v kontextu Hníkova díla, neboť jeho práce z oblasti sociologie náboženství vynikají „chtěnými interpretacemi“ ve prospěch jeho vlastní Církve československé.

české sociologii v letech 1962–89 [Sociologický časopis/Czech Sociological Review 40, 2004, 5], zatímco obecný přehled Jana Macků a Ivo Možného v rámci *Velkého sociologického slovníku* [1996: 1041–1046] je přeci jen příliš stručný a povšechný. Péčí historiků soudobých dějin došlo k publikaci „odborných vzpomínek“ zakladatelské osobnosti českého výzkumu veřejného mínění [Adamec 1996] a další studie o vývoji této subdisciplíny v šedesátých letech [Bečvář 1996], sociologická obec jim však nevěnovala náležitou pozornost. Kromě toho začala vycházet memoárová literatura zabývající se (obvykle pouze příležitostně) českou sociologií, v níž se jednotliví autoři různým způsobem angažovali [např. Císař 2005; Fischer 2005; Kolman 2005; Machotka 2001], paradoxně však dosud nebyla v úplnosti publikována třeba rukopisná autobiografie jedné z jejích vůdčích osobností, I. Arnošta Bláhy.² Nehledě na to je ovšem třeba uvést samozřejmou skutečnost, že autobiografie nemohou „suplovat“ vědecké práce z dějin oboru, již pro svůj subjektivní a sebeospravedlňující rozměr, jenž se v případě citovaných děl uplatnil většinou velmi výrazně.

Cílem této drobné studie není nahrazovat (neexistující) bádání v dějinách české sociologie. Vznikla vlastně jako „vedlejší produkt“ autorova zájmu o vývoj domácích tradic sociologie náboženství [srov. zejm. Nešpor 1999; 2004; 2007a; 2007b], když se ukázalo, jak nedostatečné a namnoze chybné jsou v sekundární literatuře uváděné informace o starší české sociologii. Nedostatečně zpracované je i relativně známé období meziválečné a krátce poválečné [Nešpor 2007c] a tím spíše to platí pro druhou světovou válku, kdy univerzitní sociologie přestala existovat, oproti obecnému přesvědčení to však neznamenalo úplný zánik nebo zásadní omezení oboru. Autor se přitom zaměřil výlučně na organizační stránku české sociologie, tedy na vědecké, výzkumné, popularizační a spolkové aktivity, včetně vydávaných periodik, jejichž přehled – při daném stavu poznání nutně neúplný – bude představovat pramennou základnu pro jakékoli další studium, jež by se mělo zaměřit spíše věcně, ideově, teoreticky a metodicky. Aby něco takového bylo možné, bylo třeba zpracovat právě tento základní přehled archivních a dalších pramenných zdrojů. Jde vlastně pouze o přehled institucionálního zakotvení prvních generací českých sociologů, pracujících před rokem 1948, protože jejich organizace (i způsob a charakter práce) tvoří relativně uzavřený celek; další vývoj je sledován pouze náznakově, jednak proto, že se ubíral jinými cestami a bylo by třeba provést jeho samostatný výzkum, zadruhé z toho důvodu, že je alespoň v prvním přiblížení čtenářům dostupný prostřednictvím výše uvedené literatury. Smyslem této práce tedy není „nahrazovat“ (absentující) moderní dějiny české sociologie, byť jen pro období do roku 1948, nýbrž vytvořit materiálový podklad pro jejich budoucí zpracování – i to jen pokud jde o sociologická pracoviště a časopisy.

2 Bláhova autobiografie existuje ve dvou verzích. Rozsáhlejší text představují (obsahově) nepříliš uspořádané více než tisícistránkové osobní vzpomínky s řadou doprovodných dokumentů, nazvané „Rodinná kronika“. Bláha je psal postupně, poslední zápisy jsou z jara 1960, snažil se v nich sledovat běh svého života, přátele, kolegy a žáky, ale i vnější události, k nimž byl zejména po roce 1948 značně kritický. Rukopis je uložen v Archivu Masarykovy univerzity v Brně (I. A. Bláha, B 96, kt. 2–3), chybí ovšem důležité období kolem roku 1948 (s. 512–581; podle průběžného číslování provedeného J. Obrdlíkovou). Menší a ne vždy nejzajímavější část těchto vzpomínek byla nedávno uveřejněna časopisecky [Bláha 1996–2003]. Kratší, ucelený text (odlišné) autobiografie, v níž autor vypisuje i své „sociologické krédo“ a základy své sociologie, pochází z konce čtyřicátých let a původně měl být určen „pro jednu zahraniční vědeckou publikaci“; tento dosud neznámý text je uložen v Archivu AV ČR Praha, ČAVU, kt. 185, i.č. 258, osobní spis I. A. Bláha.

1. Nástin vývoje české sociologie do roku 1948

Počátky české sociologie spadají do 19. století, kdy se buď na půdě filosofie (nejčastěji filosofie dějin) nebo teologie objevily první úvahy o sociálně podmíněných institucích, zákonitostech a organizaci, dějinném vývoji či morálce. Sem můžeme řadit Bernarda Bolzana, Augustina Smetanu, Ignáce Hanuše a především herbartovce Gustava A. Lindnera a Josefa Durdíka. Tyto úvahy vesměs končily formou sociálních utopií (např. Bolzanův spis *O nejlepším státě*, 1837, Sabinův *Duchovný komunismus*, 1861), i když kupříkladu Bolzano vypracoval významný – třebaže ve své době již anachronický a vlastně také utopický – koncept českého národa, tvořící svým důrazem na zemské vlastenectví a náboženství alternativu vůči nacionalistickému českému obrození [Kutnar 2003: 237–244]. Psychologií národů byl ovlivněn František Krejčí, zatímco sociální darwinismus můžeme najít u Miroslava Tyrše a někteří další filosofové a esejisté, jmenovitě František M. Klácel a Karel Sabina, byli zasaženi socialistickým hnutím. V žádném případě se však nejednalo o pěstování sociologie jako samostatného oboru a zájem o sociální ani výrazněji nezasáhl celek českého filosofického myšlení té doby. Filosofie sice byla před emancipací sociálních věd značně rozrůzněná, nicméně většina českých pozitivistů inklinovala spíše k psychologii, právníci zase k ekonomii a státovědě. Za prvního – a leckdy i největšího – českého sociologa proto bývá pokládán až T. G. Masaryk.³

Postavení Masaryka jako zakladatele české sociologie je v mnohém oprávněné: na přelomu 19. a 20. století (spolu s Kaizlem) popularizoval „sociologii“ v české společnosti⁴ a z jeho žáků se formovali první skuteční sociologové, nebo přinejmenším přednášeči sociologie na univerzitách, kteří zase ovlivnili své vlastní žáky. Na druhou stranu je otázka, nakolik byl sám Masaryk sociologem, přinejmenším v moderním pojetí. Jeho první a nepochybně nejsociologičtější (habilitační) spis *Sebevražda* (německé vydání 1881, česky 1904) se k sociologii sice hlásil, nicméně statistická šetření autor používal spíše jen jako jakousi „vědeckou stafáž“ pro prezentaci vlastních normativních názorů [Nejedlý 1932: 64]. Vymezil sice podstatu a metody nové disciplíny (v *Konkrétní logice*, 1885, a především v *Rukověti sociologie*, 1901⁵) a příležitostně se věnoval kritikám náboženského či marxistického pojetí společnosti, nicméně docházel k nim především z filosofických pozic a většinu další, volně řečeno sociologické práce Masarykovy představují hlavně jeho (aktualizační) studie o smyslu českých dějin, tedy historická filosofie a její užití v praktickém veřejném působení a politice. Kritizoval-li T. G. Masaryk dobové konfesionálně zakotvené sociální myslitele (především katolíky) za normativnost je-

3 Srov. v tomto smyslu osobní vyznání – spíše než objektivní příspěvek – E. Beneše [1936].

4 Stěžejní význam mělo níže uvedené časopisecké vydání *Rukověti sociologie* [Masaryk 1901].

5 *Rukověť sociologie* vycházela na pokračování na stránkách *Naší doby* (8, 1901: 1–12, 98–105, 173–181, 662–667, 735–741, 822–828, 904–910) [Masaryk 1901].

jich pojetí společnosti, sám se této normativnosti a moralistního působení nezbavil, jen je nehodlal spojovat s vnější církevní autoritou, podřizoval se pouze diktátu „rozumu“ a Prozřetelnosti.

Kritizovaní patřili k druhé, dnes pohřichu téměř neznámé větvi rodící se české sociologie [Nešpor 2004] – šlo o katolické teology a církevní právníky, kteří chtěli prostřednictvím (re)aktualizace církevního učení řešit problémy spojené s modernizací společnosti. Některé k tomu vedla již „dělnická otázka“ ve druhé polovině 19. století (Matěj Procházka), další hnutí katolické moderny na jeho konci a encyklika *Rerum novarum* Lva XIII. (1891), celkově však neusilovali o nic méně než o alternativní nábožensky legitimizovanou organizaci společnosti, nebo alespoň o religijně zaštitěnou sociální pomoc [Marek 1999: 9–27]. Vzhledem k vnějšímu ideovému omezení intelektuálních možností katolických sociologů, kteří samozřejmě museli zůstat na půdě církvi povoleného, tato škola sice nezrodila žádné sociologické titány, až do nástupu marxismu však fungovala paralelně s profánní sociologií, z jejíž strany byla tvrdě a ne vždy oprávněně odmítána. Mezi významné české katolické sociology můžeme řadit především Roberta Neuschla, Františka Reyla, Aloise Soldáta a v meziválečném období Bedřicha Vaška, sociologická argumentace se však objevovala i u některých křesťansko-sociálních politiků, zejména u Rudolfa Horského a Jana Šrámka. Není také bez významu, že vůbec první stolice (křesťanské) sociologie v českých zemích vznikly na katolických teologických fakultách, respektive na bohosloveckých seminářích, bezmála o dvě desetiletí dříve, než byly na filosofických fakultách ustaveny řádné sociologické semináře, ani to, že někteří pozdější sociologové byli vlastně ex-teology, například I. A. Bláha, Ladislav Kunte a další.

Druhá generace českých sociologů byla z velké míry tvořena právě Masarykovými přímými žáky, ovlivněnými jeho sociální filosofií, etikou i politickou činností, kteří již měli možnost habilitovat se ze sociologie. Sem patří Břetislav Foustka, který po první světové válce otevřel první sociologický seminář na pražské Filosofické fakultě, brněnský I. Arnošt Bláha, i Foustkův nástupce na pražské fakultě, Josef Král. Masarykovým žákem pochopitelně byl i Edvard Beneš, jehož však od vědy záhy odvedla vlastní politická práce (jeho nejdůležitější sociologické práce jsou *Stranictví*, 1912; *Demokracie dnes a zítra*, 1946), a nepřímo mnohem důležitější sociolog – Emanuel Chalupný. Ani jednoho z této „organizačně gründerské“ generace sociologů však nemůžeme považovat za sociologa v plném smyslu, tak jak se sociologie v té době vyvíjela ve světě a později i v Československu.

Foustka sice udržoval přehled o zahraniční sociologii, překládal a sepsal významnou studii o Turgotovi (*Turgot sociolog*, 1891), zůstal však především filosofem se sociologickými zájmy. Podobně brněnský Josef Ludvík Fischer se podle Krále „k sociologii od filosofie obrátil ... za účelem akademické dráhy“ [Král 1937a: 197] a byl k sociologické habilitaci – zabývající se Saint-Simonem a Comtem⁶ – *de facto* donucen proti své vůli [Fischer 2005: 238, 244–256]. Fischerův význam tkví především v jeho strukturalisticky pojaté „skladebné filosofii“ (*Nová filosofie*, 1932; *Krise demokracie*, 1933). Ale i sám Josef Král měl především filosofické zájmy a kromě prací z dějin filosofie byl hlavně historikem české sociologie (*Herbartovská sociologie*, 1921; [Král 1937]), respektive také organizátorem sociologické práce, nikoli aktivním sociologem. V případě I. Arnošta Bláhy se obojí zázemí prolínalo – usiloval sice o sociologickou práci, a to i prostřednictvím empirických výzkumů, těžiště jeho činnosti nicméně spočívalo v normativně pojatých úvahách o socioprofesionálních skupinách, které stály spíše na psychologicky pojatém pozorování a vhledu, ne na sociologických metodách výzkumu (*Sociologie dělníka*

6 Knižně vyšla v roce 1925 v Menší řadě Sociologické knihovny.

a sedláka, 1925; *Sociologie dětství*, 1927; *Sociologie inteligence*, 1937). J. L. Fischer o něm oprávněně napsal, že „jeho nejvladnějším polem nebylo pojednání vědecké, nýbrž exhortativní“ a hodnotil-li Bláhu *Filosofii mravnosti* (1922), soudil, že „mluvilo z ní velmi mnoho osobního zaujetí, nesporně ušlechtilé míněného, ale spíše horlícího než zdůvodňujícího a zdůvodněného“ [Fischer 2005: 253, 252]. O ucelený výklad sociologie a jejích subdisciplín, respektive o výklad společnosti, který měl některé strukturálně-funkcionalistické rysy, se Bláha pokusil až v období svého vědeckého umlčení v padesátých letech; jeho *Sociologii* posthumně vydala J. Obrdlíková (1968). Chalupný zase byl především teoretikem a ve své mnohosvazkové *Sociologii* (vycházela od roku 1916, přičemž navazovala na dvousvazkový *Úvod do sociologie*, 1905) se kromě oborových dějin snažil podat systematiku věd o člověku a společnosti a ucelené pojednání o jejich činnostech, výtvorech a vývoji, sociální statiku a dynamiku. „Východisko i hledisko Chalupného ... zůstává přes některé jednotlivosti a přes četné polemiky v celku totéž jako u Masaryka ... názory Chalupného vynikají často bystrými postřehy a opírají se o rozsáhlou znalost faktů, ale celá práce trpí rozvláčností ... a ne dosti vědeckou a objektivní metodou, jež přehlídá a zkrlesluje, místo aby nestranně popisovala a vykládala“ [Král 1937a: 192]. Vedle toho se Chalupný v návaznosti na Masaryka pustil do sociologického výkladu českých dějin, především husitství (Žižka: *Nástin psychologicko-sociologický*, 1924), a hlavně „české národní povahy“ (*Národní povaha česká*, 1907; Karel Havlíček, 1911; *Český stát s hlediska sociologie*, 1918; Havlíček: *Prostředí, osobnost a dílo*, 1929; *Národní filosofie československá*; 1932–38). Zajímal se i o část literární tvorby, již „kulturologicky“ interpretoval – především o dílo Otokara Březiny (*Studie o Otokaru Březinovi a jiných zjevech českého umění a filosofie*, 1912; *Stavitel chrámu*, 1941) a Josefa Holečka (*Dílo Josefa Holečka*, 1926) a okrajověji o Sládka a Jungmanna, ze soudobých autorů vedl korespondenci například s Ladislavem Klímou.

Stranou Masarykova vlivu v této generaci stál především přísný durkheimovec Antonín Uhlíř, jehož *Sociologická idea* (1932) vycházela z francouzské sociologické školy. Vzhledem ke své politické činnosti i z dalších důvodů se však věnoval především teorii, docentem sociologie na pražské technice se stal až po druhé světové válce (1945–49). Spíše okrajový význam měl také „sociální energetismus“ Ivana Žmavce, organická „přírodovědná sociologie“ Josefa Fořta či „biosociologie“ Jana Duška. Naproti tomu se jako velice praktické disciplíny rozvíjely sociální politika, především péčí ministra sociální péče Lva Wintra, a populacionistika na Státním statistickém úřadě, jehož duší byl Antonín Boháč, vedle Jana Auerhana, který studoval české a slovenské menšiny v zahraničí.

Institucionalizace sociologie na univerzitách (1919 v Praze, 1921 v Brně) a později na svébytné Svobodné škole politických nauk (1928), vznik státních vědeckých ústavů i Masarykovy sociologické společnosti (1925) znamenaly oborové organizační ukotvení a vymezení. Nevedly však k nějaké jednotné české sociologii, právě naopak. Od konce dvacátých let začalo docházet k názorové diferenciaci především mezi tzv. brněnskou a tzv. pražskou sociologickou školou, reprezentovanými další generací českých sociologů – žáky a kolegy Bláhy a Krále, již se stali jejich vůdčími osobnostmi. Ačkoli je jejich antagonismus dobře znám a v dosavadní literatuře k dějinám české sociologie se s jejich diferenciací standardně pracuje, charakterizace obou „škol“ není vůbec snadná. Pražská škola, jejímž tvůrcem byl Josef Král a která od roku 1931 vydávala časopis *Sociální problémy* (později *Sociologie a sociální problémy*) a v roce 1937 se sdružila do Společnosti pro sociální badání, byla mnohem menší a jasněji metodicky vymezená – což platilo především pro její mladší představitele, Otakara Machotku, Jana Mertla a Zdeňka Ullricha, zatímco Král s nimi kromě svého předsednictví sice patrně sdílel jejich názory, v praxi je však neaplikoval. Tito tři „naši mladí sociologové“ podle vzpomínek Machotkovy ženy sdíleli přesvědčení, že „sociologie musí být empirickou vědou, založenou na skutečnosti.

Musí popisovat společnost přesně tak, jak je, a neuvádět, jak má být. Naši sociologové tehdejší doby moralizovali, poukazovali na to, jak se má společnost napravit. Proti tomu se „naši mladí sociologové“ přísně postavili, ponechávajíce tuto úlohu kněžím“ [Machotka 2001: 148–149].

Machotka, Mertl a Ullrich sice vyšli z Foustkova semináře a byli tak spíše Královými mladšími kolegy než jeho žáky [Král 1969: 398–399; Šiklová 1968: 15], mnohem víc se však učili v zahraničí – u amerických sociologů Chicagské školy a nepřímo u Maxe Webera, Leopolda von Wiese, Émila Durkheima a dalších, zatímco jejich stanovisko k Masarykovi – a především vůči „Masarykovi sociologovi“ – bylo spíše negativní. Snažili se o objektivní popis sociální reality prostřednictvím empirických kvantitativních výzkumů, které v meziválečném Československu etablovali, a kritikou stíhali i „outdatované“ Chalupného snahy o sociální systematiku. O. Machotka se věnoval především sociologii rodiny (*K sociologii rodiny*, 1932) a sociální politice (*Sociálně potřebné rodiny hlavního města Prahy*, 1936), vedle toho přinášel metodicky orientované úvahy o soudobé americké sociologii. Zájmem J. Metrla byla politická sociologie (*Politické strany, jejich úkoly a typy v dnešním světě*, 1931; *Ideologie parlamentarismu a naše doba*, 1932) a sociologie byrokracie (*Byrokracie*, 1937), zatímco Z. Ullrich kromě několika metodologických studií především vedl empirické výzkumy, z nichž nejdůležitější byl výzkum poměšťování vesnic v okolí Prahy [Ullrich 1938, 1948]. Tuto skupinu s jejich spolupracovníky, především statistikem A. Boháčem, můžeme ovšem nazývat „pražskou“ jen přeneseně – v okamžiku jejího formování většina z jejích členů v Praze nepůsobila a už vůbec ne na Filosofické fakultě, kde dožíval směr Foustkův [Šiklová 1968: 14–16], který se ostatně nakonec připojil k brněnské kritice skupiny *Sociálních problémů* [*Sociologická revue* 1940: 242–259].

Brněnskou školu představovali především žáci I. Arnošta Bláhy, ale i žáci Emanuela Chalupného, který (kromě své brněnské profesury) většinou působil v Praze, a další. Byli to ti sociologové, kteří spoluzakládali Masarykovu sociologickou společnost a časopis *Sociologická revue* (1930), avšak neztožnili se s odchodem Králové skupiny z jejich řad – tedy velká většina českých sociologů meziválečného období. Z tohoto důvodu, který koincidoval s jejich názorovou i metodickou růzností, Král dával v obou případech přednost označení „skupina“ před „škola“ [Král 1969: 401]; jako brněnskou sociologickou školu v užším smyslu můžeme označit pouze Bláhovy žáky. Prostřednictvím svého učitele všichni navazovali na Masarykův kritický realismus [Obrdlíková 1966] a i když se snažili o realizaci empirických výzkumů, především v návaznosti na rumunskou školu D. Gustiho (výzkum obce Velká nad Veličkou; později Hájkův výzkum Neslovic), ale i kvantitativně pojaté výzkumy (např. výzkum brněnských nezaměstnaných, Obrdlíkův výzkum prestiže povolání ad.), jejich metodika byla problematická a sloužily především jako podklad pro hodnotící uvažování o soudobé společnosti [J. Macků *ibid.*: 12–13; Macků 1968a]. Bláha napsal, že „sociolog, právě proto, že on vidí lépe, hlouběji a přesněji do procesů sociálního dění a že v důsledcích toho může spolehlivěji vyvozovat vztaznosti mezi tím, co jest, a tím, co býti má, jest především oprávněn, z toho hlavního důvodu, aby se čelilo zmatku spekulativně, citově a fantasticky podložených hodnotících soudů o sociálním dění, formulovat, když vykonal svoji práci výzkumnou a zjišťující, pro potřeby praktiků příslušné vědecky podložené hodnotící soudy o sociálním dění“ [Bláha 1939: 145–146]. Z tohoto důvodu se Bláha pokusil dokonce i o založení vlastní politické strany, s níž však velké úspěchy neslavil. Kromě I. A. Bláhy do této skupiny patří především díla jeho žáků Bruna Zwickera, Mojmíra Hájka, Jaroslava Hanáčka, Bláhova zete Antonína Obrdlíka, jeho sestry Juliány Obrdlíkové či Vladimíra Slaminky. Po válce se asistenty brněnského sociologického semináře stali také Mojmír Köttner a Vratislav Kadlec.

Mezi „brněnskými“ sociology a přispěvateli *Sociologické revue* kromě Bláhy zaujímal učitelské postavení ještě Emanuel Chalupný – o J. L. Fischerovi bylo řečeno, že „na své žáky dosud čeká“ [Macků 1968a: 310; srov. Galla 1968: 284]. Chalupného asistentem na (pražské) Svobodné škole politických nauk se ve třicátých letech stal Jaroslav Šíma, jeho dalším významnějším žákem byl Vladimír Kadlec. Šíma byl unitářský duchovní, jehož religijní zájmy vedly k sociologii náboženství (*Ježíš a bída*, 1932; spoluautor Čapkova *Tvůrčího náboženství*, 1936), a vedle toho se zabýval především sociologií výchovy (*Sociologie výchovy*, 1938). V Praze úzce spolupracoval s agrárnickým sociologem družstevnictví a venkova obecně, který se habilitoval ještě u B. Foustky, Karlem Gallou (*Sány*, 1937; *Dolní Roveň*, 1939); Gallu k těmto tématům vedla ostrá kritika jeho habilitačního spisu *Pokrok jako idea a společenská skutečnost* (1930). Ani jeden z nich přitom nebyl sociologickým esem, měli však zájem o sociologickou práci a její popularizaci, snažili se dělat výzkumy, a v neposlední řadě nepohrdali ani organizačními povinnostmi. Gallu, Šímu i další to přímo předurčilo k válečné činnosti v rámci České sociologické společnosti, nad níž dosud leží mrak neporozumění a účelových dezinterpretací způsobených pouňorovým angažmá obou jmenovaných sociologů.

Důvody roztržky mezi brněnskou a pražskou sociologickou školou byly shledávány především v osobních sporech, k nimž vedla angažovanost na relativně malém poli české/československé sociologie [srov. také Bláha 1996–2003: 70–71].⁷ Skutečně, všichni významní sociologové doslova „seděli na několika židlích“, kromě vysokoškolské výuky a výzkumu se angažovali ve „svých“ časopisech a společnostech i ve státních a dalších výzkumných organizacích, čímž zákonitě docházelo k třenicím a boji o místa, nezřídka i ke vzniku osobních antipatií a záští. Toto vysvětlení však nelze absolutizovat, stejně jako údajnou společenskou angažovanost brněnských sociologů na rozdíl od neangažovanosti těch pražských, což bylo vysvětlení J. Macků [Obrdlíková 1966: 14–15]. Ve skutečnosti tomu bylo leckdy právě naopak, i když se politicky angažovali na „nesprávné“ straně – Král, Ullrich i Machotka byli členy národně socialistické strany a Machotka pro ni dokonce zpracoval poválečný politický program (srov. *Socialismus českého člověka*, 1946), nehledě už na jeho místopředsednictví České národní rady. Roztržka zprvu zřejmě vycházela spíše z věcných než osobních důvodů: „naši mladí sociologové“ podporovaní Králem, Boháčem, Verunáčem a dalšími skutečně chtěli dělat jinou, světovější sociologii, než bylo na přelomu dvacátých a třicátých let v českých zemích obvyklé. Tímto směrem mířil Machotkův a Ullrichův programový spis *Sociologie v moderním životě* (1928), který autorům přinesl svár s Emanuelem Chalupným, stejně jako „sociologická tribuna“ v časopise *Parlament* (1928/29) a brzké založení vlastní publikační platformy, časopisu *Sociální problémy* (1931). Z věcných hledisek se nicméně záhy stávala také osobní.

Machotka s Ullrichem častěji – nutno říci, že věcně oprávněně – kritizovali teoretickou i empirickou stránku prací „brněnských“ sociologů, stejně jako na druhé straně odmítali i dobovou katolickou sociologii. Zůstali-li by pouze u druhého uvedeného kritického zaměření, s Bláhou a jeho žáky by se dobře shodli (zatímco katoličtí sociologové nebyli připuštěni publikovat v obou konkurenčních sociologických revuích), potíž byla v tom, obraceli-li se i proti nim. Obzvláště sžíravě vyzněla Machotkova

⁷ V tomto textu se nemůžeme podrobněji zabývat slovenskou sociologií, nutno však říci alespoň tolik, že jejími nejdůležitějšími představiteli v předmarxistickém období byli A. Štefánek a A. Hirner; dále srov. [Bláha 1997: 113–117]. Zatímco Štefánkova úloha byla především zakladatelská a ve vlastní – nehojné – sociologické práci se omezil především na sociografické metody (*Slovenská vlastiveda III. Základy sociografie Slovenska*, 1944), o generaci mladší Hirner byl už sociologem v plném slova smyslu. Jeho vědeckou práci naneštěstí přerušil komunistický převrat a teprve koncem šedesátých let mohl pracovat na (empirické) sociologii venkova, později i na obecnějším poli.

kritika Obrdlíkova habilitačního spisu (*Volba povolání a veřejné blaho*, 1937), jež autorovi vytýkala neznalost literatury a špatnou práci s ní, řadu metodických chyb při terénním výzkumu i statistické analýze, přičemž „každá z těchto chyb by stačila k úplnému znehodnocení závěrů, jež autor podává, všechny dohromady jsou však nevidaným souborem nepřesnosti, nelogičnosti, nedůkladnosti a nedostatku školení statistického a z části i sociologického“ [Machotka 1938–1939a: 113], na niž postižený nemohl než úkorně reagovat slovy, že jeho závěry „o celku obyvatelstva Čech, Moravy a Slezska platí jen za předpokladu, že jsou shodného mínění jako jedinci, kteří do výzkumu byli pojati“ [Obrdlík, Bláha 1938: 119]. Jiným těžce postiženým byl J. Šíma, o jehož *Sociologii výchovy* (1938) Ullrich napsal, že „z celé knihy Šimovy jest patrné, že četba moderní sociologické literatury ... přivedla ho k tomu, že se tímto svým vzorem úplně neřídil“, naprosto odmítl Šimovu metodu pozorování, ale stejně tak interview s malým počtem nenáhodných respondentů a dokonce naznačoval „nekontrolovatelné předkládání výsledků, jež by mohlo vést až k nepoctivosti“ [Ullrich 1938–39: 248–254]. Sociologové píšící pro *Sociologickou revue* se dost dobře nemohli bránit, protože výtky byly oprávněné, o to silněji však později vychutnali „pomstu“ – zvláště, když se k nim připojil i B. Foustka, jemuž „naši mladí sociologové“ – jeho bývalí žáci – zkritizovali heslo „Sociologie“ v *Ottově slovníku naučném nové doby* [srov. Král 1969: 396–397].

Tento stav umožnily vnější, na sociologii nezávislé (avšak českou sociologii výrazně ovlivňující) faktory – Mnichov, okupace a vznik protektorátu a brzy poté i uzavření českých vysokých škol. Ačkoli mnozí členové brněnské školy byli pro své levicové názory (případně židovský původ) pronásledováni – z přispěvatelů *Sociologické revue* válku nepřežili O. Blažek, O. Butter, J. Tvrđý, B. Václavek a B. Zwicker –, jejich časopis mohl dále vycházet (až do roku 1940) a Masarykova sociologická společnost (bez tohoto názvu) nepřestala existovat. Naopak činnost Společnosti pro sociální badání byla zakázána a *Sociologie a sociální problémy* vycházet nesměly. V této situaci Foustka a „brněnští“ sociologové (s čestnou výjimkou A. Obrdlíka, který emigroval do Spojených států) odpověděli celým blokem článků na posavadní „pražské“ kritiky, jejichž původce například Chalupný neváhal nazvat „škůdci české vědy“ [*Sociologická revue* 1940: 242–306]. Neměli však úplně nepravdu, protože ačkoli pražští sociologové „tak horlivě zastávají nutnost konkrétních průzkumů v sociologii, pan prof. Král nezpracoval takový průzkum ani jediný za celý život! ... p. doc. Ullrich [sice výzkumy dělá, ale] nevydal dosud žádnou vlastní samostatnou sociologickou knihu“ [Šíma 1940: 4, 6; jde o přetisk z uvedeného čísla *Sociologické revue*]. Tím byla jakákoli další spolupráce znemožněna, stejně jako činností obou stran během druhé světové války – Král a jeho kolegové se cítili poškozeni ještě i po válce (*Sociologie a sociální problémy* 7, 1947, 1: 77), svůj hněv přitom neobraceli ani tolik proti Bláhovi, jako spíš proti těm, na které se brněnský sociolog orientoval – K. Gallovi, J. Šimovi, eventuelně i E. Chalupnému, přičemž namnoze oprávněně zpochybňovali jejich vědecké kvality (*ibid.*, 2: 155–158). Jistým „zadostiučiněním“ oběma znesvářeným skupinám snad mohlo být jen to, že s výjimkou nemnoha „konvertitů“ – mezi nimiž byli právě Galla a Šíma –, byli jejich představitelé po únoru 1948 odstraněni, ať už patřili k té či oné straně.

Období druhé světové války je nicméně málo známou a nejspíš účelově zastřenou kapitolou české sociologie. Během okupace pražská škola víceméně přestala existovat, jeden z jejích čelných představitelů, Jan Mertl, se zapletl s nacistickou ideologií (*Dnešní Německo*, 1939; *Dějiny politického myšlení*, 1943), a byl proto ze Společnosti pro sociální badání vyloučen.⁸ Bláha a Chalupný zůstali čel-

8 Za Mertlův největší poklesek bývá pokládána jeho fašizující předmluva k *Antimachiavellovi* Fridricha Velikého ([Mertl 1940]; nedatovaná bratislavská reedice z devadesátých let sice Mertlem podepsanou předmluvu také obsahuje, ale pouze dvoustránkovou, která s původním dílem nemá mnoho společného). Mertl v ní hovořil o (pozdním) antisemitismu prus-

nými představiteli České sociologické společnosti (změna názvu MSS proběhla v roce 1941) pouze deklarativně, práce se především v Praze chopili mladší a více osobně zainteresovaní – především již zmiňovaní K. Galla a J. Šíma, dále sociolog a etnograf náboženství Vladimír Kadlec, Čeněk Zatloukal a jiní. Jejich nezpochybnitelnou zásluhou bylo, že udrželi kontinuitu české sociologie v těžkém období, prostřednictvím Sociálního ústavu organizovali výzkumy, v Ústavu pro sociální a hospodářskou výchovu odborné kurzy a prostřednictvím Socioklubu (Sociologického klubu) sociologii popularizovali, na což ve svých pamětech vděčně vzpomněl například Čestmír Císař [2005: 137–138, 159]. Česká sociologická společnost se tehdy stala skutečnou „komerční“ organizací, která zaměstnávala několik desítek pracovníků a řadě sociologů umožnila přežít období uzavření vysokých škol, aniž si museli hledat práci mimo obor. Nebylo to však „zadarmo“: odborná úroveň těchto aktivit značně poklesla a po válce vytanulo i – patrně oprávněné – obvinění jejich organizátorů z defraudace, kvůli němuž byl Šíma vyloučen z Masarykovy sociologické společnosti. Pouze jako domněnku lze uvést, že všeobecná kritika kolaborantství J. Mertla možná souvisela s tím, aby nebylo vzpomínáno ne zcela náležitých postojů jiných českých sociologů za okupace, protože činnost České sociologické společnosti byla provázena řadou „úliteb“ vůči protektorátním orgánům, které ji ostatně z velké míry financovaly.⁹

Stejně jako první totalita nepřinesla úplný zánik české sociologie, krátké období relativní svobody v letech 1945–48 nevedlo k její úplné obnově. Vznikla sice celá řada nových sociologických pracovišť, z nichž byly nejdůležitější Vysoká škola politická a sociální (jež zaujala místo meziválečné Svobodné školy politických nauk) a Československý ústav pro výzkum veřejného mínění, nicméně rozšiřování institucionální báze vedlo ke konjunkturalismu a poklesu kvality, stejně jako k obnově předválečných rivalit. Na přímou Královu kritiku [Král 1947: 155–158] odpověděl druhý dotčený nesotor, I. A. Bláha (*Sociologická revue* 13, 1947, 4: 340–341). Obojí pak způsobilo omezení skutečné sociologické práce [srov. Možný 2004: 613]. Zatímco Společnost pro sociální badání zůstala svého druhu exkluzivním klubem a Králův pokus o založení Sociologického ústavu při ČAVU nepřinesl výsledky, Masarykova sociologická společnost se musela rozejít se svými aktivitami z předcházejícího období (včetně zrušení obou zprofanovaných ústavů) a k její reorganizaci došlo pouze v Brně pod Bláhovým vedením. Větší naděje skýtal Sociologický kruh pražských vysokoškoláků, tvořený především odchovanci Králova semináře, a již zmíněný ústav pro výzkum veřejného mínění, který aplikoval poznatky získané Čeněkem Adamcem během jeho válečné emigrace ve Spojeném království – ani jedna z těchto organizací se však nemohla náležitě rozvinout. Na obzoru se totiž vynořoval nový nepřítel –

kého krále, aniž jej však hodnotil mimo to, že jde o otázku „dnes tak aktuální“ [ibid.: 50], a dále pokládal jeho myšlenku německého sjednocení, sociální reformy, zásadu vůdcovství a celoživotní „postoj vojáka a služebníka státu“ – spolu s pozdějším romantismem – za konstitutivní prvky současné politiky Třetí říše, kdy se Hitler k Fridrichovi ostatně přímo přihlásil. Rozdíl viděl jenom v prezírávém postoji osvíceného monarchy k lidu, zatímco „národ v pojetí národního socialismu je živým organickým celkem, nadřazeným jednotlivcům“ [ibid.: 63]. Kritika za příliš pozitivní hodnocení nacismu jistě v tomto případě byla oprávněná, srovnáme-li však Mertlův poklesek s tím, jak se psalo za komunistického režimu, nelze se zbavit dojmu, že jeho ostrakizace přeci jen byla příliš tvrdým postihem (možná však byla nutností, protože kupř. I. Arnošt Bláha z kolaborace podezřívá dokonce i Z. Ullricha; viz [Bláha 1996–2003: 153–154]). Také proto, že jeho „nacistické“ názory – alespoň pokud jde o teoretické práce, Mertlovy rozhlasové projevy nebyly studovány – byly v podstatě oprávněné, neboť všechny moderní totalitarismy v určitých aspektech na osvícenskou sociální ideologii navazovaly. Pro objektivní hodnocení se snad sluší zmínit, že O. Machotka Mertlovy postoje v rodinném kruhu během své emigrace po roce 1948 vysvětloval prostě tím, že „měl strach. I za klidných dob trpěl špatnými nervy a říkalo se o něm, že ho občas probudil ‚noční děs‘ a volal o pomoc“ [Machotka 2001: 149].

9 Podobně ostatně byla – v tomto případě skutečně nepříliš náležitě – zpochybňována i „národní spolehlivost“ E. Chalupného [viz Chalupný 1948: 12–13]. Jediným „sociologem“, jehož zrada byla skutečně mimořádná, byl Emanuel Moravec – člen Vojenského sociologického kruhu (ne však Společnosti pro sociální badání), spíše úředník, publicista a politik, který se sociologii nikdy profesionálně nevěnoval.

marxismus, který v Sovětském svazu sociologii dávno zrušil a plánoval udělat totéž i v satelitních zemích.

Z pozic marxistického historického materialismu proti sociologii, kterou považoval za „buržoazní pavědu“, začal útočit především Arnošt Kolman [Kolman 1947: 360n.], později se přidaly žurnalistické útoky R. N. Foustky (*Lidové noviny*, 1. 12. 1948) a L. Sochora (*Tvorba* 18, 1948, 47; *Rudé právo*, 17. 2. 1949). Kolmanovi oponoval J. Král [Král 1947–48, 2: 158–159; 3: 245–246], jeho časopis však byl záhy umlčen a další představitelé pražské školy po svém vyloučení z univerzity raději volili emigraci (O. Machotka, Z. Ullrich). Naopak brněnští sociologové zřejmě doufali, že se jim pro jejich levicové názory i dřívější aktivity podaří situaci ustát; dokonce i někdejší antimarxista Chalupný totiž v poválečné euforii publikoval studii, v níž zvažoval „sociologický“ charakter díla J. V. Stalina [Chalupný 1946: 27–35]. Odpověděli teprve na následující nactiutrhání, osud oboru však už byl zpečetěn, jeho (dočasný) zánik nastal na přelomu čtyřicátých a padesátých let [srov. Petrušek 2000: zejm. 36–39]. Kromě Kolmana na něm měl velký podíl jeden z mladších sociologů, válečný účastník přednášek Socioklubu a Šimou kooptovaný zaměstnanec Sociologického ústavu MSS Čestmír Císař, který stanul v čele akčního výboru rušícího Masarykovu sociologickou společnost; ve svých rozsáhlých *Pamětech* [2005] pro to však nenašel ani řádku. Kolman se naproti tomu alespoň kál a během svého následujícího pobytu v Československu, na přelomu padesátých a šedesátých let, kdy stál v čele Filosofického ústavu ČSAV a Vědeckého kolegia pro filosofii a sociologii, se alespoň zasloužil o obnovení těžce postižené disciplíny [Kolman 2005; k významu A. Kolmana pro českou sociologii srov. Nešpor 2007b].

Po likvidaci oborové institucionální základny (s výjimkou úzce demograficky a statisticky zaměřeného statistického úřadu) i sociologie jako vědecké disciplíny se její protagonisté – pokud nezvolili odchod do exilu – museli stáhnout do soukromí. Čelní představitelé pražské i brněnské školy se věnovali vědecké práci „do zásuvky“ – I. A. Bláha sepisoval svoji rozsáhlou *Sociologii*,¹⁰ J. Král tříbil znalost Masarykova díla a argumenty na jeho obranu. Zatrpklý E. Chalupný, kterého neváhali neoprávněně obvinít z pedofilie, v Táboře sepisoval své paměti. Našli se však i (staro-)noví konjunkturalisté. Karel Galla, který po válce vyměnil nepovolenou agrární stranu za sociální demokracii a s ní byl sloučen s KSČ, se rychle přiklonil k marxismu a udělal velkou kariéru jako vysokoškolský učitel pedagogiky (*Společenské třídy, boj, stát, právo, revoluce a diktatura proletariátu*, 1951; *Úvod do didaktiky vysoké školy*, 1957; *Úvod do sociologie výchovy*, 1967); totéž si pak „zopakoval“ za normalizace. Jaroslav Šíma se zřejmě vzdal svého náboženského přesvědčení a v systematické věd, která v základních strukturách nápadně připomíná Chalupného, psal, že „náboženství je fantasmagorický, úchylný obraz jsoucna“, od nadstavby nejvzdálenější jev, „jehož zákonitost je tak ‚samostatná‘, že se dostává do přímých rozporů a protikladů se zákonitostí základních projevů hmoty“ [Šíma 1954: 69]. Na svůj zájem o sociologii náboženství rychle zapomněl také Vladimír Kadlec, který se začal věnovat především ekonomické teorii (*Kritika Engliše a jeho hospodářských soustav*, 1948; *Národohospodářské plánování*, 1959). Problematické, vědecky nevyzrálé a lidsky pochybné osobnosti, které tyto své „kvality“ osvědčily už během válečných let, tak byly jedinými, kdo ve vědecké sféře „přežil“ zánik české sociologie s nástupem marxismu. Současně také výrazně ovlivňovali recepci starší sociologie v šedesátých letech, čímž ji pochopitelně formovali k „obrazu svému“ – staříčký J. Král sice tehdy směl vy-

10 Stojí však za zmínku, že i když Bláha reprezentoval zrušený obor, dostávalo se mu jisté institucionální podpory. Když byl počátkem padesátých let opakovaně denuncován za užívání (kvůli knihovně) nadměrného bytu, bylo mu ČAVU jako „vynikajícímu vědeckému pracovníkovi“, který „v této své vědecké činnosti pokračuje intenzivně, zejména nyní, když je mimo aktivní službu“, vystaveno potvrzení na nadměrný byt a dokonce i na užívání letního bytu.

stoupit s obranou svou i celé pražské školy [Král 1969], nemohlo se to však stát bez Machoninova „vysvětlujícího“ komentáře [Machonin 1969: 393] a Gallova „posledního slova“ [Galla 1969]. Netrvalo však dlouho a právě K. Galla s A. Vaňkem a dalšími „normalizátory“ československé sociologie P. Machonina z „reformované“ vědecké obce sami vyloučili [srov. Petrusek 2004].

Tyto veskrze osobní, případně ideologické důvody, které nerozkrývají právě pěkné obrázky z dějin české sociologie, samozřejmě vedly k dalším „opominutím“, dezinterpretacím a „kádrování“ ve Vaňkových studiích z tohoto předmětu [Vaňek 1981; 1985; 1986], bohužel dosud plně nenahrazených objektivnějším podáním stejného rozsahu. Jeho zpracování zůstává důležitým úkolem pro budoucnost, v rámci této studie k němu mohl být učiněn jen první krok, který by měl být doplněn především obsahovým a komparativním studiem českého sociologického myšlení v domácím, evropském i světovém kontextu. Výzkumy tohoto typu pravděpodobně ukáží, jak (třeba i nevědomě) nespravedlivé bylo dosavadní hodnocení pražské sociologické školy, především jejích mladších představitelů. Na tomto místě je jistě nechceme bezvýhradně adorovat, neboť jejich práce vykazovala (i v dobovém kontextu) řadu nedostatků. Neměli bychom však zapomínat na skutečnost, že byla-li v padesátých letech v tisku (již neexistující) sociologie odsuzována, pravidlem se tak dělo zejména prostřednictvím kritiky Otakara Machotky (např. *Rudé právo* 32, 18. 2. 1952: 6; v odborných časopisech naopak převládala kritika Josefa Krále) – jistě na tom měla svůj podíl i autorova exilová a dřívější politická činnost, komunistickým ideologům však byl odporný především „kosmopolitní“ a objektivistický charakter vědy, který byl krédem sociologů z řad Společnosti pro sociální badání. Tedy právě to, oč česká sociologie po roce 1989 znovu usiluje. „Přínosem ‚pražské školy‘ bylo, že ... nechtěla suplovat jiné složky veřejného života a odmítala nést vinětu ‚česká‘ sociologie. Chtěla být světová, chtěla být na úrovni světové sociologie“ [Šiklová 1968: 23].

2. Sociologická pracoviště na vysokých školách

Podobně jako v jiných evropských zemích [Cuin, Gresle 2004: zejm. 76–91] vznikla i v (budoucím) Československu sociologie nejprve jako „teoretická“ disciplína či intelektuální záliba některých intelektuálů a teprve o dost později došlo k jejímu oborovému etablování. Platilo to tím spíše, že v českých zemích neexistovala žádná silná sociologická škola, jako tomu bylo například ve Francii – i zde však É. Durkheim dlouho držel stolicí pedagogiky, nikoli sociologie –, která se začala formovat teprve od druhého desetiletí 20. století, především působením I. Arnošta Bláhy. Sociologické přednášky T. G. Masaryka a později jeho žáků Břetislava Foustky či Edvarda Beneše sice jsou staršího data, avšak šlo pouze o jednu z řady specializací tehdejšího pražského studia filosofie. Samostatné sociologické studium, předpokládající existenci sociologického semináře, se objevilo až po první světové válce – na pražské české univerzitě, kde se vyvinulo ze starší tradice, na nově založené univerzitě brněnské i v Bratislavě, kde sociologii zprvu vyučovali čeští učitelé [Slávik 1968: 291]. Na druhou stranu nelze zapomínat, že existovala ještě starší tradice přinejmenším částečně sociologického studia – křesťanská sociologie vyučovaná na (katolických) teologických fakultách či seminářích. Její stolice byly zaváděny od konce 19. století a většinou je obsazovali kanoničtí právníci nebo morální teologové, protože disciplína fakticky spočívala zejména v traktování církevních sociálních nauk. Prvním, kdo se habilitoval přímo pro obor křesťanské sociologie, byl v roce 1906 Jan Šrámek, i když její politická činnost od bohosloví téměř okamžitě odvedla.

V meziválečném období bylo samostatné studium sociologie v českých zemích realizováno sociologickými semináři pražské a brněnské filosofické fakulty, sociologie byla dále silně zastoupena na nově zřízené Svobodné škole politických nauk (1928). Její etablování jako samostatné vysoké školy ovšem nebylo bezproblémové a v akademickém smyslu nebylo ani dokončeno. Vedle toho sociologie figurovala jako jeden z vyučovacích (nebo i habilitačních) předmětů na pražské a brněnské technice (v rámci ČVUT fungovala i tehdejší Vysoká škola obchodní) a na teologických fakultách – kromě (katolické) Teologické fakulty UK na neuniverzitní Husově československé evangelické bohoslovecké fakultě v Praze, již spravovala Českobratrská církev evangelická, a dočasně (1933–35) na teologickém učilišti Církve československé, které však nikdy nezískalo vysokoškolskou aprobaci. Na těchto vysokých školách ovšem sociologie obvykle neměla vlastní stolice a i pokud ano, nemohla být studována jako obor. V roce 1935 k nim přibyla docentura sociologie venkova na Vysoké škole zemědělské v Brně, první v Československu, jíž se dostalo Tomáši Čepovi. Následujícího roku byl pověřen přednášením i na Vysoké škole zvěrolékařské v Brně.

Po druhé světové válce nastala nejen obnova dosavadních sociologických pracovišť (s výjimkou Svobodné školy politických nauk, která byla „nahrazena“ pražskou Vysokou školou politickou a sociální a brněnskou Vysokou školou sociální), ale přímo prudký institucionální rozvoj sociologic-

kých studií. Skeptický pozorovatel se ovšem správně obával, že „je si jen přáti, aby při tomto rozšiřování sociologie na našich vysokých školách byla také zaručena vysokoškolská úroveň jejich představitelů. V té věci je si ještě leccos přáti. Někteří z těchto přednášečů nemají habilitace ani postačující literární činnosti a tomu odpovídají také obsahově příslušné přednášky“ [Král 1947: 156]. Sociologické přednášky byly zavedeny na nově vznikajících pedagogických fakultách; v Praze František Uhlíř přednášel sociální a sociologickou pedagogiku, což v Brně přednášela Růžena Tesařová, zatímco se Karel Galla věnoval sociologii výchovy. Na lékařské fakultě v Brně přednášel E. Tománek lékařskou sociologii, na Vysoké škole obchodní v Praze sociologii suploval Vladimír Kadlec a na Škole speciálních nauk byl řádným profesorem Emanuel Chalupný. Dokonce se uvažovalo i o zavedení sociologie na Vysokou školu umělecko-průmyslovou. Tato konjunktura ovšem netrvala dlouho, s komunistickým převratem v únoru 1948 se naopak schylovalo k úplnému, i když jen dočasnému, zániku oboru – podobně jako byla sociologie jako „buržoazní pavěda“ již dlouhá léta zakázána v Sovětském svazu. Sociologie byla rychle vyřazena ze studijních plánů, nakonec na přelomu čtyřicátých a padesátých let zanikly i oba sociologické semináře na filosofických fakultách. K obnovení výuky sociologie, tentokrát však „marxistické“ a s novými učiteli i obsahem, došlo až v polovině šedesátých let.

2.1. Sociologický seminář FF UK v Praze

Sociologie jako samostatná specializace (v rámci studia filosofie) mohla být na pražské filosofické fakultě přednášena od roku 1905, kdy se z ní habilitoval Břetislav Foustka (od roku 1915 mimořádný a od roku 1919 řádný profesor). Kromě své specializace přednášel také praktickou filosofii, všeobecnou státovědu, politologii, industriální a sociální psychologii a krátce i vědu o náboženství. Dalším habilitovaným byl v roce 1913 Edvard Beneš, sociologii příležitostně věnoval některé přednášky i T. G. Masaryk. Samostatný sociologický seminář však nevznikl, Foustka s Benešem byli s to vytvořit pouze oddělení pro sociologii v rámci Svazu československého studentstva. Beneše a Masaryka pak z fakulty odvedla napřed válečná emigrace a po vzniku samostatného Československa politická práce (i když Beneš získal v roce 1922 profesuru, fakticky se přednášení nevěnoval).

V poválečném období Foustka již mohl seminář otevřít (1919), ale „nebyl strhující osobností, autoritou, učitelem, který by mohl podstatně ovlivnit své žáky“ [Šiklová 1968: 15]. U Krejčího se v roce 1920 habilitoval Josef Král, jeho *venie* však zněla na dějiny filosofie a navíc pro obsazenost katedry stejně musel odejít přednášet na nově vzniklou Univerzitu Komenského do Bratislavy, kde byl o čtyři roky později jmenován profesorem (s rozšířením specializace na sociologii). V Praze Král začal přednášet až v roce 1930, vyučoval dějiny evropské a české filosofie, praktickou filosofii a etiku. Po Foustkově odchodu do penze v roce 1932 se ujal stolice sociologie, o niž si o dva roky později svoji *venii* rozšířil; trvale se ovšem věnoval jak filosofii, tak sociologii, ve druhém případě hlavně jejím dějinám. Ve třicátých letech se v Praze ze sociologie dále habilitovali Karel Galla, který přednášel sociologii politiky, národa, státu a práva, venkova a sociologii a filosofii dějin, Antonín Boháč (kmenový pracovník Přírodovědecké fakulty, na FF začal přednášet v roce 1936), který se zabýval populacionistikou a sociologií rodiny, a Zdeněk Ullrich, přednášející statistické metody v sociologii a sociální psychologii (habilitoval se v roce 1937). Ačkoli vesměs šlo o odchovance Foustkova semináře, k metodám svého učitele se později postavili odmítavě ve prospěch moderní evropské a americké sociologie; O. Machotka i jménem J. Mertla a Z. Ullricha prohlásil, že Foustka jim nedal „ani formování metodické, ani nějakou celkovou orientaci“ [Machotka 1938–39c: 214]. Machotka se habilitoval

v Bratislavě, nicméně působil především v Praze. Králův sociologický seminář fungoval až do uzavření českých vysokých škol v roce 1939.

Po válce sociologický seminář opět otevřel Josef Král, který byl v akademickém roce 1946–47 současně děkanem fakulty, od roku 1946 seminář vedl společně s nově jmenovaným profesorem Otakarem Machotkou. Sociologii na Filosofické fakultě dále vyučovali docenti A. Boháč, K. Galla a Z. Ullrich. Nebylo to však nadlouho. Po únoru 1948 na fakultě začal fungovat akční výbor, který už 4. března s okamžitou platností zbavil přednášení osm „nejreakčnějších“ profesorů nebo docentů; ministr školství Zdeněk Nejedlý jeho rozhodnutí následujícího dne potvrdil. Z těchto osmi pedagogů byli dva sociologové – Otakar Machotka a Zdeněk Ullrich, oba pak záhy odešli do exilu. Králův seminář tím ještě neprestal existovat, zrušen byl v akademickém roce 1949–50 a spolu s ním i jakákoli výuka sociologie. Ačkoli J. Král bojoval za její záchranu, nemohl tomuto zániku čelit a v roce 1951 byl penzionován [Petrusek 2000: 36–39]. K obnovení sociologie došlo až v šedesátých letech, protože i když se v roce 1953 na fakultu vrátil Karel Galla (profesuru sociologie získal v roce 1948 na brněnské pedagogické fakultě, později přešel na pedagogickou fakultu do Prahy), působil na katedře pedagogiky. O zřízení nové katedry (marxistické) sociologie v roce 1966 pojednal její vedoucí Eduard Urbánek [1968], výuka začala již v roce 1965.

Archiválie k dějinám pražského sociologického semináře jsou uloženy v Ústavu dějin UK – Archivu UK Praha, především ve fondech Filosofická fakulta, 1882–1945, a Akademický senát, 1882–1953.

2.2. Sociologický seminář FF MU v Brně

Výuka sociologie v Brně byla zamýšlena hned od založení druhé československé univerzity, katedru v roce 1921 získal I. Arnošt Bláha, který se v roce 1917 habilitoval na brněnské technice (habilitace mu byla potvrzena až v roce 1919). O rok později byl Bláha jmenován profesorem a otevřel sociologický seminář.¹¹ Z Bláhových spolupracovníků se u něj v roce 1926 habilitoval J. L. Fischer, ačkoli se nadále věnoval spíše filosofii (profesorem byl jmenován v roce 1935), zatímco Emanuel Chalupný získal venii o dva roky dříve na pražské technice a teprve v roce 1936 dosáhl profesury sociologie v Brně. Naproti tomu Antonín Obrdlík, který byl Bláhovým zetěm, se z pochopitelných důvodů musel habilitovat na jiné univerzitě, stalo se tak v Bratislavě v roce 1938 [srov. Bláha 1996–2003: 90–91].

Ve druhé polovině třicátých let vedle sebe v Brně existovaly dva sociologické směry a snad i semináře, přičemž k Bláhovu okruhu je třeba počítat především B. Zwickera, A. Obrdlíka, J. Obrdlíkovou a J. Slaminku, ke směru Chalupného ze známějších sociologů jen J. Šímu, který s ním však spolupracoval v Praze na Svobodné škole politických nauk (v Brně Šíma nepřednášel). Pod záštitou Bláhova semináře v letech 1935–36 probíhal výzkum obce Velká nad Veličkou (I. A. Bláha, A. Obrdlík) a výzkum nezaměstnaných v Brně (titíž), dále byla organizována řada menších, obvykle nedokončených nebo nepublikovaných šetření. Seminář zanikl Bláhovým nuceným posláním na dovolenou 19. července 1939 (shodně byl odstraněn i J. L. Fischer).¹²

11 Možný [2004: 610] uvádí už prosinec 1920, avšak patrně nesprávně, neboť Bláha ve své autobiografii uvádí jmenování mimořádným profesorem k prosinci 1921 [Bláha 1996–2003: 50].

12 Podle svých pamětí nicméně Bláha zůstal zaměstnancem fakulty, a to i po uzavření českých vysokých škol; v srpnu 1940 byl zproštěn činné služby a do penze poslán o dva roky později [Bláha 1996–2003: 154].

Po druhé světové válce v Brně působili profesori Bláha a Fischer, z nichž druhý byl hned v roce 1945 zvolen děkanem Filosofické fakulty a o rok později se ujal rektorské funkce na nově zřízené/obnovené Palackého univerzitě v Olomouci (1946–49). Sociologickou výuku nekonal, té se na brněnské fakultě věnoval opět především Bláha, který znovuotevřel svůj seminář. Dále zde působili docenti A. Obrdlík a M. Trapl, který současně přednášel v Olomouci, kde se v roce 1946 habilitoval. Seminář zanikl v roce 1950 Bláhovým penzionováním, ačkoli se snažil situaci zabránit i změnou přednášek a organizováním výzkumů pro státní úřady, ostatní vyučující sociologie byli propuštěni. Miloslav Trapl v Olomouci přešel na katedru marxismu-leninismu a stal se děkanem fakulty. K obnovení výuky sociologie na brněnské univerzitě došlo v polovině šedesátých let, okrajově se jej sice účastnili lidé z okruhu Bláhova semináře (J. Obrdlíková a především Bláhovi asistenti M. Hájek a V. Kadlec, respektive jeho student J. Macků), nicméně i zde začala být pěstována nová sociologie [Možný 2004].

Archiválie týkající se Sociologického semináře a výuky sociologie na brněnské univerzitě jsou rozptýleny v nezpracovaném fondu Filosofické fakulty MU, uloženém v Archivu Masarykovy univerzity Brno. Další archiválie, týkající se především likvidace brněnského semináře na konci čtyřicátých let (ale i přepisy korespondence významných sociologů ad.), přešly do fondu Lubomíra Nového, který se zabýval dějinami brněnské sociologické školy; tento poměrně rozsáhlý fond je uložen tamtéž, není zpracován.

2.3. Svobodná škola politických nauk v Praze

Zřízena byla výnosem Ministerstva školství a národní osvěty 25. dubna 1928 jako dvouletá vysoká škola (bez práva udílet akademické tituly), financována ovšem byla z rozpočtu vědeckých ústavů a společností, nikoli škol. Její správou bylo pověřeno kuratorium, sestávající nejen z řad profesorů, ale i zástupců ministerstev a novinářských organizací, zástupci ministerstva školství přitom měli právo veta. Prvním čestným předsedou kuratoria byl Milan Hodža, který školu svým ministerským výnosem založil. Škola sídlila v Praze na Ovocném trhu 3.

Školu vedli Viktor Dvorský (1928–30), Václav Joachim (1930–37) a Václav Verunáč (1937–39). Děli-la se na obecné a novinářské oddělení a vydávala *Časopis Svobodné školy politických nauk v Praze*, souběžně také francouzsky, německy a anglicky, později nahrazený časopisem *Tisk a politika*, respektive *Politickou revuí*.

Osobní vazby na pražský magistrát umožnily výraznou účast členů Masarykovy sociologické společnosti na organizaci osvětové Vyšší školy sociální hlavního města Prahy (od roku 1927), na jejíž činnost Svobodná škola politických nauk následujícího roku navázala. Vyučovalo se pěti hlavním skupinám předmětů: sociologii, politice, hospodářství, státovědě a novinářství. Ze sociologických disciplín byla přednášena obecná sociologie, sociologie národa, práva, mravnosti, hospodářství, sociální psychologie a etika. V rámci školy fungoval sociologický seminář vedený Emanuelem Chalupným, jemuž od roku 1934 pomáhal asistent Jaroslav Šíma. Podrobný rozpis a zdůvodnění návrhu výuky sociologie na SŠPN podali Machotka a Ullrich [1928: 111–114].

Škola měla šest stálých profesorů (pro sociologii, novinářství a politické dějiny, zahraniční politiku, hospodářskou a sociální politiku, politickou vědu a veřejné právo) a dále využívala externích přednášejících, jichž se během deseti let její existence vystřídalo 120. Jednotlivé přednášky dále mělo

více než 70 expertů a 30 zahraničních hostů. Jako vyučující sociologických předmětů na SŠPN působili B. Baxa, J. L. Fischer, K. Galla, K. Hoch, E. Chalupný, K. Krejčí, J. Macek, J. Mertl, F. Modráček, J. Stocký, E. Svoboda, L. Šauer, J. Šíma, A. Štefánek, E. Štern a V. Verunáč. V letech 1928–38 školu navštěvovalo 1509 posluchačů, zhruba stejným dílem v novinářském (662) i obecném směru (658). Největší podíl tvořili domácí posluchači (1160), ale mezi studenty se vyskytovali také Jugoslávci (87), Bulhaři (14), Poláci (13) a Ukrajinci (11). Vyučování – kromě přednášek zahraničních hostů – přitom probíhalo v češtině a němčině, také pro německojazyčné Čechoslováky (253 osob). Jen asi 30 % všech posluchačů ovšem dosáhlo absolutoria a pouhých 11 % úspěšně vykonalo závěrečnou zkoušku, která je opravňovala k užívání (neakademického) titulu Dipl. sc. pol.

SŠPN byla jedinou československou vysokou školou, kde se vyučovalo novinářství a kde hlavní část výuky tvořila sociologie. Problémem ovšem bylo, že nikdy nedosáhla úplného statutu vysoké školy, nezávislosti na státních orgánech a důkladného finančního zázemí; proto E. Chalupný v roce 1938 navrhoval její reorganizaci do čtyřleté Vysoké školy politické [Chalupný 1938: 48–56]. Nezávislost vysokého školství ležela na srdci i sociologům publikujícím v *Sociálních problémech*, jejichž ostrá kritika zazněla v souvislosti s ministerským návrhem na změnu vysokoškolského zákona [Král 1937b: 135–140, 336], případně Antonínu Hobzovi, který na toto téma dokonce vydal brožuru [Hobza 1936]. O. Machotka za pražské sociology vypracoval alternativní návrh zřízení a organizace Vysoké školy sociálních věd, která by nahradila dosavadní SŠPN [Machotka 1937: 332–335]. K realizaci žádného z těchto návrhů ovšem nedošlo a škola z rozhodnutí ministerstva zanikla na konci třicátých let.

Archivní materiály SŠPN jsou uloženy v Archivu hlavního města Prahy, Svobodná škola politických nauk, 1928 – 1939 (1946). Fond není zpracován, obsahuje pouze úřední materiály a korespondenci. Jubilejní sborník k desetiletému trvání školy zpracoval J. Šíma [1938].

2.4. Vysoká škola politická a sociální v Praze

Byla zřízena dekretem prezidenta republiky z 26. října 1945 jako čtyřletá státní vysoká škola. Vládní nařízení z 21. prosince 1945 stanovilo její úkoly: „a) svobodně bádát a pěstovat vědy politické, sociální a novinářské, b) poskytovat svým posluchačům důkladné teoretické a praktické vědomosti a znalosti politické a novinářské ... s cílem naučit žít ve společnosti a pro společnost, a tím vychovávat nejen vědecké pracovníky, ale i praktické činovníky pro uvedené obory, c) podávat vládě a národnímu shromáždění dobrodání a návrhy ve věcech politických, sociálních a novinářských“ [Sociologický sborník 1946: 148]. Výuka začala 1. října následujícího roku v Lobkovickém paláci na Malé Straně a v šapitó cirkusu Kludský. Rektorem byl jmenován americký sociolog českého původu J. S. Rouček, který se po únoru 1948 vrátil do Spojených států.

Vysoká škola politická a sociální obsahově navazovala na meziválečnou Svobodnou školu politických nauk, respektive na snahu jejích představitelů udělat z ní „standardní“ vysokou školu. Její zvláštní postavení podtrhovala povinnost expertíz pro vládu a národní shromáždění, proto měl být učitelský sbor vybírán paritně ze všech čtyř povolených českých politických stran.

Členila se na tři fakulty: politickou (zahrnující i studium diplomacie a konzulárních věcí), novinářskou a sociální. Na novinářské fakultě byla v prvních dvou letech studia vyučována obecná sociologie, sociální stratifikace, sociální politika, sociální psychologie a veřejné mínění. Na sociální fakul-

tě byla v tomto období kurikula vyučována obecná sociologie, sociální politika, sociální stratifikace, sociální psychologie s kriminologií, sociologie rodiny, dětství a manželství (včetně poradenství v těchto oblastech) a sociální patologie. V následujících dvou ročnících se vyučovala psychogeneze sociálního případu, metody sociální práce a sociální politika. Výuku sociologických předmětů zajišťovali Alexander Hirner, Otakar Machotka a Zdeněk Ullrich. Kromě toho VŠPS měla i brněnskou odbočku, Sociální akademii, z níž v roce 1947 vznikla Vysoká škola sociální.

Vysoká škola politická a sociální byla v roce 1949 nahrazena Vysokou školou politických a hospodářských věd, zrušenou v roce 1953. Rektorem nové školy byl Ladislav Štoll a po něm Jiří Hájek.

Rozsáhlý archivní materiál o činnosti VŠPS je uložen v Archivu hlavního města Prahy, Vysoká škola politická a sociální v Praze, 1945 – 1954. Archivní fond není zpracován, obsahuje především úřední materiály, zápisy ze schůzí a korespondenci, z vědecké činnosti hlavně několik desítek disertací (= závěrečných prací studentů) z počátku padesátých let (tedy již z nástupnické VŠPHV).

2.5. Vysoká škola sociální v Brně

Byla zřízena Národním shromážděním 24. června 1947, výuka měla začít v říjnu téhož roku. Jejím základem se stala brněnská středoškolská odbočka pražské Vysoké školy politické a sociální, Sociální akademie, která pořádala dvouleté nástavbové kurzy pro sociální pracovníky. Na rozdíl od pražské VŠPS byla brněnská VŠS více orientována na praktické sociální působení, měla vychovávat pracovníky národních výborů, sociální a zdravotní administrativy a učitele středních škol. Výuka sociologie byla zaměřena hlavně na sociální patologii, sociální politiku a psychologii, zajišťovali ji převážně sociologové z Masarykovy univerzity. Rektorem se stal I. A. Bláha. V roce 1949 byla VŠS zrušena.

Archiválie jsou uloženy v Moravském zemském archivu Brno, Vysoká škola sociální Brno, 1945–1951; velká většina fondu je zpracována, inventář J. Radimského pochází z roku 1963.

3. Státní sociální a sociologické ústavy¹³

3.1. Státní úřad statistický

Byl založen zákonem z 28. ledna 1919 spolu se Statistickou radou státní, obě instituce měly nahradit Zemskou statistickou kancelář Království českého a zajišťovat statistický výzkum celého území nového státu. Byly proto bezprostředně podřízeny předsedovi vlády. V listopadu téhož roku byly vládním nařízením vymezeny kompetence a vnitřní záležitosti Státního úřadu statistického, Rada se stala jeho koordinačním a poradním orgánem. Prvním prezidentem Statistického úřadu se stal Dobroslav Krejčí (1919), v letech 1919–29 Úřad vedl právník František Weyr, v letech 1929–39 Jan Auerhan a od roku 1939 do roku 1941 Antonín Boháč (jako úřadující místopředseda). Zřízení protektorátu přineslo pouze změnu názvu na Ústřední statistický úřad (a samozřejmě omezení šetření pouze na zbývající území), později za války Úřad prakticky přestal fungovat. V roce 1945 se vrátil k původnímu názvu, jeho ředitelem – který přečkal únor 1948 – se stal František Fajfr. Úřad zprvu sídlil na Dražického náměstí na Malé Straně, později se přestěhoval do Holečkovy ulice na Smíchově, v letech 1948–2004 sídlil v bývalém válečném lazaretu na pražské Invalidovně.

Hlavním úkolem statistického úřadu samozřejmě bylo shromažďování a publikace základních demografických, sociálních a ekonomických dat o vývoji československé společnosti. V letech 1921 a 1930 organizoval sčítání lidu, jejichž obsah byl vymezen zákonem z 8. dubna 1920 (mj. nařizujícím povinnost pravdivých odpovědí; původní pětiletá lhůta mezi censy byla z ekonomických důvodů prodloužena na deset let), v roce 1947 bylo sčítání lidu provedeno v omezeném rozsahu. Od roku 1921 Úřad každoročně publikoval data o pohybu obyvatelstva, zahraničním obchodu, průmyslu a zemědělství, finanční a soudní statistiky, a to ve *Zprávách Státního úřadu statistického*, které vycházely souběžně česky, německy a francouzsky. Děly se na 11 řad (A. školství a osvěta, B. správa, finance a soudnictví, C. peněžnictví a úvěr, D. obyvatelstvo, E. sociální statistika, F. zemědělství, G. hornictví, hutnictví, živnosti, průmysl, obchod a doprava, J. zdravotnictví, K. městská statistika, L. mezinárodní statistika), vedle toho byly vydávány Cenové zprávy a zprávy mimořádné. Od roku 1934 byla souhrnná data vydávána v podobě Statistické ročenky. Statistický úřad vydával i časopis *Československý statistický věstník*, později přejmenovaný na *Statistický obzor*, a dvě statistické učebnice (G. U. Yule: *Úvod do teorie statistiky*, 1926; S. Kohn: *Základy teorie statistické metody*, 1929).

¹³ Následující přehled pomíjí některé méně významné instituce, např. Výzkumný ústav dělnický (s nímž spolupracoval J. Kotek, ale i I. A. Bláha), Masarykův ústav práce nebo Masarykův lidovýchovní ústav.

SÚS se členil na sedm oddělení, z nichž nejdůležitější bylo oddělení statistiky obyvatelstva (vedoucí A. Boháč). Kromě pražského ústředí měl regionální kanceláře v Brně, Bratislavě a dalších městech. Po druhé světové válce došlo k řadě reorganizací Úřadu, z nichž nejdůležitější bylo rozdělení na Federální a Český statistický úřad (zatímco na Slovensku působil Slovenský statistický úřad). Po rozdělení československého státu je jedinou nástupnickou organizací Český statistický úřad v Praze.

Archiválie Statistického úřadu do roku 1950 jsou uloženy v Archivu hlavního města Prahy, Statistický úřad Praha; fond není zpracován.

3.2. Sociální ústav RČS

Úvahy o zřízení „vědeckého ústavu pro studium a uplatňování poznatků sociálních a studium sociálních věd“ údajně existovaly již před první světovou válkou, jak uvádí zpráva o činnosti z roku 1938. K jeho skutečnému založení došlo z rozhodnutí ministra sociální péče Lva Wintra 30. října 1919, jež měl sloužit jako poradní orgán. Vedle toho měl Ústav pěstovat vědeckou činnost, zejména v oblasti sociální politiky, a propagovat „sociálnější pojmání otázek sociálních“. Organizační zázemí Ústavu představovalo ministerstvo sociální péče, které mu dávalo k dispozici úředníky a také jej finančně zabezpečovalo.

Organizační přípravu Ústavu řídil výbor za předsednictví L. Wintra, jehož členy dále byli E. Beneš, K. Engliš, J. Gruber, L. Haškovec, A. Masaryková, J. Souček, S. Špaček, E. Štern, R. Telšík, R. Tayerle a A. Tůma. Při svém založení měl Ústav 48 členů, ve třicátých letech 120 řádných a 120 mimořádných členů, z poloviny volených představenstvem a z poloviny jmenovaných ministrem sociální péče. Šlo jednak o (prakticky všechny) uznávané sociology a další sociální vědce a zadruhé o zástupce zaměstnavatelů a zaměstnanců. Prvním předsedou se stal Josef Gruber (1920–25), po něm následoval zakladatel Ústavu Lev Winter (1925–1935) a Emil Schönbaum (1935–39); předsedu přitom jmenoval ministr sociální péče z řad členů Ústavu.

Ústav se členil na pět sekcí: (1.) teoretickou sekci, která řešila „problémy sociologické, sociálně filosofické, národohospodářské theorie, zejména socialismu“ (předseda J. Gruber), (2.) sociálně-politickou sekci, která se věnovala ochrannému zákonodárství, sociálnímu pojištění, odborovému hnutí, mzdám, zaměstnanosti a vystěhovalectví (předseda R. Tayerle), (3.) sekci socializace, která se zabývala družstevnictvím a zestátněním (předseda F. Jirásek), (4.) technicko-hygienickou sekci, která zkoumala organizaci práce, bezpečnost a hygienu při práci a sociální hygienu a bytové otázky (předseda L. Haškovec), a (5.) humanitní a praktickou sekci, zaměřenou na péči o mládež a matky, studenty a mládež, válečné invalidy a chudinu, která dále kontrolovala stav humanitních ústavů a dobročinnosti (předseda E. Svoboda).

Později (před polovinou dvacátých let) bylo pět existujících sekcí reorganizováno do tří pracovních odborů: (1.) Odbor pro teoretická bádání v oboru sociologie, národního hospodářství a socialismu, (2.) Odbor pro dělnickou ochranu, sociální pojištění a socialisaci, odborové sdružování, průmyslové vztahy zaměstnanecké a zaměstnavatelské, družstevnictví, a (3.) Odbor technicko-zdravotnický, výchovný a humanitní. První odbor od roku 1925 úzce spolupracoval s Masarykovou sociologickou společností, s níž se namnoze personálně prolínal a která vznikla z jeho podnětu. Na půdě druhého odboru byla v roce 1929 zřízena Komise pro studium průmyslové racionalizace a o rok později Komise

pro studium populačních otázek a Komise pro studium dějin dělnického hnutí, které se vyznačovaly bohatou činností, a prakticky nečinné Komise pro studium péče rodinné a Komise pro studium nezaměstnanosti; jejich členy se stávali i ne-členové Sociálního ústavu.

Hlavní činnost Sociálního ústavu spočívala v pořádání veřejných přednášek, přednášejícími byli poměrně často zahraniční hosté. Od založení Ústavu do roku 1938 bylo uspořádáno celkem 322 přednášek, z toho 56 zahraničních hostů. Témata většinou spadala do oblasti praktické sociální politiky a jejího aktuálního vývoje, i v širších mezinárodních souvislostech. V roce 1928 byl pořádán přednáškový cyklus o ochraně československého trhu práce a o rok později cykly o sociálním pojištění a o sociálních podmínkách mírové výchovy, v roce 1930 cyklus o mzdách a koupěschopnosti obyvatelstva a v roce 1931 cykly o družstevním hnutí a nezaměstnanosti. Poslední uvedený cyklus pokračoval i následující rok a v roce 1934, roku 1933 byla pozornost věnována zdravotnictví a sociální politice, v roce 1935 ekonomickému plánování, v roce 1936 sociálnímu pojištění a v letech 1937–38 důchodům, výrobě a spotřebě a mzdovým teoriím. Vedle toho Ústav vydával drobnější Publikace Sociálního ústavu (vyšlo jich celkem 72), tvořící jakousi sociálně-politickou encyklopedii, a časopis *Sociální revue*. Příležitostně byly vypisovány ceny na vytvoření nové vědecké literatury z oblasti sociální politiky. Konečně Ústav ve třicátých letech organizoval výzkumy vlivu hospodářské krize na rodiny nezaměstnaných dělníků (1930, z podnětu Rockefellerovy nadace), poměšťování pražského okolí (financováno opět Rockefellerovou nadací, výzkum probíhal v rámci Společnosti pro sociální badání), soužití Čechů a Němců v československém pohraničí, nezaměstnané inteligence a výzkum tzv. integrální dědiny – slovenské obce Turci. Většina těchto výzkumů byla publikována, i když leckdy se značným zpožděním (typickým případem byl velký výzkum poměšťování pražského okolí, jehož výsledky musely být několik let urgovány; tiskem nakonec vyšly až v roce 1938). Ústav byl členem Mezinárodní asociace pro sociální pokrok, jejíž první sjezd se konal v roce 1924 v Praze, dále Mezinárodního institutu pro průmyslové vztahy v Haagu a Mezinárodní unie pro vědecké studium populačních otázek se sídlem v Londýně. Mezinárodní spolupráce byla ukončena v roce 1938, členské poplatky obvykle byly naposled zaplacený za rok 1937.

Přednášková a publikační činnost Ústavu zanikla kvůli výraznému snížení dotací na jaře 1938 (poslední přednáškou byly Kubištoky „Úvahy o bytovém hospodářství“ 24. března 1938) a poněvadž z jeho členů byli vyloučeni neárijci a další zemřeli nebo z Ústavu vystoupili, veškerá činnost ustala v roce 1940. V březnu následujícího roku proto byl Ústav ministrem V. Klumparem zrušen.

Po druhé světové válce už Ústav nebyl obnoven, ministerstvo ochrany práce a sociální péče (dnešní MPSV) však získalo teoretický odbor, jehož nejrůznějšími transformacemi vznikl dnešní Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.

Archiválie Sociálního ústavu jsou uloženy v Národním archivu Praha, Sociální ústav RČS 1920 – 1941; fond je kompletně zpracován, inventář I. Malé pochází z roku 1962.

3.3. Československá akademie zemědělská

Československá (v letech 1939–45 pouze Česká) akademie zemědělská byla založena 28. prosince 1924. Sídliila v Domě zemědělství na Vinohradech, kde disponovala především rozsáhlou knihovnou. Vydávala *Věstník Československé/České akademie zemědělské*.

Brzy po založení ČAZ vznikla na půdě jejího 6. odboru pro literární a osvětové otázky venkova, který vedl A. Štefánek, komise pro sociologii venkova. Předsedou této komise se stal I. A. Bláha, dále v ní působili A. Boháč, T. Čep, V. Dědina, J. Dolanský, K. Galla, J. Húsek, E. Chalupný, J. Kose, J. Král, J. Lexa, F. Lom, J. Ministr, A. Nechleba, A. Paleček, V. Pártl, J. Pohl, A. Prokeš, E. Reich, V. Smetánka, J. Stěhule, A. Štefánek, J. Tauber a T. Trnka. Jejím cílem bylo organizování sociologických výzkumů na venkově, během třicátých let se podařilo zorganizovat několik takových výzkumů, z nichž vyšly monografie. Výzkumy obcí Dolní Roveň a Sány, provedené Karel Gallou ve třicátých letech, byly silně poplatné tehdejší agrární ideologii a politickým zájmům, o dalších šetřeních to však již neplatilo.

Během druhé světové války byla činnost Komise zastavena, poprvé se sešla 18. prosince 1947 za předsednictví Emanuela Chalupného. Po roce 1948 přestala fungovat a v roce 1952 byla (stejně jako celá ČAZ) zrušena zákonem o ČSAV. Na základě usnesení vlády ČSSR byla k 1. 10. 1974 zřízena Československá akademie zemědělská, která byla podřízena Ministerstvu zemědělství a výživy.

Archiválie jsou uloženy v Národním archivu Praha, Československá akademie zemědělská, (1920) 1924 – 1952 (1953); většina fondu je zpracovaná, inventář A. Haase pochází z roku 1965.

3.4. Československý ústav zahraniční

Byl zřízen 20. prosince 1928 za účelem evidence zahraničních krajanů a kulturní pomoci, po druhé světové válce se podílel i na organizaci reemigrace zahraničních Čechů a Slováků (hlavně z východní Evropy) do Československa. Pracovat začal od ledna 1929 v prostorách Legiobanky Na Poříčí. Navazoval přitom na činnost Ústavu pro hospodářské styky emigrační a kolonizační, který působil při Masarykově akademii práce od roku 1923 a usiloval především o hospodářské využití českých emigrantů, a na Ministerskou komisi pro vystěhovalectví a kolonisaci, která byla v roce 1926 ustavena při ministerstvu sociální péče. Ani jedna z těchto organizací však nevyvíjela vědeckou činnost, zatímco Československý ústav tyto ambice měl, neměl však obvykle prostředky na jejich uspokojení. Jeho dlouholetým meziválečným předsedou byl místopředseda (a později prezident) Státního statistického úřadu Jan Auerhan, který se z titulu své práce i nad ní věnoval popisu československých menšin v zahraničí; souhrnnou zprávu o jejich stavu podal například v *Československé vlastivědě* [Auerhan 1936]. Ústav vydával časopis *Naše zahraničí*.

Archiválie Československého ústavu zahraničního jsou uloženy v Národním archivu Praha, Československý ústav zahraniční I., (1920) 1928–1941, a Československý ústav zahraniční II., (1925) 1945–1988; první fond je kompletně zpracován, inventář J. Šturze a V. Babičky pochází z roku 1983, druhý fond je zpracován částečně, s inventářem z roku 1983. Historii založení Ústavu zpracoval Brouček [1989].

3.5. Československý ústav pro výzkum veřejného mínění

Byl založen v roce 1946 jako první instituce, která se měla věnovat kvantitativnímu zpracování postojových výzkumů; u zrodu Ústavu stál přednosta odboru ministerstva informací Josef Kopta a badatelé Bohuš Pospíšil a Čeněk Adamec. Podle svého názvu se měl Ústav orientovat na celé území Československa, ve skutečnosti však jeho působnost zůstala omezena na české země; v Bratislavě měl vzniknout podobný samostatný ústav. K založení Československého ústavu pro výzkum veřejného mínění původně mělo dojít na základě zvláštního zákona, nakonec nicméně začal fungovat jako pouhé přidružené pracoviště podléhající ministerstvu informací. V jeho prostorách také sídlil a z jeho rozpočtu byl financován.

Ústav vycházel z Gallupových výzkumů veřejného mínění, s nimiž se Čeněk Adamec seznámil během svého válečného pobytu ve Spojeném království (britská organizace Mass Observation), vybudoval dvě relativně rozsáhlé tazatelské sítě a snažil se o nezávislý vědecký výzkum. Nejvíce rezonujícím tématem samozřejmě byly politické preference, proto byla snaha o rovnoměrné zastoupení tazatelů různé politické příslušnosti (výzkum byl prováděn prostřednictvím rozhovorů na základě krátkého dotazníku, proto se i při uplatňování kvótního výběru předpokládalo, že respondenti mohou být ovlivněni názory tazatele), Ústav se však nevyhýbal ani dalším oblastem včetně marketingového výzkumu. Jednou z nich bylo náboženství, jehož výzkum v roce 1946 inicioval jeden z vůdčích činitelů Ústavu Milan A. Tesař. Celkem bylo v letech 1946–47 provedeno nejméně 27 drobnějších výzkumů veřejného mínění, jejichž výsledky byly vesměs publikovány v ústavním časopise *Veřejné mínění* [shrnuje je Adamec 1996: 71–83].

Ústav se ovšem dostal do problémů v souvislosti s únorovým převratem, po němž byl personálně obměněn a marginalizován. Jako vůbec první jej musel opustit M. A. Tesař, v posledních dvou letech existence se Ústav navíc zaměřoval pouze na politicky a ideologicky „neškodná“ témata (průzkumy trhu, kultury atd.). Jeho zprávy nadále nebyly publikovány a byly označeny jako důvěrné nebo tajné. Současně Ústav musel opustit prostory ministerstva informací, několikrát se stěhoval a nakonec skončil v Pštrossově ulici. Zrušen byl v roce 1950 v souvislosti s tažením proti „buržoazní pavědě“ – sociologii, ačkoli podobné výzkumy byly i později (bez širšího společenského vědomí) realizovány na zakázku ÚV KSČ.

S obnovením sociologie v šedesátých letech vyvstala otázka navázání na činnost poválečného ústavu pro výzkum veřejného mínění; na základě usnesení předsednictva ÚV KSČ z roku 1965 o dva roky později vznikl Ústav pro výzkum veřejného mínění ČSAV, jehož vývoj zpracoval J. Bečvář [1996]. Působnost nového pracoviště byla celostátní, metodicky navázal na první, ale v modernějším hávu, a zejména během „krizového období“ se přitom orientoval hlavně na aktuální politické otázky. Tento ústav byl zrušen v roce 1972, menší část jeho pracovníků přešla do Federálního statistického úřadu, kde pod vedením Karla Rychtaříka „překročil meze objektivního zjišťování a vstupoval na pole propagandy“ [Adamec 1996: 90]. V rámci FSÚ fungoval jako Kabinet (později znovu Ústav) pro výzkum veřejného mínění, který byl zrušen v roce 1990. Později se transformoval do Institutu pro výzkum veřejného mínění při Českém statistickém úřadu, který je od roku 2001 součástí Sociologického ústavu AV ČR (jako Centrum pro výzkum veřejného mínění). Většina pracovníků transformovaného Institutu ovšem pocházela z normalizační podoby Ústavu, a to i po převedení na Sociologický ústav; teprve během činnosti CVVM došlo k úplné výměně pracovního kádru.

Není jasné, zda se zachovaly nějaké archiválie Československého ústavu pro výzkum veřejného mínění. Pokud ano, budou uloženy ve fondu Ministerstvo informací, 1945–1953, v Národním archivu Praha. Tento fond je zpracován, inventář je z roku 1971, dodatky z roku 1987. Archiválie „nástupnické“ organizace, Ústavu pro výzkum veřejného mínění ČSAV, jsou uloženy ve stejnojmenném fondu v Archivu AV ČR Praha, 1966 – 1972; fond je zpracován, inventář M. Něničky z roku 1983. Dějiny Československého ústavu pro výzkum veřejného mínění i své vlastní vzpomínky z tohoto období zpracoval Č. Adamec [1996], vývoj nástupnické organizace J. Bečvář [1996]. Základní informativní shrnutí z obou děl publikovala Šamanová [2006].

4. Sociologické vědecké společnosti

Vysoké školy, případně státní a další vědecké ústavy, ve svobodné společnosti nepředstavovaly jedinou institucionální platformu, na níž byla sociologie rozvíjena. Nesmírně důležitou dimenzí byly *de iure* soukromé vědecké společnosti, tedy (organizačně vzato) spolky, sdružující se za účelem pěstování a podpory vědy a obvykle i vydávající vlastní odborné časopisy. Dvě nejdůležitější české vědecké sociologické společnosti vznikly v období první republiky. Starší z nich, Masarykova sociologická společnost (založená v roce 1925), usilovala o organizační zaštitění všech českých sociologů, nicméně kvůli osobním i metodickým neshodám s badateli kolem Josefa Krále z ní tito nakonec vystoupili a založili si vlastní Společnost pro sociální badání (1937). Zatímco její fungování bylo v období druhé světové války velmi omezené, Masarykova sociologická společnost (bez tohoto názvu) se tehdy rozvinula do podoby skutečné „komerční“ organizace. Naopak nástup komunistického režimu po únoru 1948 paradoxně vedl k likvidaci Masarykovy sociologické společnosti, ačkoli její představitelé mu byli názorově mnohem blíží, zatímco Společnost pro sociální badání v skrytu trvala; veřejnou činnost ovšem už rozvíjet nemohla.

Ve druhé polovině třicátých let se ustavil ještě Vojenský sociologický kruh, který podnikl několik „resortních“ výzkumů, avšak o jeho činnosti dodnes nezůstaly stopy. Další, méně významné sociologické spolky vznikly (nebo se sociálním vědám začaly věnovat) v krátkém období relativní svobody po druhé světové válce. Sem řadíme Slezský ústav, Spolek pro založení a vydržování soukromého institutu věd sociologických a filosofických, a především Sociologický kruh posluchačů vysokých škol pražských. Na Slovensku v témže období (1946) vznikl Sociologický odbor Matice slovenské v Turčianskom Svätom Martině, který začal publikovat *Sociologický sborník* a vydávat oborové monografie; do jeho zániku v roce 1948 vyšla kniha A. Hirnera *Člověk a spoločnosť* (1945) a *Súlad v rodinnom živote* A. Jurovského (1946). Vedle toho Sociologický odbor Matice slovenské organizoval výzkum slovenských reemigrantů z Maďarska a výzkum obce Senča. Jeho předsedou se stal Imrich Kalvaš, místopředsedou Alojz Chura, ve výboru dále zasedali A. Hirner, Š. Janšák, K. Rebro, L. Straka, J. Svetoň a J. Šamko.

I tyto společnosti ovšem po Únoru postihla likvidace (téměř) veškerého českého/československého spolkového života – záleželo na libovůli akčních výborů a později ministerstva vnitra, případně dalších resortních ministerstev, zda budou zachovány nebo zrušeny – postupně vždy došlo k druhé, horší variantě. V padesátých letech tak postupně přestala fungovat všechna (byť jen částečně) sociologická sdružení s výjimkou přísně soukromé Společnosti pro sociální badání, což bylo příznakem „zrušení“ této disciplíny mocenským zásahem shora. Teprve následující dekáda přinesla založení nové Československé sociologické společnosti (1964), která však vycházela ze zcela odlišných organizačních principů – šlo o masovou profesní organizaci, která se sice nakonec vymkla kontrole

stranických a státních orgánů, její založení však zřejmě směřovalo k opačnému cíli [viz Petrusek 2002].

První, značně neúplný a faktograficky v lecčem nesprávný soupis československých sociologických společností publikoval A. Vaněk [1986: 202, 205–206]. Kromě těch, které jsou uvedeny níže, dále uvádí slovenské a maďarské studentské spolky v Praze, Detvan a Sarló, jejichž náplň však byla spíše politická. Třebaže některé přednášky, respektive výzkumy měly sociologický rozměr, do vývoje české sociologie nijak nezasáhly. Vaněk naopak opomněl Slezský ústav, Sociologický kruh posluchačů vysokých škol pražských a Spolek pro založení a udržování soukromého institutu věd sociologických a filosofických, a především značně zkrátil informace o obou nejdůležitějších vědeckých společnostech.

4.1. Masarykova sociologická společnost

Ustavila se 12. ledna 1925 jako orgán zastřešující všechny české a slovenské sociology a badatele v příbuzných oborech; současně působila jako „stálá theoretická sekce Sociálního ústavu“, avšak bez jakýchkoli formálních organizačních vazeb. Předsedou byl zvolen Břetislav Foustka, místopředsedy I. Arnošt Bláha a Josef Král, ve výboru dále zasedali F. Fajfr, J. Gruber, E. Chalupný, J. Macek, F. Modráček, V. K. Škrach, A. Štefánek a A. Žalud. Společnost měla dbát o pěstování a šíření sociologie, organizaci jejího studia, vydávání odborného tisku a kontakty se zahraničím. V součinnosti se Sociálním ústavem RČS, z jehož okruhu ostatně podnět k založení společnosti vzešel, usilovala o zavedení výuky sociologie na středních školách a o rozšíření vysokoškolské výuky tohoto předmětu (první návrh v poslanecké sněmovně podal O. Srdínko v roce 1922; [Machotka, Ullrich 1928: 99–102]). Osobní vazby na pražský magistrát dále umožnily výraznou účast členů společnosti na organizaci osvětové Vyšší školy sociální města Prahy (od roku 1927), na jejíž činnost navázala státní Svobodná škola politických nauk (1928), a v rámci Vyšší lidové školy města Prahy, což byla víceméně neformální osvětová organizace (od roku 1928). V roce 1930 byla MSS přijata za člena Mezinárodního sociologického institutu, sídlícího v Ženevě; E. Chalupný a I. A. Bláha se později stali i místopředsedy tohoto ústavu.

Ve vývoji Masarykovy/České sociologické společnosti je třeba rozlišit tři fáze: v meziválečném období a znovu po druhé světové válce společnost fungovala především jako vědecký kruh, zatímco ve válečných letech (kdy společnost nesla název Česká sociologická společnost) byly její aktivity spíše praktické, až komerční, a v jejím vedení stanuli noví lidé (i když formální kontinuita zůstala zachována, včetně stejného předsedy).

Standardní provoz vědeckého společenství do druhé světové války přinášel odborné přednášky a osvětovou činnost, Společnost dále (od druhého ročníku, 1931) vydávala časopis *Sociologická revue*. Ve druhé polovině dvacátých let a omezeně i později v nakladatelství Orbis vydávala Sociologickou knihovnu, v níž vyšlo pět svazků větší řady a deset svazků menší řady sociologických spisů (knihovnu řídil B. Foustka). Ve větší řadě to byla *Comtova Sociologie* (1927), *Základy sociologie* F. W. Blackmara a J. L. Gillina (1929), *Strany a vůdcové* R. Michelse (1931), *Politické strany* J. Mertla (1931) a *Povolání a veřejné blaho* A. Obrdlíka (1937). Menší řadu reprezentovaly spisy I. A. Bláha: *Sociologie dělníka a sedláka* (1925), J. L. Fischer: *Saint-Simon a August Comte* (1925), É. Durkheim: *Pravidla sociologické metody* (1926), O. Machotka: *Mravní problém v sociologii* (1927), R. Worms: *Úvod do studia lidské společnosti* (1928), O. Machotka, Z. Ullrich: *Sociologie v moderním životě* (1928), E. Chalupný: *Sociologie a školy* (1929),

K. Šmejkal: *Sociologie vojáka* (1931), F. Pražák: *Americké dítě* (1933) a I. A. Bláha: *Sociologie inteligence* (1937).

Hlavní činnost Společnosti nicméně spočívala ve veřejných přednáškách, které se měly konat třikrát měsíčně, a v uzavřenějších schůzích, jimž byl rezervován poslední týden. Ve skutečnosti to však bylo mnohem méně často: v roce 1925 se konaly pouze tři přednášky, o rok později čtyři a v roce 1927 pouze jedna, ke zvýšení jejich počtu došlo až ve třicátých letech (konalo se 5–10, někdy i více přednášek ročně); členové společnosti ovšem současně přednášeli na různých vysokých školách, konali osvětové přednášky v Praze i dalších městech, vystupovali v rozhlase. Například neúnavný I. Arnošt Bláha v roce 1926 konal 51 veřejných přednášek (mimo své univerzitní angažmá) a podobně tomu bylo i v dalších letech. Většina ostatních členů Společnosti, s výjimkou K. Gally, E. Chalupného a do jisté míry i J. Šímy, vykazovala řádově menší aktivitu. Účastníci přednášek organizovaných MSS se nejčastěji scházeli na pražské Filosofické fakultě nebo na ministerstvu sociální péče, po konfliktu brněnské a pražské sociologické školy především v různých pražských kavárnách – Savarin Na Příkopěch, později v hotelu Astoria a po druhé světové válce v Luxoru na Václavském náměstí.

Jako doplňkovou činnost Masarykova sociologická společnost organizovala také výzkumy, většinou ovšem nedokončené. Prvním takovým výzkumem byla anketa o sociálním vzdělání techniků v roce 1930 (Mencl a Schrogel), na niž o osm let později navázalo šetření o postavení techniků ve veřejné správě. Jeho výsledky byly částečně publikovány ve *Věstníku Spolku českých inženýrů SIA* (1938). Akademický odbor provedl v roce 1935 výzkum sociálních poměrů vysokoškoláků a v letech 1936–37 výzkum postojů vysokoškolských studentek. Druhý uvedený výzkum došel do fáze interpretace, jíž se ujal J. Šíma a Pírková, avšak zpráva o něm nikdy nevyšla. Brněnští členové Společnosti pod záštitou svého Sociologického semináře v letech 1935–36 podnikli výzkum obce Velká nad Veličkou (I. A. Bláha, A. Obrdlík) a výzkum nezaměstnaných v Brně (titíž), ani tyto výzkumy však nebyly publikovány. Dále byly koncem třicátých let provedeny výzkumy o vlivu techniky na tematiku románové tvorby (Č. Zatloukal) a o volnočasových aktivitách vzhledem k výchově dětí (K. Kot, M. Škořepa, J. Šíma), s výsledkem, který již známe.

Krizi Masarykovy sociologické společnosti v meziválečném období vyvolalo vydání Machotkovy a Ullrichovy *Sociologie v moderním životě* [1928], jejíž autoři prosazovali prakticky aplikovatelný empirický výzkum jako (více méně) jedinou náležitou sociologickou metodu a odmítali „velké teorie“ sociální statiky a dynamiky. Hlavním postiženým se cítil E. Chalupný, který si zakládal právě na svém systému sociologie, jenž pokládal za přísně vědecký. Rozpory uvnitř MSS vedly ke kompromisní volbě nového výboru v březnu 1930. Předsedou společnosti byl zvolen Emanuel Chalupný, zatímco Foustka se stal čestným předsedou, jednateli se stali J. Šíma a představitelé pražské školy J. Mertl a Z. Ullrich. Masarykova sociologická společnost tehdy měla 37 řádných a 35 mimořádných členů, po vzniku Akademického odboru (1931, v jeho čele stanul J. Křemen) se počet řádných členů zvýšil na 48 a mimořádných na 80. Akademický odbor chtěl především prostřednictvím přednáškové činnosti a diskusí oslovovat mladé zájemce o sociální vědy z řad vysokoškoláků.

Rozporům mezi pražskou a brněnskou sociologickou školou se nicméně nepodařilo dlouhodobě zabránit, mimo jiné i proto, že pražští sociologové začali vydávat vůči *Sociologické revui* konkurenční časopis *Sociální problémy* (1931). J. Král z MSS vystoupil v roce 1933, jeho další kolegové (O. Machotka, J. Mertl, T. Pistorius, Z. Ullrich a V. Verunáč) o dva roky později. Počet řádných členů se tím snížil na 72, společnost proto především z demonstračních důvodů aplikovala čestnou kategorii „zakládají-

cích členů“ (patřili mezi ně J. A. Baťa, E. Beneš, M. Hodža, A. Masaryková ad.) a členů „dopisujících“, jež tvořilo 58 zahraničních sociologů, kteří se jednání společnosti prakticky neúčastnili. V roce 1936 byla zřízena i kategorie čestných členů MSS, jimiž se stali J. A. Baťa, E. Beneš a A. Masaryková; ani ti se na činnosti společnosti nijak nepodíleli. Ve výboru společnosti nadále zasedali I. A. Bláha, M. Bittermann, T. Čep, J. Fischer, K. Galla, J. Hertl, E. Chalupný, P. Jirounek, V. Kadlec, J. Klíma, J. Křemen, A. Obrdlík, V. Smetánka, O. Sulík, J. Šíma, J. Trojan, A. Uhlíř, J. Vozka a B. Zwicker. Kromě staršího Akademického odboru na půdě společnosti začaly v roce 1938 fungovat Odbor pro sociologii techniky a hospodářství (předseda V. Verunáč, místopředseda J. Šíma, jednatelé J. Menzl a Č. Zatloukal) a Odbor pro sociologii pedagogickou (předseda M. Škořepa, jednatel K. Kot). Tyto odbory pořádaly speciálněji zaměřené vlastní přednášky, jinou činnost však nevyvíjely. Společnost ve třicátých letech dále usilovala o vydání (autorského a bibliografického) *Slovníku české sociologie* (1934) a jubilejní ročenky k desetiletí své vlastní existence (1935), ani pro jeden z těchto projektů však nenašla nakladatele, a proto bylo od jejich zpracování upuštěno.

V říjnu 1939 se – formálně kvůli „naléhavým závazkům pracovním“ – předsednictví společnosti vzdal E. Chalupný, výbor nadále vedl K. Galla, jednatelem se stal J. Šíma. Ze společnosti museli odejít neárijci a některé další „nespolehlivé“ osoby, nepřestala však – pod bedlivějším dozorem protektorátních orgánů – existovat. V roce 1942 měla 52 řádných a 59 mimořádných členů, v letech 1943–44 bylo přijato 73 nových členů. Valná hromada 25. dubna 1941 změnila název společnosti na Českou společnost sociologickou, jejím předsedou byl opět zvolen E. Chalupný, místopředsedy I. A. Bláha a K. Galla. Ve výboru dále zasedali V. Kadlec, J. Kotek, J. Křemen, F. Modráček, M. Škořepa, V. Smetánka, J. Stuchlík, O. Šimáček, J. Šíma, J. Trojan, V. Verunáč, Č. Zatloukal a J. Zelenka. Česká sociologická společnost v roce 1941 zřídila Sociologický ústav a Ústav pro sociální a hospodářskou výchovu (viz níže), o rok později také Sociálně-vědeckou třídu, která představovala teoretický odbor společnosti (předsedou byl E. Chalupný, místopředsedou B. Tomsa, tajemníkem K. Galla), Společenský odbor čili Sociologický (debatní) klub (předsedou byl do roku 1943 K. Galla, později L. Svoboda a od roku 1944 K. Krejčí, místopředsedkyní B. Šimáčková a tajemníky J. Kabeš a K. Kot) a knižní odbor – Societas, který měl zajistit snazší dostupnost zahraniční literatury (vedl jej A. Waldmann, tajemníkem byl J. Kotek). V rámci společnosti fungovala ještě brněnská odbočka, jejímž tajemníkem se stal Mojmír Hájek (předsednické a místopředsednické místo nebylo obsazeno).

Oproti dosavadním spíše akademickým aktivitám Společnost v období uzavření českých vysokých škol (1939–45) sloužila jako jediná organizační základna vědeckého i popularizačního pěstování české sociologie. Pro některé sociology se práce v ní dokonce stala hlavní výdělečnou činností, jiným alespoň částečně nahrazovala pedagogickou mzdu. Nadále byly (v omezenějším rozsahu a pod dohledem cenzury) pořádány přednášky a diskuse, především k aktuálním sociálním problémům a dějinám sociologie, nově však Společnost organizovala vědeckou činnost (v Sociálně-vědecké třídě) a vydávala interní tisky (asi 125 drobnějších prací, jichž bylo prodáno kolem 50.000 exemplářů) a mnohem masivněji organizovala výzkumy. V Sociologickém ústavu a Ústavu pro sociální a hospodářskou výchovu zaměstnávala přes padesát pracovníků, kteří se věnovali teoretické či empirické sociologii nebo pořádali vzdělávací kurzy (např. dvoudenní kurz pro sociální pracovníce, zaměřený především na zdravotní a hygienickou problematiku).

Chalupný sice formálně zůstal předsedou společnosti, avšak na její jednání neměl velký vliv, toho se ujali především Karel Galla a Jaroslav Šíma, příležitostně doplňovaní dalšími pracovníky. V květnu 1945 se Galla dokonce stal „splnomocněným místopředsedou“, ani on však neměl sílu čelit

svévolným rozhodnutím J. Šímy, který celou společnost ovládl nejpozději v roce 1944. Řízení společnosti i jejích odborů/ústavů ovšem v letech 1944–45 probíhalo značně chaoticky, bez kontaktů mezi jednotlivými činovníky a jakéhokoli schválení kroků vedoucích představitelů výborem či dalšími orgány. Na schůzi výboru 20. srpna 1945 se Společnost vrátila k původnímu názvu Masarykova sociologická společnost, ponechala si však dosavadní podřízené instituce a odbory, v jejichž řízení, činnosti i organizaci panoval chaos. Valná hromada 19. června 1946, na níž došlo k definitivní obnově, proto konstatovala, že „společnost ... vynikala množstvím práce, ne ovšem kvalitou“, a stěžovala si především na nízkou kvalitu publikací i přednášek, nedokončené a špatně pojaté výzkumy, formální vykazování činnosti i nejasnosti v hospodaření s přidělenými prostředky (které dosahovaly milionové výše). „Situace spěla ke krachu, když začaly vysychati prameny, práce odpadaly jedna za druhou,“ přičemž hlavními obviněnými byli K. Galla, V. Kadlec, J. Šíma a J. Zelenka. Pikantní byly především finanční machinace mezi manželi Šimovými, kteří si vzájemně poukazovali větší finanční částky za (nikdy nevykonanou) práci, a dále zřídili tajnou vkladní knížku „na podporu odboje“, z níž záhadným způsobem mizely deponované prostředky. Obviněných se však zastal Č. Císař, který navrhoval udělat za minulostí tlustou čáru a vrátit společnost standardnímu provozu. Sociologický ústav a Ústav pro sociální a hospodářskou výchovu ovšem byly zrušeny a jejich asi šedesát zaměstnanců propuštěno, Jaroslav Šíma byl vyloučen z MSS (sám ovšem několik dnů předtím podal žádost o ukončení členství).¹⁴

„Obnovující“ valná hromada v červnu 1946 zvolila I. A. Bláhu předsedou společnosti, místopředsedou A. Obrdlíka, jednatelem S. Sommera a pokladníkem E. Waldmanna; E. Chalupnému se aklamací dostalo čestného předsednictví. Výbor společnosti měl dvacet členů: I. A. Bláha, T. Čep, H. Dvořáková, J. L. Fischer, E. Chalupný, M. Hájek, K. Krejčí, J. Kříženecký, A. Obrdlík, J. Obrdlíková, J. Otáhalová-Popelová, S. Sommer, J. Stuchlík, L. Svoboda, O. Šimáček, B. Tomsa, J. Tureček, J. Vozka, E. Waldmann, J. Zelenka. Tím měla být nastolena cesta k obnově vědeckého charakteru společnosti, jež ovšem byla v jejím centru (Praze) problematická – členové Masarykovy sociologické společnosti, kteří byli ochotni věnovat se jejím organizačním záležitostem, zde byli spíše druhořadými vědci, kteří se navíc namnoze zkompromitovali během válečné činnosti Společnosti. Nešlo přitom o pochybnosti stran jejich „národních kvalit“, nýbrž o kvalitu vědecké práce a leckdy i o trestní přečiny, pokud šlo o nakládání se svěřeným majetkem.

Pochybnosti ohledně pražského centra MSS řízeného především K. Gallou a J. Šimou vedly již předtím k poradě moravskoslezských členů společnosti, již I. A. Bláha svolal do Brna na 7. ledna 1946. Na této poradě byl proklamován zemský odbor MSS se sídlem v Brně, jehož ustavující valná hromada se konala 7. května 1946. Spolupředsedy zvolila I. A. Bláha a J. L. Fischera, ve výboru tohoto odboru dále zasedli T. Čep, M. Jirásek, J. Kříženecký, J. Obrdlíková, M. Papírník a M. Pisk. Existenci Moravskoslezského zemského odboru valná hromada MSS v červnu 1946 bez výhrad schválila, podobně měl vzniknout i Slovenský zemský odbor v čele s A. Štefánkem. K tomu již nedošlo, naopak moravskoslezský odbor fakticky nahradil většinu činnosti společnosti, včetně vydávání *Sociologické revue*. Začal s přednáškovou činností a výzkumy (Brno – I. A. Bláha, moravskoslezské pohraničí – I. A. Bláha a T. Čep, moravské kopanice – M. Hájek) a začal vydávat malou sociologickou knihovnu. V té vyšly

14 Subjektivní pohled na krizové období České/Masarykovy sociologické společnosti, nepříliš odlišný od prezentované výpovědi archivních materiálů, podal ve svých pamětech Bláha, který dokonce naznačuje „hmotnou přízeň úřadů a režimu“, rozumí se nacistického a kolaborantského, vedle evidentních defraudací – „ti mladí sociologové si peníze [statistické částky] rozdělovali mezi sebe“ [Bláha 1996–2003: 165–166, 179].

čtyři svazky: A. Comte: *Rozumová anarchie* (1946), I. A. Bláha: *Jak se dívat sociologicky na život* (1947), H. Plessner: *Co bude s Německem?* (1947) a É. Durkheim: *Sociologie a sociální vědy* (1948).

V rámci Masarykovy sociologické společnosti, stejně jako ve všech ostatních spolcích, začal v březnu 1948 působit akční výbor, zde ve složení Č. Císař (předseda), K. Galla (místopředseda), K. Kot, S. Sommer, L. Svoboda a J. Zelenka. Tento akční výbor ze společnosti vyloučil několik (bohužel nejménovaných) „reakčních činitelů“ a rozhodl, že její další samostatná existence není společensky potřebná, proto vyhlásil její likvidaci a převedení majetku na Socialistickou akademii (30. března 1948). V dopise z 2. prosince 1949 ovšem Císař psal pražskému národnímu výboru, že pracovníci brněnského (moravskoslezského) odboru pod vedením Bláhy s likvidací MSS nesouhlasili. Na valné hromadě odboru 12. dubna 1948 změnili stanovy a přijali název Masarykova sociologická společnost se sídlem v Brně. Její trvání však nebylo dlouhé, následující valná hromada v dubnu 1950 již musela jednat o likvidaci společnosti, k níž došlo z úředního rozhodnutí 8. července téhož roku; byla to ovšem likvidace vynucená.

Faktickou nástupnickou organizací Masarykovy sociologické společnosti se 10. dubna 1964 stala Československá sociologická společnost při ČSAV, jejíž charakter i členská základna ovšem byly značně odlišné. Podrobněji o tom pojednal M. Petrušek [2002]. Tato společnost, respektive její nástupnická česká část, v roce 1990 přijala jméno Masarykova česká sociologická společnost.

Archiválie Masarykovy sociologické společnosti, resp. nástupnických organizací a jednotlivých odborů, nejsou v úplnosti zachovány. Podle nepotvrzené informace byla část archivu počátkem roku 1945 odvezena gestapem [Vaněk 1986: 207]. Institucionální složku podchycuje Spolkový katastr Archivu hl. m. Prahy, IX/569 Masarykova sociologická společnost, 1924 – 1950. Další archiválie jsou porůznu v Archivu Masarykovy univerzity v Brně, Filosofická fakulta, a v osobních archivních fondech či pozůstalostech jednotlivých pracovníků (např. osobní fond I. A. Bláhy v Archivu Akademie věd ČR v Praze).

Sociologický ústav

Návrh na zřízení Ústavu v rámci Masarykovy sociologické společnosti podal J. Šíma počátkem roku 1940 v souvislosti s uzavřením českých vysokých škol, které akademické sociology připravilo o práci i o možnost vědecké činnosti. O jeho zřízení Česká sociologická společnost rozhodla na valné hromadě 25. dubna 1941, činnost zahájil v srpnu téhož roku. Předsedou Ústavu se stal E. Chalupný, místopředsedou K. Galla a tajemníkem S. Sommer. Na činnosti Ústavu se dále podíleli J. Šíma (od roku 1942 generální sekretář), Č. Zatloukal, tajemník J. Zelenka a 12 pracovníků v Praze a 9 mimo Prahu (stav v roce 1941). Když se Chalupný v únoru 1944 vzdal předsednictví, nahradil jej K. Galla. Ústav zprvu sídlil v budově pražské Filosofické fakulty v Břehové ulici, koncem roku 1943 se přestěhoval do Vladislavovy 15, kde sídlila Česká sociologická společnost. Zrušen byl v roce 1946.

Sociologický ústav především organizoval výzkumy, částečně převzaté z dosavadní práce Společnosti, i nové. V roce 1941 byly zahájeny výzkumy žebřáků (J. Šíma, Č. Zatloukal), sociální podmíněnosti pohlavních chorob (J. Kotek, O. Šimáček), platů veřejných (J. Šíma) a soukromých zaměstnanců (J. Zelenka), kulturních podmínek a možností osvětové práce v Železných horách (K. Galla, E. Chalupný), sociokulturního zeměpisu (J. Šimová, J. Šíma) a „mravně úchylné“ mládeže (J. Šíma). V roce 1942 k nim přibýly výzkumy sociálních podmínek tuberkulosní nákazy (O. Šimáček), náboženských sou-

stav (V. Kadlec, J. Šíma), migrace (J. Šíma), sociologie průmyslového podniku (K. Galla, J. Šíma, J. Zelenka) a kuřáctví (E. Chalupný). V roce 1943 byly započaty výzkumy organizace sociální péče (J. Šíma), školství (K. Galla) a mimoškolní výchovy (Sum), soukromého pojišťovnictví (S. Sommer), venkovských žen zaměstnaných v zemědělství (S. Sommer), organizace neperiodického tisku (S. Sommer), mimopražských učňů (Moravec) a osob podporovaných Sociální pomocí v Praze – Žižkově (Č. Zatloukal). Z těchto výzkumů byly dokončeny zřejmě jen výzkum obyvatelstva v Železných horách, žen na venkově, osob podporovaných Sociální pomocí a výzkum mravně narušené mládeže. Jejich výsledky však vesměs nebyly publikovány. Některé tyto výzkumy probíhaly na přímou objednávku protektorátních orgánů a jejich interpretace byla poplatná dobové ideologii.

Ústav pro sociální a hospodářskou výchovu

Byl spolu se Sociologickým ústavem zřízen Českou sociologickou společností v roce 1941, navazoval přitom na někdejší Pedagogický odbor MSS. Jeho předsedou se stal V. Verunáč, tajemníkem J. Frohmann a později J. Šimová; Verunáč se svého předsednictví vzdal po řadě konfliktů s J. Šímou a jeho manželkou v roce 1944. Ústav sídlil v budově České sociologické společnosti ve Vladislavově ulici 15, zrušen byl v roce 1946.

Tento ústav především organizoval přednáškovou činnost ve školách a veřejné přednášky pro zájemce o sociální vědy, organizoval i výše uvedené vzdělávací kurzy pro sociální pracovníky a pracovnice, které měly v letech 1943–45 několik stovek frekventantů. V letech 1943–44 byly připravovány přednáškové cykly základů sociologie, sociální patologie, sociální a individuální psychologie, umění a společnost, společnost a kultura Japonska a Argentiny, sociální ekonomie, sociologie práva a sociologie náboženství (vždy po dvaceti hodinách), které měly suplovat akademickou výuku sociologie. Jen v některých případech se je však podařilo realizovat, celkově měly něco přes tisíc frekventantů. Bezprostředně po skončení války se v tematice přednášek začal výrazněji objevovat marxismus, především dílem už předválečného marxisty L. Svobody, později také K. Gally; jako přednášející byl zván např. A. Kolman.

4.2. Společnost pro sociální badání

Byla založena 21. května 1937 v Praze Josefem Králem a patnácti dalšími sociology pražské školy, kteří již dříve (1933, resp. 1935) demonstrativně vystoupili z Masarykovy sociologické společnosti. Členy nové společnosti se mohli stát jen ti, kdo chtěli pěstovat sociologii a sociální vědy „metodami opravdu vědeckými a empirickými“ [Král 1938–39: 89], které odpovídaly Machotkovu a Ullrichovu empirickému pojetí moderní sociologie a jejich opozici především proti Chalupnému [Machotka, Ullrich 1928]. Programové prohlášení nové společnosti přinesl časopis *Sociologie a sociální problémy* [Král 1938–39: 89–90]. Společnost sídlila v prostorách pražské Filosofické fakulty na Smetanově náměstí 55 (tj. dnešní náměstí Jana Palacha), později v neoficiálních soukromých prostorách.

Společnost pro sociální badání (sic!; později psaná i jako Společnost pro sociální bádání) navazovala na již od roku 1931 vydávaný časopis *Sociální problémy* a jeho knihovnu, založenou v roce 1934. Její členové vesměs pocházeli z Foustkova a později Králova sociologického semináře na Filosofické fakultě UK, případně se jednalo o členy výzkumného týmu studujícího poměšťování pražského okolí a jejich přátele. Předsedou Společnosti se stal Josef Král, místopředsedou statistik Antonín Boháč, ve

výboru byli dále činní J. Souček, L. Šauer a Z. Ullrich. Kromě výzkumů, vydávání časopisu a neformálních diskusních setkání svých členů Společnost nevyvíjela žádnou činnost. Organizace veřejných přednášek byla záměrně okrajová, jednací řád byl stanoven velmi obecně, deklarativně bylo řečeno, že „dala si SSB ve svých stanovách spíše než pouhý jednací řád přísný pracovní řád“ [Král 1938–39: 89].

Společnost, respektive spíše její členové, se podíleli na osmi moderně pojatých kvantitativních výzkumech, jež však nebyly všechny dokončeny, natož publikovány. Jejich přehled podal Z. Ullrich [1937], který zároveň soudil, že „přes to, že výsek sociální skutečnosti, zachycený jednotlivými výzkumy ... je poměrně omezený, ukázalo se, že i tento malý výsek důkladně a vědeckými metodami zpracovaných sociálních problémů může vrhnouti ostré světlo na *problematiku mnohem širší* ... postupujeme-li opatrně a nezevšeobecňujeme-li příliš odvážně, nabudeme pomocí konkrétních výzkumů mnohem hlubšího, propracovanějšího a přesnějšího obrazu o sociální skutečnosti vůbec“ [ibid.: 320]. Jednalo se především o výzkum poměšťování pražského okolí, financovaný Rockefellerovou nadací, jehož výsledky byly publikovány na konci třicátých let [Ullrich 1938] a ve zkrácené podobě česky jako skriptum VŠPS o deset let později [Ullrich 1948]. Dále byly provedeny výzkumy abiturientů českých, moravských a slezských škol v roce 1933–34, asimilace československých menšin v pohraničí, sociálního původu středoškolských profesorů a jejich sociální recepce, sociálního původu důstojníků vojenské školy v Hranicích na Moravě, iniciativy vojínů v krizových situacích, dědičnosti povolání a sociální mobility a konečně výzkum sympatií školních dětí. Provedení a zpracování těchto výzkumů záviselo na vnějších dotacích, proto probíhaly pod záštitou nebo za spoluúčasti Státního statistického úřadu, Sociálního ústavu RČS nebo Vojenského sociologického kruhu.

V rámci Knihovny Sociálních problémů vyšlo šest děl: *Populační, hospodářský, ideový, politický dnešek. Staré myšlení a nová společnost* (1934); Josef Král: *La philosophie en Tchécoslovaquie. Aperçu historique* (1934); František Munk: *Problém distribuce a distribučních nákladů* (1935); Josef Voráček: *Počátky vlastnictví a práva ve světle ethnologie a sociologie* (1936); Otakar Machotka: *Americká sociologie. Sociální podmínky vzniku a rozvoje* (1937) a *Soziologische Studien zur Verstädterung der prager Umgebung* (1938).

Během druhé světové války činnost Společnosti mimo neformální setkávání zanikla, respektive byla protektorátními úřady zakázána. Někteří její členové se zapojili do odboje (O. Machotka), jiní kolabovali (J. Mertl), ti pak byli ze Společnosti pro sociální badání vyloučeni, většina zůstala mezi oběma krajnostmi. K obnovení činnosti došlo 26. června 1946, kdy byl výbor doplněn o F. Dědka, O. Machotku a J. Voráčka, Společnost ovšem nadále zůstávala spíše exkluzivním spolkem, negativně vymezeným vůči většině domácí sociologické obce. Vaněk uvádí, že měla necelých dvacet členů [Vaněk 1986: 208], kteří zřejmě usilovali o založení nezávislého sociologického ústavu (odlišného od Sociologického ústavu MSS i Čs. ústavu pro výzkum veřejného mínění). J. Král podal návrh na jeho zřízení ČAVU 10. června 1946, mělo jít o výzkumnou instituci provádějící soustavný komplexní výzkum „našeho státu a naší národní společnosti“, pravděpodobně v intencích požadovaných ve třicátých letech pražskou sociologickou školou. O týden pozdější schůze I. třídy ČAVU se zřízením ústavu souhlasila a ustavila přípravnou komisi, v níž vedle Krále zasedli A. Boháč, K. Engliš, A. Hobza, J. Chaloupecký, J. Matějka, V. Příhoda, Stloukal a Tomsa. Ústav však nakonec nikdy nevznikl a nedochovala se ani žádná písemná svědectví o jednání této přípravné komise.

Společnost pro sociální badání překvapivě nezanikla během rušení většiny spolků na počátku padesátých let, ani v následující dekádě nedošlo k jejímu sloučení s nově vzniklou Československou

sociologickou společností (1964; místo toho byl Král v roce 1968 zvolen čestným předsedou ČSSS¹⁵). Toto ne-spojení Vaněk vysvětloval nezájmem ze strany marxistických sociologů, přes Královy údajné pokusy o sloučení, nepochybně správnější je však výklad M. Petruska, podle kterého oficiální společnost sice balancovala na hranici dovoleného, „nicméně její existence byla podmíněna konformitou vůči vládnoucí ideologii ... zčásti spojenou s iluzí, že socialismus je možné proměnit (v neposlední řadě pomocí ‚sociologických prostředků‘) ve snesitelný a konec konců lidský režim. Právě odpor k této konformitě členy Královy Společnosti vedl k tomu, že se s ČSSS nikdy neintegrovateli“ [Petrušek 2002: 185]. Úmrtí J. Krále a J. Voráčka během normalizace znamenalo faktický zánik Společnosti, formálně byl zánik dokonán odevzdáním razítka 17. září 1980. Již 20. prosince 1989 se však sešli „pozůstalí“ členové Společnosti pro sociální badání – B. Geist, M. Glykner, H. Janišová a V. Rauscher –, kteří ji obnovili a dopisem ministerstvu vnitra z 5. února následujícího roku požádali o novou registraci spolku, jehož předsedou se stal Bohumil Geist. V devadesátých letech Společnost existovala především díky aktivitě B. Geista, snažila se navázat styky s exilovými českými sociology, pořádat přednášky a zorganizovat několik výzkumů, výraznější vliv již nezískala a po Geistově smrti v roce 2006 fakticky zanikla.

Starší archiválie Společnosti pro sociální badání se nezachovaly a existuje důvodné podezření, že v písemné podobě nikdy ani neexistovaly; Společnost byla především diskusním klubem nemnoha přátel, kteří se s organizací příliš nezatěžovali, případně se v období obou totalit oprávněně obávali zneužití písemností. V pozůstalosti J. Krále, uložené v Archivu AV ČR v Praze, se dochovala spora úřední korespondence z poválečného období. Materiály z devadesátých let 20. století a z počátku následujícího věku se zachovaly v pozůstalosti B. Geista, která dosud je v soukromém držení; autor této studie pracuje na převedení těchto archiválií do fondu Archivu AV ČR v Praze.

4.3. Další sociologické společnosti

Slezský ústav

Vznikl původně v roce 1906 jako pražský spolek Slezan, který se o čtyři roky později transformoval do Národní jednoty slezské a v roce 1939 přejmenoval na Slezský kulturní ústav v Praze. Jeho činnost byla převážně spolková a kulturní, během druhé světové války prakticky nefungoval a teprve po roce 1945 začal vyvíjet vědecké (ale i politické) aktivity. Sídli ve Všehrdově ulici.

Brzy po osvobození Slezský kulturní ústav začal přicházet s (nepříliš reálnými) politickými požadavky, například na připojení Kladska, Ratibořska a Kozelska k Československu, dále organizoval slezské poslance národního shromáždění. Valná hromada 19. června 1947 změnila název spolku na Slezský ústav v Praze a v souvislosti se změnou stanov ustavila jeho Studijní odbor, který měl vyvíjet vědeckou činnost o Slezsku. Do značné míry přitom šlo o „revanš“ vůči polskému Slezskému institutu v Katovicích, který byl zřízen už v roce 1934 a po druhé světové válce zaměstnával přes dvě stě vědců. Za účelem koordinace veškerého československého výzkumu Slezska Slezský ústav v květnu 1947 oslovil relevantní vědce, kteří se stali jeho členy. Mezi čtyřiceti badateli z různých oblastí (z nichž však jen polovina vyvíjela nějakou činnost v intencích Ústavu) byli také sociologové I. A. Bláha,

15 Svého členství ve výboru ČSSS se J. Král vzdal 1. března 1970 s odůvodněním kvůli vysokému věku a jiné pracovní zaprázdňenosti.

T. Čep a Z. Ullrich. Ani jeden z nich však do činnosti Ústavu výrazněji nezasáhl a ani výzkumy, které Slezský ústav v letech 1947–50 stihl realizovat či finančně podpořit, se sociologie prakticky netýkaly. Jedinou výjimkou bylo studium národnostních poměrů v Horním Slezsku, jemuž se v letech 1948–49 věnoval A. Grobelný.

Působení akčního výboru zjara 1948 Slezský ústav příliš nezasáhlo, v dubnu 1949 se jeho starostou stal šéfredaktor Rudého práva Vilém Nový. Ještě téhož roku však byl Nový zatčen a ve spolku proběhly čistky, členská základna se zmenšila o dvě třetiny. Uvažovalo se o sloučení s konkurenčním Slezským studijním ústavem v Opavě, který vzniknul v roce 1946 s podobným programem (a od roku 1948 byl zařízením opavského Zemského národního výboru), avšak nedošlo k němu a spolek fakticky živořil až do roku 1957. Žádnou vědeckou činnost však již nevyvíjel.

Archiválie Slezského ústavu jsou uloženy v Zemském archivu v Opavě, Slezský ústav Praha, 1945–1957, a v Archivu hlavního města Prahy, Slezský ústav v Praze, 1906–1956. První fond je zpracovaný částečně, existuje prozatímní inventární seznam K. Mullera z roku 1993, druhý fond je plně zpracován, inventář J. Kopečkové pochází z roku 2002. Archiv organizace, která vědeckou činnost Slezského ústavu nahradila, tj. Slezského ústavu ČSAV v Opavě, je uložen v Zemském archivu tamtéž. Dějiny pražského Slezského ústavu zpracoval J. Knapík [2003].

Sociologický kruh posluchačů vysokých škol pražských

Vznikl jako iniciativa pražských vysokoškolských studentů a nejmladší generace aktivních sociologů, z části frekventantů přednášek Sociologického ústavu během druhé světové války a z části studentů Králova sociologického semináře. Ustavující valná hromada se konala 7. ledna 1946 v městské knihovně (zprávu o ní podává [Kruh 1946: předsádka]). Cílem byla vědecká a osvětová práce – za tímto účelem spolek vydával stejnojmenný časopis – a ekonomická podpora studentů sociologie a jejich výzkumů.

Prvním předsedou se stal František Dědek, ve výboru spolku dále figurovali Č. Adamec, Z. Bamruck, S. David, Z. Krippner, V. Lhoták, Z. Lomecký, Z. Páleníček, Z. Pěnkava, F. Sedláček a V. Suchý. Velký podíl na založení Kruhu měl i J. Král, který své studenty a asistenta Dědka podpořil a současně se stal jedním z prvních čestných členů spolku (jako jediný aktivní domácí sociolog; mezi čestnými členy dále figurovali P. A. Sorokin, prezident Beneš, členové vlády, předseda Národního shromáždění, pražský primátor a zástupci vítězných velmocí). V rámci spolku byl založen sociálně psychologický, sociologický a marxistický kroužek, nejaktivnější zřejmě byla skupina pro výzkum veřejného mínění, již organizoval Č. Adamec. Ten uskutečnil ankety o měnové reformě, názorech v pražských nouzových koloniích a postojích Pražanů k Angličanům, jejichž výsledky byly vesměs publikovány ve spolkovém časopisu. Díky personálnímu prolínání spolek dále relativně úzce spolupracoval se sociologickým seminářem Filosofické fakulty UK a později s Československým ústavem pro výzkum veřejného mínění. Jeho hlavní činnost vedle vydávání časopisu a výzkumů spočívala v organizaci přednášek, zájem o ně však upadal již v roce 1947, časopis přestal vycházet v polovině následujícího roku (úřední zastavení). Na výzvu pražského národního výboru proto jednatel Stanislav David v prosinci 1950 žádal o zrušení spolku, jeho aktiva byla převedena na Československý červený kříž.

Archiválie jsou uloženy ve Spolkovém katastru Archivu hlavního města Prahy, IX/1123 Sociologický kruh posluchačů vysokých škol pražských, 1945 – 1952. O činnosti Kruhu dále informuje Č. Adamec [1996: 17–20].

Spolek pro založení a vydržování soukromého institutu věd sociologických a filosofických

Vzniknul 13. května 1937 z podnětu skupiny pražských katolických intelektuálů, mezi nimiž byl kupříkladu ředitel arcibiskupského gymnázia Jan Smrž, jezuitský provinciál Bruno Restel a další, větší kněží. Jediný účel jeho založení vyplýval z názvu, šlo o nadaci, která měla shromáždit prostředky na vznik a provoz vyšší filosofické a sociologické školy, kde by se „vyučovalo těmto vědám podle křesťanských zásad a ve shodě s naukami katolické církve“. Členství bylo omezeno na katolíky, valná hromada se scházela jednou za tři roky.

Prvním starostou se stal Zikmund Halka-Lechódowski (1937–40), následovaný Františkem Vaňkem (od ledna 1940); ve výboru se dále vystřídali A. Bruner, J. Maxa, M. Ježil, B. Restel, K. Řezníček, J. Smrž, J. Svoboda, F. Šilhan. Během druhé světové války spolek patrně nevyvíjel žádnou činnost, nová valná hromada v říjnu 1946 byla označena jako první. Byl na ní zvolen nový výbor ve složení F. Vaněk (starosta), J. Čermák, V. Hájek, A. Kašpárek, A. Koláček, A. Matoušek, V. Pešek, J. Smrž, A. Sochor, F. Šilhan a F. Zvoníček. V březnu 1948 zasedal akční výbor spolku (V. Miškovský, J. Novotný, V. Pešek a F. Zvoníček), nevyslovil však žádné námítky ani proti spolku, ani proti jeho vedení. Zpráva uvádí, že jeho členové „vesměs mají kladný poměr k programu obrozené Národní fronty“ (dopis krajskému akčnímu výboru NF ze 14. dubna 1948). Pražský národní výbor nicméně požadoval další informace o spolku, který proto v prosinci 1949 konal novou valnou hromadu, jež potvrdila stávající vedení. V lednu 1950 staronový starosta Vaněk podával zprávu, že spolkového účelu, tedy akumulace prostředků umožňující vznik soukromé školy, doposavad zdaleka nebylo dosaženo, spolek však chtěl – od roku 1951 – započít s další činností, pořádat „aktuální přednášky z oboru sociologie“. Nic takového jeho protagonistům ovšem nebylo povoleno, někteří byli na počátku padesátých let internováni v souvislosti s procesy proti činovníkům katolické církve. Výbor se proto na mimořádné schůzi v prosinci 1951 rozhodl ukončit činnost a majetek, především polovinu činžovního domu na Vyšehradě, předat české katolické charitě. Žádost o likvidaci byla podána 18. dubna 1952, Státní úřad pro věci církevní a pražský národní výbor ji odsouhlasily, avšak s tím, že nemovitý majetek spolku přešel do „lidospřávy“. Spolek jako takový zanikl sloučením s katolickou charitou.

Nemnohé dochované archiválie jsou uloženy ve Spolkovém katastru Archivu hlavního města Prahy, IX/990 Spolek pro založení a vydržování soukromého institutu věd sociologických a filosofických v Praze, 1937 – 1955.

Vojenský sociologický kruh

Vznikl v roce 1934 při Svazu československého důstojnictva, přičemž jeho cílem bylo studium sociologie vojáka, vojska a války. Na jeho činnosti se podíleli armádní důstojníci se sociologickými zájmy a profesionální pražští sociologové. Jednalo se především o interní přednášky a výzkumnou a diskusní činnost, jejíž výsledky nebyly publikovány. Předsedou byl Josef Král, místopředsedy Emanuel Moravec a J. V. Hauner, ve výboru byli dále činní J. Brym, K. Galla, R. Hynie, J. Macurek, F. Meiset-schäger, S. Roda, Z. Schmoranz, J. M. Smazal, J. Trojan a F. Ulrich.

Vojenský sociologický kruh se dělil na dvě sekce: literární pod vedením Jana Mertla, která se zabývala teoretickým studiem sociologie vojáka a důstojníka a vojenského prostředí vůbec, a výzkumnou pod vedením Zdeňka Ullricha. Kruh zřejmě fakticky zanikl koncem třicátých let [Vaněk 1986: 208–209].

Z činnosti Vojenského sociologického kruhu se nedochovaly žádné archiválie, v literatuře se o ní objevují pouze sporadické zmínky (*Dvacet let československé armády v osvobozeném státě*. Praha 1938). Není zřejmé, nevyvíjel-li Kruh dostatečnou činnost, nebo byly-li výsledky této činnosti naopak natolik závažné nebo nepohodlné, že to vedlo k jejich zkáze. Archivní fond Svazu československého důstojnictva ve Vojenském historickém archivu v Praze každopádně obsahuje pouze úřední a účetní dokumenty Svazu, nikoli archiválie týkající se Vojenského sociologického kruhu.

5. Sociologické časopisy

Poznání v moderních sociálních vědách vždy reprezentovaly a dodnes reprezentují především odborné časopisy, zatímco monografie představují spíše shrnující než skutečně objevná pojednání. Další nepominutelnou úlohou vědeckých časopisů bylo a je informování o dění v akademické obci, zprávy o konferencích a probíhajících výzkumech a recenzní činnost, která dlouho sestávala i z anotací významnějších časopiseckých publikací. Z tohoto důvodu jsou starší vědecké časopisy nepominutelnou součástí každé národní i mezinárodní sociologie, nejen jejich dějin, stejně jako jsou svědectvím o organizačním a odborném vývinu oboru v jednotlivých dějinných etapách. Nekvalitní přehled českých odborných časopisů (částečně) věnovaných sociologii podal A. Vaněk [1986: 163–183], mnohem ucelenější základní přehled zpracovali Geist a Králová [1997: 65–69]. Omezili se však bohužel pouze na bibliografické údaje, které bylo nutné doplnit o obsahovou stránku (a v ojedinělých případech i opravit), dále bylo doplněno několik dalších relevantních časopisů.

Vývoj českého (částečně) sociologického časopisectva do roku 1948 lze rozdělit do dvou fází. Do počátku třicátých let 20. století neexistovalo žádné oborové periodikum a sociologové publikovali především ve filosofických, teologických či osvětových časopisech. Kromě těch níže uvedených lze zmínit například popularizační časopisy *Dělnická osvěta*, *Národnostní obzor*, *Nová škola* či *Úchylná mládež*. Teoreticky výše stály některé časopisy teologické, protestantská *Křesťanská revue*, kde Emanuel Rádl zpracoval (a nepřilíh realisticky kritizoval) první československé sčítání lidu [Rádl 1928–29: 130–135, 172–179, 206–211], a *Kalich*, v němž Otakar Machotka bohoslovce upozorňoval na nezbytnost sociologického studia [Machotka 1929: 97–104]. Pro členy Církve československé hrála podobnou úlohu *Náboženská revue*, v níž na sociologická témata publikoval především František M. Hník a okrajověji unitář Jaroslav Šíma. Celkově však sociologické či sociologicky laděné texty zůstaly v těchto časopisech naprosto marginální a jen o něco lepší byla situace v těch periodikách, která jsou v následujícím přehledu zmiňována. Teoretickou sociologii sledovaly především *Česká mysl* a *Naše doba*, sociální politice s občasnými sociologickými ambicemi se věnovala *Sociální revue*. Pokus o založení sociologické rubriky v časopise *Parlament* skončil vznikem samostatného sociologického časopisu *Sociální problémy*.

Druhé období, vyznačující se (i časopiseckým) organizačním etablováním české sociologie, začalo ve třicátých letech: vznikem *Sociologické revue* (1930) a *Sociálních problémů* (1931) česká sociologie, respektive obě její nejvýznamnější meziválečné školy, získala hned dvě výlučné publikační platformy. I když oba časopisy musely být během druhé světové války zastaveny, období jejich vydávání (končící v roce 1949, respektive 1948) představovalo skutečný zlatý věk české sociologie do nástupu marxismu. Neznamenalo to však, že by publikační činnost českých sociologů zůstala omezena na uvedené dva časopisy, proto jsou uvedena další relevantní periodika, v nichž se sociologická temati-

ka častěji objevovala. (Téměř) všem bylo společné, že musela zaniknout brzy po komunistickém převratu, stejně jako česká sociologie jako taková.

5.1. Před vznikem oborových časopisů

Athenaeum

Vycházelo v letech 1883–93 jako měsíčník 10 x ročně s podtitulem *Listy pro literaturu a kritiku vědeckou*; nakladatelem prvních tří ročníků byl J. Otto, čtvrtý a pátý ročník vydával vlastním nákladem T. G. Masaryk, další tři ročníky J. Kaizl a poslední dva nakladatel J. R. Vilímek. Redaktorem prvních pěti ročníků (do roku 1887/88) byl T. G. Masaryk, v prvních třech ročnících byli dále uvedeni redaktori pro jednotlivé obory (K. Borový – teologie, A. Bráf – právo a státověda, E. Maixner – medicína, A. Seydler – filosofie, K. Preis a A. Vávra – technické vědy). Od šestého ročníku (1888/89) byl redaktorem Josef Kaizl a v posledním ročníku Kaizl s Františkem Drtinou.

Časopis se věnoval především pěstování humanitních věd a literární kritice, významná je hlavně diskuse o falsech Rukopisů. Sociologii a sociální filosofii zastupovaly především (krátké) překlady autorů zvučných jmen: Comte, Gothein, Dilthey, Gumplowicz, Hering, Janet, Machiavelli, Solovjev, Sorel, Spencer, Taine, Turgot, a informace o vývoji velkých světových sociologií. Okrajověji se objevovaly články z populacionistiky, teorie státu a práva, sociologie stranictví či křesťanství. Na pomezí filosofie, sociologie, ekonomie a politiky stály některé původní články J. Kaizla, K. Kramáře a T. G. Masaryka, do posledního ročníku přispěl také B. Foustka.

Vydávání *Athenaea* bylo v roce 1894 nahrazeno *Naší dobou* v nakladatelství J. Laichter.

Časopis katolického duchovenstva

S titulem *Časopis pro katolické duchovenstvo* začal vycházet v roce 1828 jako druhý český vědecký časopis (po *Časopisu českého Museum*, pozdějším *Časopisu Musea Království českého* a dnešním *Časopisu Národního muzea*), pod různými redaktory vycházel jako čtvrtletník a v roce 1852 dokonce jako měsíčník. Poslední dvě čísla tohoto roku (říjnové a listopadové) byla konfiskována, časopis tím zanikl. Obnoven byl Karlem Vinařickým v roce 1860 pod názvem *Časopis katolického duchovenstva*, vycházel pak nepřetržitě do roku 1949 (poslední číslo 9/1949). Proměnu časopisu, nebo spíše proměnu vztahu intelektuální části české společnosti ke katolicismu, reprezentovanému ČKD, pěkně charakterizoval M. C. Putna: „revue [byla] založena do značné míry kvůli jazyku, aby byla teologie též česky pěstěna. Vinařický v prvním ročníku nového ČKD úkol obrací: V době, kdy v zemích Koruny české vychází tolik knih a časopisů, je zapotřebí, aby byla česky též teologie pěstěna“ [Putna 1998: 172].

ČKD byl první a nadlouho jediný český katolický teologický časopis, v různých epochách více zaměřený na vzdělávání kléru nebo na odbornou teologickou stránku. Těžiště samozřejmě spočívalo v pojednáních z katolické teologie, zejména dogmatiky, kanonického práva, hagiografie a církevní historie. Již v 19. století se však začaly objevovat články z katolické sociologie, případně dalších teologických disciplín věnujících se sociálním, ekonomickým a politickým otázkám, a tento trend v novém století sílil. V ČKD publikovali všichni teoreticky činní čeští katoličtí sociologové, především R. Neuschl, F. Reyl, A. Soldát, B. Vašek, i politici, např. R. Horský a J. Šrámek; řada dalších článků vy-

šla anonymně. Pro některé z uvedených autorů byl *Časopis katolického duchovenstva* výlučnou publikační platformou, nečítaje v to monografie.

Bibliografii ČKD za prvních 75 let od počátku vydávání časopisu (do roku 1913) zpracovali v rámci své bibliografie české katolické literatury J. Tumpach a A. Podlaha [1912–23].

Česká mysl

Orgán Filosofické jednoty v Praze, založený v roce 1900 F. Čádou, F. Drtinou a F. Krejčím. Vycházela jako dvouměsíčník v nakladatelství J. Laichtra, v letech 1914–19 v Dědictví Komenského, v roce 1922 v nakladatelství Bursík a Kohout, pak v letech 1923–38 v nakladatelství Čin a mezi roky 1941–47 vlastním nákladem Jednoty filosofické.

Zakladatelé stáli v čele redakce do roku 1908, bez Drtiny až do roku 1917 (během první světové války vyšly pouze ročníky 1914 a 1917), po Čádově smrti (1918) redakci vedli F. Krejčí a V. K. Škrach. V letech 1932–37 časopis řídil redakční kruh ve složení E. Rádl (redaktor), F. Fajfr, J. Fischer, K. Forster, J. B. Kozák, J. Král, J. Navrátil, J. Patočka, L. Rieger, F. Soukup, F. Šerácký, V. K. Škrach, J. Váňa; tajemníkem redakce byl Z. Smetáček. V letech 1938–40 časopis opět nevycházel, nový redakční kruh v letech 1941–47 působil ve složení: J. Král (redaktor), J. Bělohrádek, J. Beneš, B. Dratvová, F. Fajfr, J. Heinrich, K. Kupka, V. Navrátil, J. Patočka, V. Příhoda, L. Rieger, Z. Smetáček, F. Soukup, V. Tardy, J. Tvrď (do 1942). V roce 1948 bylo vydávání časopisu úředně zastaveno. Celkem v letech 1900–47 vyšlo 40 ročníků.

Česká mysl byla především filosofickým časopisem se silnou psychologickou dimenzí, hlásili se k ní pozitivisticky (tj. ne-metafyzicky) orientovaní filosofové částečně navazující na dílo T. G. Masaryka. Nejdůležitějšími rubrikami byly stati a rozhledy, tj. recenze, recenzní stati a aktuální komentáře. V nich se objevovaly recenze i na sociologická díla (B. Foustka, J. Král). Ze sociologů v *České mysli* dále publikovali A. Boháč, J. Dušek, F. Fajfr, J. Mertl, O. Machotka, A. Obrdlík, V. K. Škrach, B. Tomsa, Z. Ullrich, B. Zwicker, I. Žmavc ad. Stav oboru krátce před vznikem *Sociologické revue* zachytil I. A. Bláha [Bláha 1929: 407–417].

Českou mysl od roku 1947 z marxistických pozic „doplňovala“ a brzy zcela „nahradila“ *Nová mysl*.

Bibliografii časopisu zpracovala O. Jirásková [1981].

Naše doba

Časopis s podtitulem *revue pro vědu, umění a život sociální* vycházel se stejnou (ne vždy dodržovanou) periodicitou jako dřívější *Athenaeum* v letech 1893/94 – 1943/44 a 1945/46 – 1948/49; celkem vyšlo 55 ročníků. Nakladatelem byl J. Laichter. Redaktory prvního ročníku byli F. Drtina, J. Kaizl a T. G. Masaryk. Druhý až 22. ročník (1895–1915) redigoval pouze T. G. Masaryk, v roce 1915 ve spolupráci s E. Benešem. Redaktorem 23.–31. ročníku (1915/16 – 1922/23) byl pedagog F. Drtina, všech dalších ročníků ekonom J. Macek. Vydávání časopisu bylo zastaveno v únoru 1949.

Kromě původních článků osvětového ražení časopis obsahoval (obvykle anonymní) politické rozhledy a recenze knih, beletrie i odborné literatury. Významnou část časopisu představovaly „roz-

hledy“ po jiných časopisech (a kritické diskuse s nimi), sociální, hospodářské, školské a nábožensko-církevní rozhledy. Ačkoli těžiště časopisu spadalo do sféry intelektuálních diskusí a popularizace vědy, objevovaly se v něm i kratší původní sociologické nebo sociologii blízké stati (E. Beneš, I. A. Bláha, A. Boháč, J. L. Fischer, B. Foustka, E. Chalupný, J. Kaizl, J. Macek, T. G. Masaryk, F. Modráček, V. K. Škrach, E. Štern, J. Tvrđý, V. Verunáč, M. Weingart, L. Winter, I. Žmavc ad.) a recenze sociologické literatury. Patrně nejdůležitějším sociologii popularizujícím počinem *Nové doby* byla publikace Masarykovy *Rukověti sociologie* [Masaryk 1901], Masaryk v časopise dále publikoval studie později shrnuté do knihy *Moderní člověk a náboženství* (1934) a řadu dalších sociologizujících úvah.

Ve čtyřicátých letech časopis podléhal silné cenzuře, za niž byl redaktor Macek po roce 1945 levicovými mysliteli osočen z přílišné loajality a dokonce kolaborace. V tomto období byla filosofie, politologie i sociologie výrazně oslabena ve prospěch literární historie a kritiky, k původnímu obsahu se revue vrátila během krátké poválečné existence.

Obsáhlý, avšak neúplný soupis sociologických studií a recenzí uveřejněných v *Naší době* podal Vaněk [1984: 170–173].

Parlament

Revue zaměřená na politické a státní otázky, sociologii a ekonomii. Od sedmého ročníku (1928) s podtitulem *Revue pro státovědu, sociologii a hospodářskou politiku*, později *Revue pro sociální vědy, hospodářskou a kulturní politiku*. V letech 1921/22 – 1927 časopis vydávala poslanecká sněmovna, od sedmého ročníku byl vydavatelem Rudolf Hudec. První ročník (1921/22) řídil redakční kruh A. Jarolímek, J. Krejčí, J. Patejl a H. Sýkora; druhý a třetí ročník (1922/23 a 1923/24) B. Baxa, B. Foustka, A. Jarolímek, J. Krejčí a H. Sýkora; čtvrtý a pátý ročník (1925 a 1926) pouze Jarolímek a Sýkora; šestý ročník (1927/28) B. Baxa, B. Bobek, J. Fišer, J. Krejčí, V. Smetánka a F. Weyr; sedmý až devátý ročník (1928/29, 1930, 1931) V. Verunáč. Širší redakční kruh vždy čítal i sociology (např. I. A. Bláhu), historiky soudobých dějin (J. Werstadta) a další badatele. Z devátého ročníku vyšlo pouze první číslo. Po několikaleté odmlce Rudolf Hudec časopis ve vlastním nákladu obnovil desátým a jedenáctým ročníkem (1935 a 1936), v té době už obsahoval jen přehled činnosti poslanecké sněmovny a projevy státních představitelů.

Prvních devět ročníků časopisu přinášelo teoretické články a recenze z oblasti politiky, sociální politiky, žurnalistiky a životopisné črty o zahraničních sociálních myslitelích. Sociologicky relevantní bylo vydání částí připravované *Sociologie revoluce*, na niž již během svého československého pobytu pracoval P. A. Sorokin [Sorokin 1925–1928]. V sedmém ročníku (1928/29) byla nakrátko zavedena sociologická rubrika („tribuna“) pod vedením B. Foustky (úvodní článek [Foustka 1928–1929]). V ní se objevil Machotkův a Ullrichův článek „Sociologie a sociální vědy“ [Machotka, Ullrich 1928–1929: 17–21], kde argumentovali v duchu pozdější pražské sociologické školy: „jednotlivé vědy sociální nepopisují vlastně skutečné jevy sociální v jejich vzájemné závislosti, ale pouze abstrakce ze sociálního života, nezachycují život v celé jeho plnosti, nýbrž jen v jeho základních, hlavních rysech“. V podstatě weberovský přístup k sociálním vědám oba autoři doplnili o praktickou „sociologii sociologie“ a prohlášení jejího nového směřování v knize *Sociologie v moderním životě* [Machotka, Ullrich 1928]. Z dalších programových článků uveřejněných v *Parlamentu* je třeba zmínit především „Úkoly politické sociologie“ J. Mertla [Mertl 1928–29: 21–28] a „Současné úkoly empirické sociologie“ H. O. Zieglera, které do češtiny přeložil týž autor [Ziegler 1928–1929: 91–99].

Na sociologickou stránku *Parlamentu* navázal časopis *Sociální problémy* (1931), a to i personálně – V. Verunáč se stal spolu s J. Králem jeho prvním redaktorem.

Sociální budoucnost

Časopis pro otázky kulturního, veřejného a hospodářského života. Vyšlo pouze jediné číslo 1/2 1920. Časopis vydával B. Hromádka v nakladatelství Zmatlík a Palička v Praze.

Sociální péče

Revue věnovaná otázkám humanitním, vycházela v Praze u O. Janáčka jako dvouměsíčník v letech 1919–20, redaktorem byl Antonín Holzbach.

Sociální práce

Časopis pro sociální politiku, národohospodářství, ochranné zákonodárství dělnické, statistiku a přehled dělnického hnutí doma i v cizině. Vydávala jej Československá obec dělnická v Praze v letech 1920–1938 (1, 1920/21 – 9, 1929/31 a 10, 1936 – 12, 1938).

Sociální revue

List *Sociálního ústavu RČS*, vycházel v letech 1920–38 zprvu jako měsíčník, od druhého ročníku jako dvouměsíčník a od 12. ročníku opět jako měsíčník. Od pátého ročníku nesl podtitul *Věstník ministerstva sociální péče*. Redakci řídili Rudolf Telšník (1920–21), Augustin Žalud (1921–26) a Josef Kotek (1927–38). Obnoven byl dvacátým ročníkem (1945) a v této podobě vycházel do roku 1950; redakční kruh řídil V. Berger.

Časopis původně sloužil jako věstník Ministerstva sociální péče, obsahoval část revuální (tedy studie z oblasti sociální politiky, české i zahraniční, recenze a zprávy z mezinárodních kongresů) a část úřední, tedy ministerské výnosy a oběžníky, případně relevantní usnesení parlamentu, rozhodnutí správního soudu apod. Od pátého ročníku (1924) začal okrajověji zveřejňovat i teoretické sociologické články a studie informující o výuce sociologie na zahraničních a domácích univerzitách, především z pera I. A. Bláhy, E. Chalupného a A. Žaluda. Pravidelně monitoroval činnost *Sociálního ústavu* a v letech 1925–31 otiskoval i spolkové zprávy Masarykovy sociologické společnosti.

Pět poválečných ročníků (20/1945 – 25/1950) obsahovalo větší množství kratších článků z oblasti sociální politiky, věstník ministerstva a dalších orgánů, zprávy a knižní anotace. Místo *Sociální revue* v roce 1951 ministerstvo začalo vydávat nový časopis *Socialistická práce*, jeho šéfredaktorkou byla Růžena Pešková. Vycházel osmkrát ročně, ale pouze v roce 1951. *Sociální revue* s podtitulem *Časopis pro teoretické otázky sociálního zabezpečení* byla obnovena v roce 1955 (první ročník) a vycházela do roku 1962 (osmý ročník).

Sociální rozhledy

Revue pro otázky sociální, hospodářské, kulturní a státovědecké, vydávaná v Brně Výkonným výborem Československé strany lidové na Moravě a ve Slezsku v nakladatelství Typos. Vycházela čtyřikrát ročně v letech 1925–30 (celkem 6 ročníků).

5.2. Sociologická revue

Hlavní oborový časopis české předmarxistické sociologie. Vycházela čtyřikrát ročně od roku 1930 do počátku druhé světové války (11, 1940) a v letech 1946–49 (12.–15. ročník), obvykle jako čtvrtletník, i když častým jevem bylo spojování jednotlivých čísel – např. čtenáři pátého ročníku měli k dispozici čísla 1.–3. a 4., v desátém ročníku vyšla dvě čísla označená 1. a 2.–4. Vydavatelem prvního ročníku byl Sociologický seminář Masarykovy univerzity v Brně, od druhého ročníku se revue stala orgánem Masarykovy sociologické společnosti (v roce 1940 byla jako vydavatel uvedena Sociologická společnost v Praze, ačkoli změna názvu Masarykovy sociologické společnosti na Českou sociologickou společnost proběhla až o rok později). V letech 1948–49 byla jako vydavatel uvedena Masarykova sociologická společnost v Brně.

V čele časopisu stál po celou dobu I. Arnošt Bláha,¹⁶ v období do válečného zastavení spolu s J. L. Fischerem a Emanuelem Chalupným, i když jejich – především Fischerův – autorský podíl byl řádově nižší. Pokud byl redakční kruh uváděn jmenovitě, obsáhl celkem dalších dvanáct sociologů nebo jejich „oborových přátel“; od druhého ročníku to byli O. Butter, F. Fajfr, F. Modráček, A. Ráliš, A. Štefánek a B. Václavek, později O. Blažek, T. Čep, J. Hanáček, A. Obrdlík, V. Slaminka, L. Svoboda a B. Zwicker. Vznik protektorátu a arizační zákony z redakce vyloučily O. Blažka, O. Buttera a B. Zwickera, i když jména „O. B. (Praha)“ a „Z. Bystrý“ na jejich místech v seznamu členů redakce, jenž tak přestal respektovat abecední pořádek, dávají tušit, že vydavatelé časopisu neprojevovali plný respekt vůči protektorátním nařízením; oba zmizeli až ve 2.–3. čísle roku 1940, zatímco se nově objevili J. Hanáček, V. Slaminka a L. Svoboda. V redakci však nikdy nezasedla žena ani cizinec.

Zahraniční styky totiž *Sociologická revue* řešila deklarativním výčtem „spolupracovníků“ uváděným od pátého ročníku, mezi něž patřili Francouzi C. Bouglé a G. Richard, Švýcar G. L. Duprat, Bulhar V. Ganef, Jihoslované M. Kosič a M. Mirkovič, a (podle působiště) Američané J. S. Rouček a P. A. Sorokin. Evidentním zdůvodněním tohoto seznamu byla deklarace kvality a mezinárodní spolupráce, i když je třeba připustit, že dotčení vůči časopisu cítili jisté závazky a občas do něj i přispěli. Napsali necelou polovinu zahraničních příspěvků, na rozdíl od české redakce hlavně článků, často již publikovaných jinde. Recenzní rubriku plnili hlavně Jugoslávci a neúnavný J. S. Rouček, jehož postavení mezi ostatními „cizinci“ bylo v zásadě srovnatelné s I. A. Bláhou v české redakci, i když se pro svůj americký pobyt členem redakce nikdy nestal (a během krátkého poválečného návratu do Československa zase v *Sociologické revui* nepublikoval).

Během patnácti ročníků existence časopisu do něj přispělo 126 domácích a 49 zahraničních autorů, ovšem značně nestejnou měrou a s výraznou převahou členů redakce. Ti vyprodukovali téměř polovinu textů publikovaných v *Sociologické revui*, zatímco na ostatní domácí autory připadlo asi 40 %

16 Ve svých pamětech Bláha příznačně hovořil o „své“ *Sociologické revui*; např. [Bláha 1996–2003: 125].

a zahraniční 10 % textů [Nešpor 2007c]. Podíl členů redakce na počtu textů výrazněji stoupl ve druhém pětiletí časopisu z důvodu jejího rozšíření, celkově však nebyly větší rozdíly mezi zastoupením jednotlivých sledovaných skupin, až na to, že po válce z časopisu prakticky zmizeli zahraniční autoři, nebo jejich texty byly pouze přebírány odjinud. *Sociologická revue* byla především časopisem své redakce, v níž zcela specifické místo zaujímal neobyčejně plodný I. Arnošt Bláha. Z dalších hojněji publikujících autorů lze uvést L. Bočka, J. Kolaju, K. Maiwalda, M. Moudrého, J. a B. S. Obrdlíkové, O. Šimáčka a zahraničního J. S. Roučka. Mezi českými autory sice bylo sedm žen (mezi zahraničními jedna), avšak jejich podíl na časopisu byl zanedbatelný. Výrazněji se prosadily pouze dvě autorky, patrně nikoli náhodou spřízněné jak s brněnským sociologickým seminářem, tak osobně s redaktorem A. Obrdlíkem – J. Obrdlíková (za patnáct let napsala 46 recenzí a pět článků) a B. S. Obrdlíková (21 recenzí).

Studie publikované v *Sociologické revui* měly především popisný ráz, pojednávaly hlavně o dějinách a vývoji zahraničních sociologií, o sociologických teoriích nebo – z teoretické perspektivy – o konkrétních sociálních otázkách. Analytických textů bylo překvapivě málo. Sporadicky se objevovala také monotematicky zaměřená čísla: v roce 1933 bylo jedno číslo časopisu věnováno hospodářské krizi, o šest let později šedesátým narozeninám jeho hlavního redaktora I. A. Bláhy a v roce 1948 (možná poněkud konjunkturálně) stému výročí české revoluce; častější bylo spojování několika článků k (aktuálnímu) tématu. Těžiště *Sociologické revue* nicméně spočívalo někde jinde, především v recenzní činnosti. Na jeden svazek časopisu připadalo necelých padesát recenzí, z nichž některé byly velmi krátké, ale většina dosahovala alespoň stránkového rozsahu. Úctyhodných 44 % recenzí bylo na zahraniční publikace, jejichž podíl ovšem byl ve třicátých letech o dost vyšší než na počátku let čtyřicátých a v období 1946–49 (44 % : 55 % : 19 %). Tyto recenze měly především informativní charakter, poskytovaly (relativně) úplný přehled o domácí i zahraniční sociologii a příležitostně přinášely informace i o aktuální beletrii, uznali-li ji autoři za hodnou pozornosti sociologů. Pro velké množství byly recenze členěny tematicky. Vedle toho *Sociologická revue* přinášela (od 3.–4. čísla prvního ročníku) zprávy o dění v Masarykově sociologické společnosti, v zahraničních sociologických společnostech a podobně. Pouze v posledním válečném ročníku se její autoři – I. A. Bláha, B. Foustka, K. Galla, E. Chalupný a J. Šíma – snížili k osobní polemice vůči starším kritickým výtkám pražských sociologů, kteří jim však pro zastavení svého časopisu už nemohli odpovědět [*Sociologická revue* 1940: 242–306].

Na konci čtyřicátých let se revue musela bránit marxistickým výpadům vůči jakékoli sociologii, i když nebyla v tak těžké situaci jako konkurenční *Sociální problémy*. Teprve v předposledním ročníku se I. A. Bláha vyrovnával s kritikou L. Štolla a R. N. Foustky (*Sociologická revue* 14, 1948, 4: 304–308), zatímco předcházející výpady A. Kolmana ignoroval, a současně zdůvodňoval nezbytnost sociologie i pro marxisty. Litoval, že Karlova univerzita při svém jubileu nepamatovala čestným doktorátem na žádného sociologa, ať už domácího nebo zahraničního (*ibid.*: 309). Hůře však začalo být hned následujícího roku, kdy se E. Chalupný musel bránit kritice L. Sochora, že dělá „společenskou pavědu“ [Chalupný 1949: 133–135], a brněnští a bratislavští profesori sociologie orodovali za záchranu svého oboru u ministra Z. Nejedlého (*ibid.*: 135). Nebylo to však nic platné, *Sociologická revue* musela ukončeným patnáctým ročníkem zaniknout, což redakce formálně zdůvodnila neuspokojivou finanční situací.

5.3. Sociální problémy

Časopis s podtitulem *Revue pro sociální theorii a praksi* vycházel v letech 1931–32 jako dvouměsíčník pod vedením Josefa Krále a Václava Verunáče, navazoval přitom na revui *Parlament*. Od třetího

ročníku (1933/34) časopis řídil pouze Josef Král a vycházel jako čtvrtletník (ve třetím ročníku vyšlo pět čísel, byl však o rok „opozděn“). Ani později se nepodařilo udržet pravidelnost vydávání časopisu: pátý ročník byl v roce 1937, šestý 1938–39 a poslední 1947. Na této nepravidelnosti se vedle finančních obtíží (časopis původně vycházel v komisi u Orbisu, později vydávání částečně převzal Melantrich) a odmítky způsobené druhou světovou válkou asi podílel i nedostatek kvalitních publikovatelných textů. Od šestého ročníku (1938/39) byl název časopisu změněn na *Sociologie a sociální problémy*, patrně v souvislosti se vznikem Společnosti pro sociální badání.

Na vydávání *Sociálních problémů* se kromě J. Krále podíleli Zdeněk Ullrich, který byl od druhého ročníku tajemníkem redakce, a Otakar Machotka jako odpovědný redaktor. V redakci se celkem vystřídal 23 osob; ve třetím ročníku do redakce přibyl například V. Vybral, v šestém J. Voráček a „americký redaktor“ J. S. Rouček, v posledním J. Souček. Naopak postupně ubývali redaktori, kteří v časopise nepublikovali, J. Kolovrat-Krakovský, O. Pertold, Z. Peška, T. Pistorius, V. Verunáč, a dva zahraniční redaktori (F. Sander a M. Virlogeux), jejichž členství nejspíš bylo jen formální. Ke stálému kádru redakce *Sociálních problémů* můžeme vedle šéfredaktora J. Krále počítat především jeho nejbližší spolupracovníky O. Machotku a Z. Ullricha, dále tajemníka, náměstka a posléze prezidenta Státního statistického úřadu A. Boháče, politologa a sociologa politiky J. Mertla, ekonoma Františka Munka, „sociálního lékaře“ (tj. hygienika) H. Pelce, ekonoma a statistika G. Reifa, sociálního antropologa J. Voráčka a dalšího národohospodáře V. Vybrala. Složení redakce zřejmě kopirovalo Královu a Machotkovy představy o tom, co by mělo tvořit základ sociálních věd [Král 1931].

Vydávání časopisu ovšem bylo spojeno se značnými problémy. Jednak proto, že vznikl jako „trucprojekt“ pražské sociologické školy, která se s brněnskou rozešla ve zlém. Proto v *Sociálních problémech* prakticky nepublikovali autoři *Sociologické revue* (což platilo i *vice versa*), i když se objevily tři typické výjimky (týkající se třinácti autorů). V první polovině třicátých let, kdy ještě obě skupiny nebyly jasně vykrystalizované, do *Sociologické revue* psali třeba J. Mertl a Z. Peška, kteří pak zakotvili v *Sociálních problémech*, zatímco v případě jejich někdejšího spoluredaktora V. Verunáče to bylo spíše naopak. Podstatnější bylo „přeběhlictví“ J. S. Roučka, který byl ve Spojených státech dost daleko na to, aby se především recenzemi anglickojazyčné literatury mohl podílet na obou časopisech, přičemž svého výjimečného postavení si jistě v obojím případě užíval, a později také A. Boháče, který sice výrazněji psal do *Sociálních problémů*, ale recenze evidentně posílal i „ke konkurenci“, jen je podepisoval pouze iniciálami. Minimálně v jednom případě mu to však „nevyšlo“ a *Sociologická revue* po válce otiskla Boháčovu recenzi s plným jménem, ačkoli zároveň byl redaktorem *Sociálních problémů*.

Druhá obtíž spočívala v odporu vůči monotematickým číslům a zahraničním příspěvkům, v nichž redakce přinejmenším odmítala spatřovat těžiště časopisu (explicitně to bylo řečeno v pátém ročníku). Stejně tak byly odmítány recenze zahraničních děl nesplňujících podmínku „významnosti pro základní pojetí naší vědy nebo nezbytnosti pro její studium“ (*Sociální problémy* 5, 1937, 1: 75), čímž se revue – nepochybně vědomě – připravila o metodu, již *Sociologická revue* „zaplnovala“ prázdné místo na svých stránkách. Naproti tomu v *Sociálních problémech* publikované články – bylo jich celkem 140 – měly mnohem větší rozsah i odbornou váhu směřující k empirickému pojetí sociologie. Zabývaly se především českou společností a jejími aktuálními sociálními problémy, i když „praktickou stránku“ sociologie, na niž upozorňoval podtitul časopisu, se jen málokdy dařilo naplnit. I zde byl výrazný autorský podíl redakce, jejíž členové napsali zhruba dvě třetiny časopisu: třináct článků přispěl J. Král, jedenáct Z. Ullrich, devíti J. Mertl, osmi J. Souček, sedmi J. Voráček a V. Vybral a šesti O. Machotka [Nešpor 2007c]. Ani do redakce *Sociálních problémů* nepronikly ženy, ale v počtu devíti (z toho jedna

zahraniční) tvořily plných 9 % autorů, většinou autorů článků (*Sociologická revue* naproti tomu ženám svěřovala hlavně recenze).

Celkový mnohem menší podíl recenzí v *Sociálních problémech* byl vyvážen jejich délkou, protože časopis jako recenze uznával jen několikastránkové náročnější útvary (často měly 5–10 stran), zatímco ostatní informace o knihách přesouval do bibliografie či zpráv. Většina recenzí – a obzvláště recenzí na díla sociologů píšících pro *Sociologickou revui* – přitom měla polemický charakter; důvodem snad nebyla osobní zášť, nýbrž nízká kvalita jejich děl, neodpovídající tehdejšímu světovým standardům. Podobně totiž V. Vybral polemizoval s L. Šauerem, ačkoli šlo o členy téhož „tábora“ [Šauer 1934, 1935; Vybral 1934, 1935]. Z nejdůležitějších polemik je třeba zmínit Ullrichovu kritiku A. Uhlíře [Uhlíř 1932; Ullrich 1932], Voráčkovu kritiku K. Gally [Voráček 1937], Ullrichovu kritiku J. Šímy [Ullrich 1938–1939] a Machotkovu kritiku A. Obrdlíka [Machotka 1938–1939a, b]. Jak bylo uvedeno výše, brněnští sociologové na tyto kritiky výrazněji odpověděli až v situaci, kdy nemohli čekat repliku ze strany „Prahy“, i když A. Obrdlík se svoji práci snažil hájit už dříve [Obrdlík, Bláha 1938] a tohoto výpadu se naopak neúčastnil.

Na sklonku své existence se časopis musel bránit marxistické kritice jakékoli sociologie, především proti vystoupení A. Kolmana [Král 1947], nebylo mu to však mnoho platné. Vydání opožděného čtvrtého čísla sedmého ročníku na jaře 1948 již bylo zakázáno.

5.4. Další (částečně) sociologické časopisy

Časopis Svobodné školy politických nauk v Praze

Vycházel česky a souběžně anglicky, francouzsky a německy jako informační bulletin SŠPN a (od roku 1935) Syndikátu československých novinářů, zaměřený především na aktuální politické otázky. V letech 1928/29 – 1934 devětkrát ročně, od následujícího ročníku byl spojen s časopisem Syndikátu československých novinářů (který se stal spoluvydavatelem) *Tisk, noviny a novinář*. Nový časopis dostal jméno *Tisk a politika*, vycházel 10 x ročně. Desátý ročník (1937–38) vyšel s novým titulem *Politická revue*, vydavatelem se opět stala jen Svobodná škola politických nauk a původní název časopisu sloužil jako podtitul. Z desátého ročníku však vyšlo pouze devět čísel. Časopis řídil Vladimír Reneš, od roku 1935 s Františkem Vondráčkem-Hrabětínkem. Pro časopis psali především učitelé školy, uveřejňovány v něm byly i povedené seminární práce studentů. Sociologická problematika v něm byla zastoupena minimálně, s větším zájmem byla sledována sociální politika.

Československý statistický věstník

Vydával Státní úřad statistický v Praze v nakladatelství Melantrich, v letech 1920–30 vyšlo celkem jedenáct ročníků. Od následujícího roku časopis změnil název na *Statistický obzor* s podtitulem *Revue pro statistickou theorii a praxi*, číslování ročníků zůstalo zachováno (12, 1931 – 41, 1961). Jednalo se o základní informační bulletin Statistického úřadu.

Filosofická revue

Vycházela čtvrtletně v letech 1929–48 péčí profesorů dominikánského teologického učiliště v Olomouci jako jejich teoreticko-filosofický časopis (dříve již měli několik efemerních kulturně-esejistic-

kých časopisů, především *Růži dominikánskou* a *Na hlubinu*, stejně jako knižní edice *Patristická knihovna*, *Rozsévač*, *Krystal* a *Vítězové*); celkem vyšlo 16 ročníků. Šéfredaktorem byl Metoděj Habáň, v letech 1939–40 ve spolupráci s J. M. Veselým. K ustavení redakčního kruhu došlo až v roce 1935, od té doby měl 7–10 členů včetně zahraničních. V létě 1948 bylo vydávání časopisu úředně zastaveno.

Širokospektrální časopis usiloval v podstatě o jediné, vyložení světa prostřednictvím tomismu, který autoři důsledně odlišovali od scholastiky i novoscholastiky, a který měl učinit hráz „zřejmému úpadku“ českého filosofického myšlení. Kromě filosofie a teologie se objevovaly články z estetiky, logiky, pedagogiky a psychologie, sociologie, dějin a teorie umění i přírodních věd. Nejčastějšími autoři byli S. M. Braitó, R. Dacík, M. Habáň, J. Hruban, A. Pavelka a E. Soukup.

Časopis se dělil na články, poznámky a kritiku (recenze), od druhého ročníku přibyla rubrika „varia“. Po druhé světové válce se k poznámkám přiřadily oddíly „Logika“ a „O čem soudí filosofie“. Sociologickou tematiku ve *Filosofické revui* představovaly především sociální a sociálně-teologické úvahy jejích tradičních přispěvatelů, od počátku třicátých let silně ovlivněné korporativismem (A. Gosar, S. Gruszka, F. Kosatík, B. Pešek, Žemla). A. Čala se pokusil o nový výklad křesťanské sociologie [Čala 1938: 76–79, 126–133; 11, 1939: 38–40, 169–171]. Po druhé světové válce se objevovaly články na aktuální témata sociální politiky, zejména k rodinné politice (A. Vykopal, M. Weirich).

Bibliografii časopisu zpracovala H. Pavlincová [1994].

Filosofie

Vznikla po Vorovkově vystoupení z redakce *Ruchu filosofického* (1927), jemuž ovšem zůstala názorově blízká. Vycházela v Praze v nakladatelství Aventinum. Měla pouze dva ročníky (1927–28 a 1928–29), zanikla brzy po smrti Karla Vorovky. Časopis řídili K. Vorovka (do roku 1928), J. Bartoš a T. Trnka. Sociologická témata byla na stránkách *Filosofie* naprosto okrajová, zmínit lze pouze Vorovkovu úvahu o vztahu státu a církve [Vorovka 1927–28: 104–107] a Smetáčkovy „Poznámky k durkheimovskému kolektivismu“ [Smetáček 1927–28: 282–287].

Bibliografii časopisu zpracovala O. Jirásková [1984].

Kruh

Časopis s podtitulem *Týdeník pro poznání soudobé společnosti* vycházel jako týdeník v roce 1946 péčí Sociologického kruhu posluchačů vysokých škol pražských. Ve druhém ročníku (12/1947 – 5/1948) se stal měsíčníkem, podtitul byl změněn na *Hospodářský a sociální časopis*. Vyšlo však pouze šest čísel, v květnu 1948 byl úředně zastaven. Redaktorem byl v obou případech František Dědek.

Časopis přinášel krátké aktuální články spíše žurnalistického a osvětového charakteru, rozhovory, zkrácené verze přednášek i povídky. Zhruba třístránkovými popularizačními pojednáními do něj přispívali i známější sociologové F. Dědek, J. Král, O. Machotka, Z. Ullrich, případně J. B. Kozák. Č. Adamec v *Kruhu* publikoval výsledky prvních pokusů o výzkumy veřejného mínění. Část publikovaných článků tvořily i překlady.

Naše zahraničí

Vydával Československý ústav zahraniční prostřednictvím Národní rady československé, časopis proto nesl podtitul Sborník Národní rady československé. Vycházel v Praze v letech 1920–31 (jedenáct ročníků), dále jako příloha časopisu *Čechoslovák*, který měl stejného vydavatele. *Naše zahraničí* poskytovalo základní demografické, etnografické a kulturní informace o českých a slovenských krajanech v zahraničí, včetně jejich sebe prezentace, hlavní intence časopisu však byla především osvětová. Redaktorem a častým přispěvatelem byl J. Auerhan. Časopis *Čechoslovák* s podtitulem *Všenárodní měsíčník* vycházel v letech 1921–33 (sedm ročníků), pak přešel číslování ročníků *Našeho zahraničí*, včetně absentujícího dvanáctého ročníku (13, 1934 – 18, 1938). Redaktorem *Čechoslováka* byl v obou obdobích A. Seifert.

Nová mysl

Začala vycházet v roce 1947 jako „marxistická odpověď“ na stále ještě existující *Českou mysl*, již po únoru 1948 zcela „nahradila“. Časopis, který se původně profiloval jako revue teoretického socialismu (podtitul), se stal oficiální ideologickou platformou ÚV KSČ. Vydávala jej Socialistická akademie v Praze. Při různorodém složení redakce i periodicitě vycházel až do roku 1989 (celkem 43 ročníků), sociologická tematika se v něm však až do šedesátých let objevovala pouze sporadicky (do roku 1948 zcela absentovala, nebudeme-li počítat marxistický hon proti sociologii jako „buržoazní pavědě“). Od konce padesátých a především v šedesátých letech (do roku 1968) se *Nová mysl* stala důležitou platformou pokusů o zpřístupnění soudobé světové sociologie a etablování marxistické sociologie v Československu, během normalizace v ní vycházely články kritizující „pravcovou úchytku“ české sociologie v šedesátých letech.

Ruch filosofický

Vycházel v letech 1921–42 obvykle jako dvouměsíčník (třináct ročníků; od roku 1926/27 vycházel už jen nepravidelně: 8/1929, 9/1931–32, 10/1933, 11/1936–37, 12/1939, 13/1942). Časopis založili mladší filosofové, kteří chtěli po vzniku Československa bojovat „za svobodu české filosofie“, tedy proti převládajícímu pozitivismu. Ústředními osobnostmi byli F. Pelikán, V. Hoppe, T. Trnka a K. Vorovka, kteří různým způsobem inklinovali k iracionalismu, subjektivismu, fideismu či mystice a odsuzovali „katedrový“ pozitivismus, jehož orgánem byla především *Česká mysl*. Po vzniku časopisu *Filosofie* (1927) *Ruch filosofický* řídil sám Ferdinand Pelikán. Časopis nejprve vycházel v nakladatelství Hejda a Tuček, později u F. Borového, Jednoty českých matematiků a fysiků, České grafické unie, předposlední dva ročníky Pelikán vydával vlastním nákladem, v roce 1942 se jej ujalo nakladatelství Litera.

Časopis přinášel stati, recenze a zprávy, zejména filosofické a „moderně-náboženské“ povahy. Okrajově se v něm však objevovala i sociologická témata, především Bláhův článek o nezbytnosti subjektivistického poznání v sociologii [Bláha 1921: 175–181], který byl blízký myšlenkové orientaci vydavatelů časopisu. V pozdějších letech do *Ruchu* psali spíše pražští sociologové (F. Fajfr, J. Král), případně se k aktuálním sociálním otázkám vyjadřovali jeho kmenoví autoři.

Bibliografii časopisu zpracovala O. Jirásková [1984].

Sociální snahy

List soukromých úředníků a zřízců věnovaný otázkám sociální péče. Od roku 1921 jej vydával Svaz úředníků nemocenských pokladen v nakladatelství Pilotti. V 11. ročníku (1932) byl podtitul změněn na List věnovaný sociálně politickým otázkám a ve 14. ročníku (1935) na List věnovaný otázkám sociální péče. Zanikl 19. ročníkem (1940).

Sociologický sborník

Jediný významný slovenský sociologický časopis, z velké části ovšem tvořený příspěvky českých sociologů. Vydával jej sociologický odbor Matice slovenské v Turčianskom Svätom Martině v letech 1946–48. Časopis měl vycházet čtvrtletně, ve skutečnosti však vždy vycházela pouze dvojčísla, z nichž poslední bylo 1–2/1948. Redaktorem byl Alexander Hirner, výkonným redaktorem Petr Gula. Struktura časopisu byla koncipována podle brněnské *Sociologické revue*, přinášel stati, rozhledy, recenze a poznámky.

Veřejné mínění

List Československého ústavu pro výzkum veřejného mínění, vycházel v Praze 10 x ročně v letech 1947–48. V období od srpna 1946 do ledna 1948 vyšlo celkem 13 čísel, z toho tři dvojčísla. Šéfredaktorem byl Milan A. Tesař, odpovědným redaktorem Čeněk Adamec, redakční radu řídil Bohuš Pospíšil.

Časopis prezentoval výsledky výzkumů vydavatelské instituce, informoval o zahraničních výzkumech a přinášel domácí a překladové teoretické stati zaměřené na výzkum veřejného mínění (I. A. Bláha, F. Dědek, G. Gallup, H. Laski, P. Konečný, B. Pospíšil, J. Rameš, E. Shrimpton, J. Stoetzel, Z. Ullrich, J. Woodwards). Krátké úvodní články psal J. Kopta. Cílem *Veřejného mínění* byla především popularizace výzkumů veřejného mínění, obracel se na novináře a zaujatou (neodbornou) veřejnost.

Charakteristiku časopisu a shrnutí obsahu nejdůležitějších článků podal Č. Adamec [1996: 49–67].

6. Přehled osobních archivních fondů českých sociologů působících do roku 1948

Vzhledem k pohnutým dějinám české sociologie ve 20. století je vcelku pochopitelné, že značná část důležitých dokumentů dosud vůbec nebyla zpracována a (v lepším případě) se nachází v příslušných archivních fondech. Kromě fondů sociologických kateder, ústavů a společností – značně rozdílného rozsahu i významu – jde především o písemné pozůstalosti významných sociologů, z nichž je ovšem jen část odborně archivována a ještě menší část zpracována a inventarizována. Chybí kupříkladu pozůstalost B. Foustky, již od jeho dědiců zakoupil A. Vaněk a která se dnes nachází v jeho pozůstalosti (která je v soukromém držení), zcela neznámé jsou dále například pozůstalosti Jaroslava Šímy a Zdeňka Ullricha. O méně významných sociologech ani nemluvě.

Následující přehled seznamuje se známými pozůstalostmi českých (nebo v českých zemích působících slovenských) sociologů a badatelů v příbuzných disciplínách působících do roku 1948.¹⁷ U každého archivního fondu je uveden název a sídlo archivu, název fondu (obvykle shodný se jménem autora) a časové ohraničení (letopočty bez závorek udávají dataci archiválií, jejichž původcem byl autor, letopočty v závorkách případně starší či mladší části fondu nepocházející přímo od autora). Dále je uveden stupeň zpracování a inventarizace: zpracované fondy či jejich části jsou badatelsky plně přístupné ve smyslu archivního zákona, pro základní orientaci jsou uvedeny archivní pomůcky včetně období jejich vzniku. Nahlížení do nezpracovaných (částí) archivních fondů zákon umožňuje pouze ve výjimečných případech, zdůvodněných většinou vědeckým zájmem, nutný je ovšem souhlas vedení příslušného archivu a někdy i splnění dalších podmínek. Konečně jsou uvedeny základní informace o obsahu příslušných fondů, nakolik jsou známé.

Tento přehled není v žádném případě úplný. Vychází jednak ze současných znalostí, které mohou být doplněny zpracováním dalších archivních fondů, případně jejich doplněním ze soukromých či zahraničních zdrojů (řada sociologů působila a/nebo zemřela v zahraničí, především z důvodu své emigrace). Zadruhé až na výjimky neobsahuje fondy institucionální, ačkoli se v nich obvykle nachází značné množství dokumentů k jednotlivým osobnostem; namátkou lze uvést fondy České akademie věd a umění a Královské české společnosti nauk (stejně jako pozdější ČSAV), fondy vysokých škol a dalších vědeckých, výzkumných či správních pracovišť. Bádání o jednotlivých osobnostech české sociologie proto nemůže zůstat omezeno na jejich osobní pozůstalosti (pokud existují), je třeba

¹⁷ Přehled je zpracován podle (neúplného) „oficiálního“ soupisu Archivní fondy a sbírky v České republice (<http://www.mvcr.cz/archivnictvi/index.html>), doplněného na základě výzkumů a osobních zkušeností autora.

ba prostudovat i fondy institucí, politických stran či společností, redakční fondy časopisů a dalších organizací, v jejichž rámci byt jen dočasně působili.

Bartošek Theodor

Národní archiv Praha, Bartošek Theodor, 1904 – 1953. Většina fondu je zpracována, inventář J. Soukupa z roku 1957. Fond obsahuje korespondenci, publikační činnost a materiály ke spolkové a stranické činnosti autora.

Beneš Edvard

Masarykův ústav – Archiv AV ČR Praha, Beneš Edvard, 1884 – 1948 (1990). Většina fondu je zpracována, existuje několik inventářů z let 2003-05. Fond obsahuje osobní dokumenty, korespondenci, autovy politické i vědecké rukopisy, dokumenty k politické činnosti po roce 1935, výstřižky a fotografie.

Archiv Národního muzea Praha, Beneš Edvard, 1884 – 1948. Většina fondu je zpracována, inventář A. Chalupy a A. Šubrtové z roku 1994. Fond obsahuje listiny a diplomy, korespondenci převážně z let 1936–39, rozhlasové projevy, dokumenty o politické činnosti a obrazový materiál; ve fondu jsou obsaženy i rukopisy T. G. Masaryka a dalších autorů.

Regionální muzeum Litomyšl, Beneš Edvard, 1934–1948. Drobný, nezpracovaný fond. Obsahuje fotografie, plakáty a výstřižky.

Beneš Vojta

Archiv Národního muzea, Beneš Vojta, 1878 – 1951 (1968). Fond je zpracován, inventář J. Šetřilové z roku 1993. Obsahuje korespondenci, písemnosti z období druhé světové války a obrazový materiál.

Vojenský historický ústav Praha, Beneš Vojta, 1896 – 1937. Fond je zpracován, inventář J. Šámalové z roku 1993. Obsahuje korespondenci.

Bláha I. Arnošt

Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR Praha, Bláha Arnošt Inocenc, 1897 – 1960 (1962). Fond je zpracován, inventář V. Podaného z roku 1980. Obsahuje osobní dokumenty, korespondenci, rukopisy autorových děl a rozhlasových přednášek, tematicky zaměřené výstřižky, výpisky a recenze týkající se jeho prací. Okrajově jsou zastoupena díla jiných autorů, dále materiály z výzkumu pořádaného Komenského vyšší školou lidovou v roce 1930.

Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR Praha, Česká akademie věd a umění, kt. 185, i. č. 258, osobní spis I. A. Bláha, obsahuje Bláhovu nevydanou autobiografii.

Archiv Masarykovy univerzity Brno, Bláha Arnošt Inocenc, fond obsahuje Bláhovu částečně vydanou autobiografii („Rodinnou kroniku“, odlišnou od předchozí) a další materiály.

Boháč Antonín

Archiv Národního muzea Praha, Boháč Antonín, 1882 – 1950. Fond je zpracován, prozatímní inventář je z roku 1970. Obsahuje osobní doklady a korespondenci, vlastní životopis z roku 1928 a velké množství rukopisů a konceptů. Značná část pozůstalosti se váže k Boháčovu náboženskému působení.

Císař Čestmír

Národní archiv Praha, Císař Čestmír, 1941 – 2000. Nezpracovaný fond. Obsahuje osobní pozůstalost, rukopisy a materiály z politické činnosti.

Archiv Národního muzea Praha, Císař Čestmír, (1969) – (1990). Drobný nezpracovaný fond. Obsahuje strojopisné paměti do roku 1969.

Čep Tomáš

Mendelova lesnická a zemědělská univerzita Brno, Čep Tomáš, 1939 – 1948. Nezpracovaný fond. Obsahuje autorovy rukopisy.

Dérer Ivan

Archiv Národního muzea Praha, Dérer Ivan, 1901 – 1984. Fond je zpracován, inventář M. Černé z roku 1988. Obsahuje osobní dokumenty, rozsáhlou korespondenci a rukopisy včetně autorovy autobiografie, rozsáhlejších studií a projevů. Materiály z poválečného období dokumentují jeho působení jako prezidenta Nejvyššího soudu.

Doležal Jaromír

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, Doležal Jaromír, 1882 – 1964. Fond je zpracován, inventář M. Kyralové z roku 1968. Obsahuje korespondenci, vlastní i cizí rukopisy, tisky a výstřižky.

Durdík Josef

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, Durdík Josef, 1854 – 1890. Fond je zpracován, inventář J. Wagnera z roku 1961. Obsahuje osobní dokumenty, korespondenci, vlastní (včetně autobiografie) i cizí práce, výstřižky a obrazový materiál.

Městské muzeum Hořice, Durdík Josef, 1880 – 1902. Nezpracovaný fond. Obsahuje korespondenci a cizí rukopisy.

Fajfr František

Archiv Národního muzea Praha, Fajfr František, (1871) 1915 – 1969. Fond je zpracován, inventář A. Šubrtové z roku 1980. Obsahuje osobní doklady, obsáhlou korespondenci, excerpta, vlastní rukopisy a separáty. Dále materiály k autorově činnosti ve Statistickém úřadě a řadě vědeckých společností či komisí, materiály správní povahy a obrazový materiál.

Fleischner Jindřich

Archiv Národní knihovny Praha, Fleischner Jindřich, 1905 – 1922. Fond je zpracován, inventář L. Kubátové z roku 2004. Obsahuje rukopisy přednášek, projevů a knih.

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, Fleischner Jindřich, 1901 – 1923. Drobný zpracovaný fond, inventář A. Bílkové z roku 2001. Obsahuje korespondenci, vlastní i cizí rukopisy, výstřižky a fotografie.

Foustka Břetislav

Část pozůstalosti je zachována v pozůstalosti Antonína Vaňka, která je v držení jeho příbuzných.

Hájek Mojmir

Archiv Masarykovy univerzity Brno, Hájek Mojmir, 1981 – 1982. Fond je zpracován, prozatímní inventář H. Kalendové z roku 1991. Obsahuje rukopis pamětí z let 1913–81.

Hodža Milan

Archiv Národního muzea Praha, Hodža Milan, (1888) 1911 – 1944 (1974). Většina fondu je zpracována, inventář E. Pecharové z roku 1983. Obsahuje osobní dokumenty, korespondenci, rukopisy článků a přednášek (vesměs publikovaných), materiály k autorově veřejné a politické činnosti.

Horáček Cyril

Archiv Národního muzea Praha, Horáček Cyril, 1862 – 1967. Nezpracovaný fond. Obsahuje zlomek korespondence, výpisky a autobiografii.

Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR Praha, Horáček Cyril, 1884 – 1937. Fond je zpracovaný, inventář R. Volšanské z roku 1990. Obsahuje rukopisy autorových odborných i beletristických prací, posudky, návrhy zákonů.

Archiv Národního technického muzea Praha, Horáček Cyril, 1862 – 1940. Nezpracovaný drobný fond.

Chalupný Emanuel

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, Chalupný Emanuel, 1899 – 1970. Většina fondu je zpracována, inventář H. Klínkové z roku 1993. Obsahuje osobní dokumenty, vlastní i cizí korespondenci a rukopisy, včetně většiny rukopisu pamětí. Dále výstřižky a fotografie.

SOkA Tábor, Rodinný archiv Chalupných a Skládáných, 1858 – 1998. Obsahuje především osobní dokumenty, některé rukopisy Chalupného děl a poslední části jeho rukopisných pamětí.

Kadlec Vladimír

Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR Praha, Kadlec Vladimír, 1924 – 1969. Fond je zpracovaný, existuje prozatímní inventář. Obsahuje osobní dokumenty a korespondenci, rukopisy autorových děl (z větší části nevydaných), excerpta a dokumenty k veřejné činnosti.

Kaizl Josef

Archiv Národního muzea Praha, Kaizl Josef, 1850 – 1900. Fond je zpracovaný, prozatímní inventář E. Pecharové a A. Šubrtové z roku 1971. Obsahuje osobní dokumenty a rozsáhlou korespondenci, rukopisy drobnějších studií a četné doklady k politické a veřejné činnosti. Okrajověji se vyskytují materiály cizí provenience.

Klofáč Václav Jaroslav

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, Klofáč Václav Jaroslav, 1890 – 1930. Nezpracovaný fond. Obsahuje korespondenci a rukopisy.

Archiv Národního muzea Praha, Klofáč Václav, 1914 – 1937. Obsahuje materiály k trestnímu stíhání během první světové války a pozdější plakáty.

Kohn Jindřich

Archiv Národního muzea Praha, Kohn Jindřich, 1900 – 1935. Nezpracovaný fond. Obsahuje rukopisy monografií a další tematicky řazené texty.

Archiv města Plzně, Kohn Jindřich, 1910 – 1928. Drobný zpracovaný fond. Inventář z roku 1925. Obsahuje rukopisy jeho projevů, článků a knih.

Korčák Jaromír

Archiv Národního muzea Praha, Korčák Jaromír, 1895 – 1989. Nezpracovaný fond. Obsahuje osobní materiály, korespondenci a vlastní rukopisy, výstřižky a excerpta.

Král Josef

Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR Praha, Král Josef, (1871) 1893 – 1975. Fond je zpracován, inventář H. Barvíkové a V. Podaného z roku 1993. Obsahuje osobní dokumenty, korespondenci a rukopisy, i nevydané z období po roce 1948. Dále materiály z veřejné činnosti a torzovitě zachované archiválie (hlavně korespondenci) z činnosti Společnosti pro sociální badání.

Krejčí František

Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR Praha, Krejčí František, (1855) 1859 – 1933. Fond je zpracován, inventář V. Podaného z roku 1980. Obsahuje osobní dokumenty, korespondenci a rukopisy.

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, Krejčí František, 1876 – 1933. Fond je zpracován, inventář J. Loužila z roku 1966. Obsahuje osobní dokumenty, korespondenci a vlastní i cizí rukopisy.

Lindner Gustav Adolf

Archiv Národního muzea Praha, Lindner Gustav Adolf, 1856 – 1871. Nezpracovaný drobný fond. Obsahuje opisy jeho novinových článků.

Lom František

Národní zemědělské muzeum Praha, Lom František, 1932 – 1985. Nezpracovaný fond. Obsahuje autorovy rukopisy a výstřižky, patrně i materiály z veřejné činnosti.

Machotka Otakar

Národní archiv Praha, Machotka Otakar, 1924 – 1947. Nezpracovaný fond. Obsahuje osobní a úřední dokumenty a korespondenci.

Martinec Emil

Archiv Národního technického muzea Praha, Martinec Emil, 1869 – 1945. Nezpracovaný fond. Obsahuje autorovu písemnou pozůstalost.

Masaryk Tomáš Garrigue

Masarykův ústav – Archiv AV ČR Praha, Masaryk Garrigue Tomáš, (1845) 1850 – 1941 (1953). Rozsáhlý fond, většina zpracována, existuje řada archivních pomůcek. Fond obsahuje osobní dokumenty, korespondenci, rukopisy, osobní i úřední materiály z autorovy veřejné a politické činnosti.

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, Masaryk Tomáš Garrigue, 1900 – 1998. Fond je zpracován, inventář H. Kokešové z roku 2001. Obsahuje osobní a rodinné dokumenty, korespondenci, vlastní i cizí rukopisy, výstřižky a fotografie.

Archiv Národního muzea, Beneš Edvard, 1884 – 1948; viz výše.

Masaryková Alice

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, Masaryková Alice, 1897 – 1948. Fond je zpracován, inventář H. Kokešové z roku 1999. Obsahuje korespondenci, výstřižky, rukopisy přednášek, diáře, fotografie. Dále materiály týkající se Československého červeného kříže.

Modráček František

Národní archiv Praha, Modráček František, 1900 – 1950. Nezpracovaný fond. Obsahuje autorův diář, rukopisy a výpisky.

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, Modráček František, 1894 – 1895. Drobný zpracovaný fond, inventář z roku 1996. Obsahuje rukopisy a kresby z vězení.

Munk František

Národní archiv Praha, Munk František, 1939 – 1948. Nezpracovaný fond. Obsahuje korespondenci, vlastní životopis a rukopisy.

Pertold Otakar

Ústav dějin UK – Archiv UK Praha, Pertold Otakar, 1881 – 1958. Fond je zpracován, inventář O. Poliškého z roku 1982. Obsahuje autorovy rukopisy, výpisky a výstřižky, účetní doklady.

Rádl Emanuel

Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR Praha, Rádl Emanuel, 1899 – 1942 (1947). Fond je zpracován, inventář J. Bělohávkové z roku 1997. Obsahuje korespondenci a výstřižky.

Reich Edvard

Národní zemědělské muzeum Praha, Reich Edvard, 1915 – 1942. Nezpracovaný fond. Obsahuje osobní dokumenty, osobní i úřední korespondenci, rukopisy a přednášky, materiály k zemědělskému školství.

Reyl František

SOKA Hradec Králové, Reyl František, 1925 – 1935. Nezpracovaný fond. Obsahuje zejména blahopřání a fotografie.

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, Reyl František, 1902 – 1935. Nezpracovaný fond. Obsahuje korespondenci, autorovy rukopisy, výstřižky a fotografie.

Svoboda Ludvík

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, Svoboda Ludvík, 1945 – 1970. Fond je zpracován, inventář M. Šrotové z roku 1999. Obsahuje korespondenci, vlastní i cizí rukopisy.

Šmeral Bohumír

Národní archiv Praha, Šmeral Bohumír, 1880 – 1941 (1951). Fond z většiny zpracovaný, inventář L. Klusáčkové z roku 1958. Obsahuje osobní doklady, korespondenci, rukopisy a záznamy přednášek a materiály k autorově politické činnosti.

Špaček Stanislav

Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR Praha, Špaček Stanislav, 1896–1951. Fond je zpracován, inventář J. Levory z roku 2002. Obsahuje především korespondenci.

Tyrš Miroslav

Masarykův ústav – Archiv Akademie věd ČR Praha, Tyrš Miroslav a Tyršová Renata, 1851–1937. Fond je zpracován, inventář H. Kokešové z roku 1996. Obsahuje korespondenci, vlastní i cizí rukopisy, výstřižky a fotografie.

Uhlíř Antonín

Archiv Národního muzea Praha, Uhlíř Antonín, 1882–1957. Nezpracovaný fond. Obsahuje osobní dokumenty, korespondenci a autorovy projevy a rukopisy, dochované takřka v úplnosti. Dále diáře z dvacátých let a obsáhlé deníky z let 1937–45, materiály k autorově veřejné činnosti, fotografie a výstřižky.

Václavek Bedřich

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, Václavek Bedřich, (1897)–(1943). Nezpracovaný fond. Obsahuje osobní dokumenty, korespondenci, vlastní rukopisy a autorovu sbírku kramářských písní, fotografie.

Vašek Bedřich

Zemský archiv Opava, Vašek Bedřich, (1795) 1902–1956. Fond je částečně zpracován, inventář J. Bistříckého a M. Kouřila z roku 1960. Obsahuje korespondenci, rukopisy kázání, přednášek a odborných prací, fotografie.

Verunáč Václav

Archiv Národního technického muzea Praha, Verunáč Václav, 1920–1960. Nezpracovaný fond. Obsahuje písemnou pozůstalost.

Winter Lev

Národní archiv Praha, Sociální ústav RČS, 1920–1941. Zpracovaný fond, inventář I. Malé z roku 1962. Kromě institucionálních záležitostí Sociálního ústavu fond obsahuje i korespondenci a rukopisy jeho zakladatele.

Zenkl Petr

Národní archiv Praha, Zenkl Petr, 1937–1948. Nezpracovaný fond. Obsahuje osobní a úřední korespondenci, podklady pro veřejnou a politickou činnost autora.

Zwicker Bruno

Archiv Masarykovy univerzity Brno, Bruno Zwicker, (1912)–(1946). Nezpracovaný fond. Obsahuje osobní dokumenty, korespondenci a rukopisy odborných prací.

Žalud Augustin

Literární archiv Památníku národního písemnictví Praha, Žalud Augustin, (1720) 1895–(1928). Nezpracovaný fond. Obsahuje korespondenci a rukopisy, dále autorovu sbírku slovenských listin z 18.–19. století.

Hlavní použitá literatura

- Adamec, Čeněk. 1996. *Počátky výzkumu veřejného mínění v českých zemích*. Praha: ÚSD AV ČR.
- Auerhan, Jan. 1936. „Pokus o demografii zahraničních Čechů a Slováků.“ Pp. 97–139 in *Československá vlastivěda. Řada II. Národopis*. Praha: Sfinx – B. Janda.
- Bečvář, Josef. 1996. *Ústav pro výzkum veřejného mínění ČSAV 1967–1972*. Praha: ÚSD AV ČR.
- Beneš, Edvard. 1936. „Sociolog – teoretik a sociolog – praktik. Několik poznámek o politické praxi Masarykově.“ *Sociologická revue* 7 (1–2): 7–20.
- Bláha, Inocenc Arnošt. 1921. „Subjektivismus v sociologii.“ *Ruch filosofický* 1: 175–181.
- Bláha, Inocenc Arnošt. 1929. „Dnešní stav sociologie a její hlavní problémy.“ *Česká mysl* 25: 407–417.
- Bláha, Inocenc Arnošt. 1939. „Osobnost a dílo E. Chalupného.“ *Sociologická revue* 10 (2–4): 143–155.
- Bláha, Inocenc Arnošt. 1996–2003. „Rodinná kronika.“ *Universitas, Revue Masarykovy univerzity v Brně* 1/1996 – 4/2003; příloha, číslováno separátně.
- Bláha, Inocenc Arnošt. 1997. *Československá sociologie. Od svého vzniku do roku 1948*. Brno: Doplněk.
- Brouček, Stanislav. 1989. „Vznik a poslání Československého ústavu zahraničního.“ Pp. 14–23 in *Češi v cizině* 4. Praha: ÚEF ČSAV.
- Císař, Čestmír. 2005. *Paměti. Nejen o zákulisí Pražského jara*. Praha: SinCon.
- Cuin, Charles-Henry, Francois Gresle. 2004. *Dějiny sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Čala, Antonín. 1938–1939. „Sociologický soustavný kurs.“ *Filosofická revue* 10, 1938: 76–79, 126–133; 11, 1939: 38–40, 169–171.
- Dějiny Univerzity Karlovy III. 1802–1918; IV. 1918–1990*. 1998. Praha: Karolinum.
- Foustka, Břetislav. 1928–1929. „Několik slov úvodem.“ *Parlament* 7: 15–17.
- Fischer, Josef Ludvík. 2005. *Listy o druhých a o sobě*. Ed. Jiří Opelík. Praha: Torst.
- Friedrichs, Robert W. 1970. *A Sociology of Sociology*. New York: Free Press.
- Galla, Karel. 1968. „Vývojové tendence české sociologie.“ *Sociologický časopis* 4 (3): 273–287.
- Galla, Karel. 1969. „K článku prof. J. Krále.“ *Sociologický časopis* 5 (4): 403–406.
- Geist, Bohumil. 1992. *Sociologický slovník*. Praha: Victoria Publishing.
- Geist, Bohumil, Michaela Králová. 1997 [1993]. *Periodika s tematikou sociologie a souvisejících vědních disciplín*. Praha: Společnost pro sociální bádání.
- Hník, František M. 1946. *Edvard Beneš, filosof demokracie*. Praha: Melantrich.
- Hobza, Antonín. 1936. *Soumrak svobodné vědy také u nás?* Praha: vl. n.
- Chalupný, Emanuel. 1938. „Vysoká škola politická.“ *Sociologická revue* 9 (1–2): 48–56.
- Chalupný, Emanuel. 1946. „J. Stalin a sociologie.“ *Sociologická revue* 12 (1): 27–35.
- Chalupný, Emanuel. 1948. *Sociologie II/2. Vývoj sociologie v 19. století (1835–1904)*. Praha: Samcovo knihupectví.
- Chalupný, Emanuel. 1949. „Na obranu vědy a pravdy.“ *Sociologická revue* 15 (1–3): 133–135.
- Jirásková, Olga. 1981. *Česká mysl. Bibliografie (1900–1947)*. Praha: ÚFS ČSAV.
- Jirásková, Olga. 1984. *Ruch filosofický. Filosofie. Bibliografie 1921–1939*. Praha: ÚFS ČSAV.

- Knapík, Jiří. 2003. „Slezský ústav v Praze a vědecký výzkum Slezska v letech 1945–1950.“ Pp. 475–549 in Antonín Kostlán (ed.). *Semináře a studie Výzkumného centra pro dějiny vědy z let 2002–2003*. Praha: VCDV.
- Kolman, Arnošt. 1947. „Dvě tendence v kontinentální filosofii.“ *Tvorba* 17 (20): 360n.
- Kolman, Arnošt. 2005 [1979]. *Zaslepená generace. Paměti starého bolševika*. Brno: Host.
- Král, Josef. 1931. „Sociální vědy a jejich třídění.“ *Sociální problémy* 1 (1): 3–15.
- Král, Josef. 1937a. „Sociologie.“ Pp. 183–220 in Josef Král. *Československá filosofie. Nástin vývoje podle disciplín*. Praha: Melantrich.
- Král, Josef. 1937b. „O autonomii vysokoškolské a o svobodě vědy.“ *Sociální problémy* 5 (1): 135–140, 336.
- Kl. [Král, Josef]. 1938–1939. „Ze Společnosti pro sociální bádání.“ *Sociologie a sociální problémy* 6 (1): 89–90.
- Kl. [Král, Josef]. 1947. „Sociologie a prof. A. Kolman; Nová mysl.“ *Sociologie a sociální problémy* 7 (2): 155–159; (3): 245–246.
- Král, Josef. 1969. „Několik poznámek k číslu 3/IV 1968 Sociologického časopisu o československé sociologii.“ *Sociologický časopis* 5 (4): 393–402.
- Kruh. 1946. „Ustavující valná hromada Sociologického kruhu.“ *Kruh* 1 (1): předsádka.
- Kuhn, Thomas S. 1997 [1962]. *Struktura vědeckých revolucí*. Praha: Oikoymenh.
- Kutnar, František. 2003. *Obrozenské vlastenectví a nacionalismus. Příspěvek k národnímu a společenskému obsahu češtví doby obrozenské*. Ed. M. Kučera. Praha: Karolinum.
- Macků, Jan. 1968a. *Vybrané kapitoly z dějin československé sociologie*. Praha: Socialistická akademie.
- Macků, Jan. 1968b. „Brněnská sociologická škola a její tradice.“ *Sociologický časopis* 4 (3): 307–315.
- Machonin, Pavel. 1969. „Poznámka redakce k stati J. Krále.“ *Sociologický časopis* 5 (4): 393.
- Machotka, Otakar. 1929. „Význam sociologie pro studium theologické.“ *Kalich* 13 (4): 97–104.
- Machotka, Otakar. 1937. „Návrh na zřízení Vysoké školy sociálních věd.“ *Sociální problémy* 5 (4): 332–335.
- Machotka, Otakar. 1938–1939a. „Dr. Ant. Obrdlík: Povolání a veřejné blaho.“ *Sociologie a sociální problémy* 6 (1–2): 106–113.
- Machotka, Otakar. 1938–1939b. „K diskusi o knize Dra Obrdlíka: Povolání a veřejné blaho.“ *Sociologie a sociální problémy* 6 (3–4): 255–259.
- Machotka, Otakar. 1938–1939c. „Sociologická problematika.“ *Sociologie a sociální problémy* 6 (3–4): 212–217.
- Machotka, Otakar. 2001. *Mezi domovem a exilem*. Praha: Maroli.
- Machotka, Otakar, Zdeněk Ullrich. 1928. *Sociologie v moderním životě. Směry, organisace, úkoly*. Praha: Orbis.
- Machotka, Otakar, Zdeněk Ullrich. 1928–1929. „Sociologie a sociální vědy.“ *Parlament* 7 (1): 17–21.
- Marek, Pavel. 1999. *Apologetové nebo kacíři? Studie a materiály k dějinám české katolické moderny*. Rosice: Gloria.
- Masaryk, Tomáš G. 1901. „Rukověť sociologie.“ *Naše doba* 8: 1–12, 98–105, 173–181, 662–667, 735–741, 822–828, 904–910.
- Mertl, Jan. 1928–1929. „Úkoly politické sociologie.“ *Parlament* 7 (1): 21–28.
- Mertl, Jan. 1940. „Fridrich Veliký, myslitel a státník.“ Pp. 9–63 in *Z politických spisů Friedricha Velikého, krále pruského, Antimachiavelli neboli vyvrácení Machiavelliho Vladaře...* Praha: Melantrich.
- Merton, Robert K. 2000 [1967]. „O historii a systematice sociologické teorie.“ Pp. 7–65 in Robert K. Merton. *Studie ze sociologické teorie*. Ed. Miloslav Petrušek. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Možný, Ivo. 2004. „Brněnská anomálie? Brněnská sociologie 1963 až 1989 – subjektivní historie.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 40 (5): 609–622.
- Nejedlý, Zdeněk. 1932. *T. G. Masaryk III. Masaryk docent*. Praha: Melantrich.
- Nešpor, Zdeněk R. 1999. „Socioekonomické faktory náboženského vývoje podle českých předmarxistických filosofů a sociologů náboženství.“ Pp. 348–357 in Jan Horský (ed.). *Kulturní a sociální skutečnost v dějepisném myšlení. Příspěvky k dějinám českého dějepisectví doby Gollovy školy*. Ústí nad Labem: Albis international.
- Nešpor, Zdeněk R. 2004. „Dvojí tradice české sociologie náboženství.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 40 (4): 447–468.

- Nešpor, Zdeněk R. 2007a. „Empirické výzkumy (současného) náboženství v letech 1946–89. Prolegomena k vývoji české sociologie náboženství v období marxistické dominance.“ *Soudobé dějiny* 14 (2–3) (v tisku).
- Nešpor, Zdeněk R. 2007b. „Česká sociologie náboženství v letech 1948–89.“ *Sociologický časopis/ Czech Sociological Review* 43 (5) (v tisku).
- Nešpor, Zdeněk R. 2007c. „Před 3/4 stoletím... Kvantifikovaný esej o časopisecké produkci české sociologie před nástupem marxismu a dnes.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 43 (2): 397–422.
- Obrdlík, Antonín, Inocenc Arnošt Bláha. 1938. „Odpověď doc. dr. Otakaru Machotkovi.“ *Sociologická revue* 9 (1–2): 116–121.
- Obrdlíková, Juliána (ed.). 1966. *Brněnská sociologická škola*. Brno: UJEP + Městský výbor Socialistické akademie.
- Pavlincová, Helena. 1994. *Filosofická revue 1929–1948. Bibliografie časopisu olomouckých dominikánů*. Praha: Filosofia.
- Petráň, Josef. 1983. *Nástin dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze (do roku 1948)*. Praha: Univerzita Karlova.
- Petrusek, Miloslav. 1998. „Sociologie na počátku a konci protektorátu (poznámky a teze).“ Pp. 201–205 in *Věda v českých zemích za druhé světové války*. Praha: Archiv AV ČR.
- Petrusek, Miloslav. 2000. „Co bylo, když sociologie nebyla. Osudy zakázané a zhanobené vědy 1948–1963.“ Pp. 35–49 in H. Barvíková (ed.). *Věda v Československu v letech 1953–1963*. Praha: Archiv AV ČR.
- Petrusek, Miloslav. 2002. „Peripetie Masarykovy české sociologické společnosti (nejen v letech 1989–2002).“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 38 (1–2): 184–189.
- Petrusek, Miloslav. 2004. „Výuka sociologie v čase tání a v časech normalizace (1964–1989). Kapitola o vztahu vědění a moci, vědy a politiky, reality a mýtotočvorby.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 40 (5): 597–607.
- Putna, Martin C. 1998. *Česká katolická literatura v evropském kontextu 1848–1918*. Praha: Torst.
- Rádl, Emanuel. 1928–29. „Sociologický rozbor sčítání lidu v Československu r. 1921.“ *Křesťanská revue* 2: 130–135, 172–179, 206–211.
- Slávik, Dušan. 1968. „Príspevok k dejinám slovenskej sociológie.“ *Sociologický časopis* 4 (3): 288–296.
- Slovník českých filozofů*. 1998. Ed. Jiří Gabriel. Brno: Masarykova univerzita.
- Smetáček, Zdeněk. 1927–28. „Poznámky k durkheimovskému kolektivismu.“ *Filosofie* 1: 282–287.
- Sociologická revue*. 1940. „K poměrům v české sociologii.“ *Sociologická revue* 11 (3–4): 242–259.
- Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2002. „Profily sociologických pracovišť.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 38 (1–2): 169–221.
- Sociologický časopis/Czech Sociological Review*. 2004. „Od obnovy k normalizaci (česká sociologie v 60. až 80. letech XX. století).“ Monotematické číslo. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* 40 (5).
- Sociologický sborník*. 1946. „Vysoká škola politická a sociálna v Prahe.“ *Sociologický sborník* 1: 148–149.
- Sorokin, Pitirim A. 1925–1928. „Sociologie revoluce.“ *Parlament* 4, 1925: 89–91, 140–142, 175–179; 5, 1926: 52–53; 6, 1927–28: 11–13.
- Šamanová, Gabriela. 2006. „(Kvazi)demokratická období výzkumu veřejného mínění před rokem 1989.“ *Naše společnost* 2006 (1): 19–21.
- Šauer, Leopold. 1934a. „Národohospodářská teorie a hospodářská skutečnost.“ *Sociální problémy* 3 (3): 156–163.
- Šauer, Leopold. 1934b. „Odpověď Vladimíru Vybralovi.“ *Sociální problémy* 3 (4): 277–279.
- Šauer, Leopold. 1935. „Doslov.“ *Sociální problémy* 4 (1): 67–68.
- Šiklová, Jiřina. 1968. „K dějinám pražské sociologické školy mezi světovými válkami.“ *AUC – ph. et his.* 1968 (4): 13–25.
- Šíma, Jaroslav. 1938. *Politika a věda. Sborník k desátému výročí založení Svobodné školy politických nauk*. Praha: Svobodná škola politických nauk.
- Šíma, Jaroslav. 1940. *Kritika a práce. K poměrům v české sociologii*. Brno: vl. n.
- Šíma, Jaroslav. 1954. *Methodologie badatelské práce ve společenských vědách*. Praha: Vědecký úsek Státní knihovny společenských věd.

- Tumpach, Josef, Antonín Podlaha. 1912–23. *Dějiny a bibliografie české katolické literatury náboženské od roku 1828 až do nynější doby I.-V.* Praha: Dědictví sv. Prokopa.
- Uhlíř, Antonín. 1932. „Sociologická idea.“ *Sociální problémy* 2 (3): 209–214.
- Ullrich, Zdeněk. 1932. „Dr. Ant. Uhlíř: Sociologická idea (Sociální věda); Odpověď Dru A. Uhlířovi.“ *Sociální problémy* 2 (2): 149–164; (3): 214–221.
- Ullrich, Zdeněk. 1937. „Sociologické výzkumy skupiny Sociálních problémů.“ *Sociologie a sociální problémy* 5 (1): 53–60; (4): 306–320.
- Ullrich, Zdeněk (ed.). 1938. *Soziologische Studien zur Verständerung der prager Umgebung.* Prag: Soziologie und Soziale Probleme.
- Ullrich, Zdeněk. 1938–1939. „Jaroslav Šíma: Sociologie výchovy.“ *Sociologie a sociální problémy* 6 (3–4): 248–254.
- Ullrich, Zdeněk. 1948. *Nástin sociologické analýsy pražského okolí.* Praha: VŠPS.
- Urbánek, Eduard. 1968. „O znovuzahájení výuky sociologie na Filosofické fakultě KU.“ *AUC – ph. et his.* 1968 (4): 5–12.
- Vaněk, Antonín. 1981. *Přehled dějin české a slovenské sociologie. Od nejstarších dob do roku 1948.* Skriptum FF UK. Praha: SPN.
- Vaněk, Antonín. 1985. „Kapitoly z dějin české a slovenské sociologie.“ *AUC – ph. et his. – monographia XCV/1982.* Praha: Univerzita Karlova.
- Vaněk, Antonín. 1986. *Slovník českých a slovenských sociálně politických myslitelů a sociologů. Autoři – časopisy – instituce – společnosti. 1848–1980.* Praha: Univerzita Karlova.
- Velký sociologický slovník. 1996. Praha: Karolinum.
- Voráček, Josef. 1937. „Karel Galla: Sociology of the Cooperative Movement in the Czechoslovak Village.“ *Sociální problémy* 5 (3): 228–230.
- Vorovka, Karel. 1927–1928. „Stát a církev. Podle názoru filosofa W. E. Hockinga.“ *Filosofie* 1: 104–107.
- Vybral, Vladimír. 1934. „Hospodářská teorie a hospodářská politika.“ *Sociální problémy* 3 (4): 272–276.
- Vybral, Vladimír. 1935. „Replika k odpovědi L. Šauera.“ *Sociální problémy* 4 (1): 64–67.
- Weber, Max. 1998 [1904]. „‘Objektivita‘ sociálněvědního a sociálněpolitického poznání.“ Pp. 7–63 in Max Weber. *Metodologie, sociologie, politika.* Ed. Miloš Havelka. Praha: Oikoymenh.
- Ziegler, Heinz O. 1928–1929. „Současné úkoly empirické sociologie.“ *Parlament* 7 (2): 91–99.

Příloha I

Předválečné stanovy Masarykovy sociologické společnosti

(Archiv hl. m. Prahy, Spolkový katastr, IX/569 Masarykova sociologická společnost)

1. Spolek se jmenuje „Masarykova sociologická společnost“.
2. Sídlem spolku je Praha. Jednací řeč je česká a slovenská; za účelem propagace vědy československé lze užívat i při činnosti spolkové také jazyků jiných dle potřeby.
3. Účelem spolku je pěstovati a šířiti sociologii a vědy sociální vůbec a podporovati práci v těchto oborech. Účelu toho spolek se domáhá:
 - a/ organizací sociologického studia, pořádáním přednášek, rozhovorů, schůzí a sjezdů odborných;
 - b/ vydáváním a podporou odborného tisku, zejména sociologické knihovny a revue;
 - c/ úsilím o rozšíření a prohloubení sociologického vzdělání v národě československém, a to jak ve školství tak i mimo ně;
 - d/ mravní i hmotnou podporou snah, napomáhající účelu spolku;
 - e/ pěstováním styků s jinými odbornými organizacemi, zvláště se Sociálním ústavem Československé republiky;
 - f/ zřizováním a činností místních odborů mimo sídlo spolku a zřizováním odborů studijních podle jednotlivých oborů sociologie nebo dle jiných praktických zřetelů; všechny tyto odbory jsou vnitřní zřízení spolková, která nevystupují samostatně navenek;
 - g/ informováním ciziny o československé práci sociologické a vůbec pěstováním styků se sociologickými pracovníky i organizacemi jiných národů;
 - h/ hmotné prostředky spolku jsou: příspěvky členů, dary, odkazy, popř. subvence a výtěžky z podniků, uvedených sub. a/ a b/.
4. Členové spolku jsou čestní, řádní a mimořádní.
 - a/ Čestnými nebo dopisujícími členy mohou býti zvoleny osoby zasloužilé o vědu sociologickou; mohou jimi býti i cizinci;
 - b/ za řádné členy mohou býti přijati pracovníci v sociologii nebo vědách příbuzných;
 - c/ za mimořádné členy mohou býti přijati ti, kdož jeví zájem o vzdělání a studium sociologické.

5. Orgány spolku jsou valná hromada a výbor.
6. Valnou hromadu svolati je povinen výbor nejpozději do konce března každého roku nebo i jindy, žádá-li o to písemně aspoň pětina řádných členů, nebo usnese-li se na tom výbor. Svolání děje se dopisy zaslánými všem řádným členům, jakož i zástupcům odborů místních i studijních 14 dní před konáním valné hromady. Pořad jednání valné hromady nutno v dopise uvést. O předmětech, které nejsou uvedeny na denním pořadu valné hromady, nelze se platně usnášeti. Valné hromadě přísluší:

- a/ schvalovati zprávy o činnosti spolku a zprávu pokladní;
- b/ voliti výbor a revisory a jmenovati čestné členy i udíleti jiné čestné hodnosti, zvláště hodnost čestného předsedy;
- c/ stanoviti členské příspěvky a činiti zásadní usnesení o spolkové činnosti jak po stránce odborné, tak i finanční;
- d/ zmocňovati výbor k jednotlivým projevům činnosti spolkové, které by jinak byly vyhrazeny valné hromadě;
- e/ vykládati a měniti stanovy, jakož i stanoviti řády spolkové;
- f/ vylučovati členy.

Valná hromada unáší se platně, je-li přítomna aspoň třetina řádných členů, nebo zastoupena plnou mocí. Není-li v ustanovenou hodinu přítomna a zastoupena aspoň třetina řádných členů, koná se o hodinu později nová valná hromada, schopná usnášeti se za jakéhokoliv počtu členů. Hlasuje se aklamací, při volbách výboru lístky, ač-li se valná hromada většinou neusnese, aby se hlasovalo aklamací. Při hlasování rozhoduje nadpoloviční většina k hlasování oprávněných. Při rovnosti hlasů rozhoduje předseda, jinak nehlasuje. Hlasovati mohou jen členové řádní a delegáti odborů, jsou-li aspoň členy mimořádnými.

Počet delegátů v poměru členstva odborů, jakož i způsob jejich volby, stanoví jednací řád pro odbory.

7. Výbor čítá 12 až 18 členů a volí se na jeden rok; počet členů výboru stanoví valná hromada, v níž se výbor volí. Kromě řádných členů výboru volí valná hromada 5 náhradníků, kteří nastupují postupně na uprázdněná místa řádných členů výboru. Výbor má právo kooptovati ze řádných členů do výboru sociologické pracovníky.

- a/ Výbor volí ze svého středu v ustavující schůzi:
 - předsedu, který zastupuje společnost na venek a právoplatně podpisuje s jednatelem nebo pokladníkem písemnosti a vyhlášky spolkové;
 - dva místopředsedy, kteří zastupují předsedu, je-li zaneprázdněn;
 - dva jednatele a pokladníka i jiné činovníky dle potřeby.
- b/ Výboru přísluší:
 - přijímati členy řádné a mimořádné;
 - vésti spolkovou činnost a prováděti usnesení valných hromad.
- c/ Schůze výboru svolávají se písemně a řídí je předseda event. jeden z místopředsedů. K platnému usnášení je třeba přítomnosti aspoň 5 členů výboru a většiny hlasů. Předseda hlasuje jen při rovnosti hlasů. Přítomní náhradníci mají právo hlasovati za nepřítomné členy výboru. Čle-

nové výboru, kteří se nemohou schůze osobně zúčastnit, mohou podati své návrhy písemně a pověřiti některého člena výboru neb náhradníka zastupováním.

8. Odbory / § 3 f / zřizují se na základě usnesení výboru, který stanoví též jejich účel, organizaci a jednací řád. Odbory nemají právo jednati ve jménu spolku. Odbor volí si důvěrníka, který jej zastupuje vůči výboru společnosti.
9. Členové spolku mají právo účastnit se činnosti spolkové a požívatí všech výhod, které ze spolkové činnosti vyplývají. Vydají-li se o činnosti spolkové zprávy tiskem, obdrží každý člen výtisk zdarma. Členové jsou povinni platiti řádně členský příspěvek a podle svých sil podporovati spolek a jeho účely.
10. Členství zaniká:
 - a/ úmrtím,
 - b/ písemným vystoupením,
 - c/ vyloučením a
 - d/ neplacením spolkového příspěvku po 2 leta přes upomenutí.
11. Spory vyplývající z poměru spolkového vyřizuje čestný soud, který jest takto sestaven: Každá strana jmenuje si ze řádných členů dva zmocněnce, z nichž odpůrčí strana jednoho vyloučí; zbylí dva zvolí si předsedu rovněž z řádných členů. Neshodnou-li se, rozhodne los.

Čestný soud usnáší se většinou hlasů.
12. Spolek zanikne usnesením valné schůze, k němu je potřebí tříčtvrtinové většiny všech členů.
13. Jméno zaniklého spolku připadne „Sociálnímu ústavu republiky Československé“ s podmínkou, aby obnoví-li se spolek do pěti let, bylo mu vydáno.
14. Spolek se obnoví, přijmou-li se paragrafy 1., 2. a 3.
15. Vyhlášky spolkové, kromě svolání valné hromady, dějí se dopisy.

Příloha II

Několik slov úvodem k Sociologické tribuně časopisu *Parlament*

(*Parlament* 7, 1928–29, 1: 15–17).

Laskavostí redakce bylo mi svěřeno řízení sociologické části *Parlamentu*.

Poměr sociologie k politice je poměr theorie a praxe. A zejména zde je tento vztah velmi úzký a velmi důležitý.

Nejen že nový věk se stává praktičtější, ale praxe sama se stává uvědomělejší. Nejen nahromaděním zkušeností více méně praktického rázu, ale přímo tím, že se začíná praxe čím dále tím více opírat o theorii, t. j. o vědu. Nejpádňější důkaz můžeme vidět ve faktu, že v oborech technických, průmyslových a obchodních nejen se mluví o t. zv. vědeckém řízení práce, ale že se vskutku pracovní pochody racionalisují, stávají se přesnější, hospodárnější, účelnější a úspěšnější.

Ale zbývá celý široký obor činností duchovních, jejichž provádění se posud opírá více o praktické zkušenosti, nežli o vědecké poznatky. Sice i zde jsou počátky racionalisace, ale právě jen počátky. Je to ovšem přirozené, protože ve všech odvětvích těchto činností duchovních značnou roli hrají i prvky neracionální, jež se po případě vzpírají vládě rozumu. Zejména na tak horké půdě, jako je činnost politická, kde často spolu rozhodují city, sklony, vášně a zájmy ať skupinové, stranické nebo osobní.

A přece politika je jedna z nejodpovědnějších činností, protože konec konců může být v sázce nejen blaho, ale i bytí a nebytí národa.

Nechápeme-li politiku jen v nejužším slova smyslu a je-li celá oblast kulturní také politicum, jako že vskutku jest, pak politika v nejširším slova smyslu znamená vedení národa k určitým vysokým a pokud možná nejvyšším cílům lidským. Proto právem se dnes mluví nejen o politice v užším slova smyslu státní, ale také o politice sociální, kulturní, mravní a – last not least – o politice národně-biologické, jež má mít na starosti fysickou kulturu národa.

Politikovi je třeba, aby znal nejen běžné, denní a všední potřeby národa, ale především základní podmínky jeho existence a rozvoje. Musí mít na mysli, jako hlavní vodítka, ony vyšší cíle, k nimž národ má být veden a ovšem má poznávat tyto cíle empiricky ze skutečného vývojového směřování lidské společnosti.

A život národa sám, jaký to mnohostranný, bohatý a složitý projev činností leckdy protichůdných nebo zdánlivě protichůdných a přece navzájem si korespondujících a na sobě závislých! Nejen jaké jsou podmínky tohoto složitého života, ale jsou nějaké vnitřní zákony tohoto života? O to běží. A jsou tyto zákony závislé jen na slepých silách, nebo může člověk svým zasahováním měnit život a osud národa znatelnějším způsobem? Jak dalece vůbec může zasahovat? A může-li zasahovat, tedy lze tak činit ve shodě s oněmi vnitřními zákony života nebo snad i proti nim?

A národ, určitý národ, není sám, je jenom jedním z celé rodiny národů, je k nim poután buď konkrétními, reálnými vztahy a zájmy nebo i jen ideálními, neviditelnými a přes to neméně důležitými souvislostmi duchovními. Jak pak uspořádat a vést i tyto vztahy? Nejde jen o politické mezinárodní vztahy, jde o mnohem více, jde také o ony ideové vztahy, z nichž se nemůže žádný národ vymknout a jež chtějí být moudře řízeny, aby podporovaly jeho život.

A soudobé kulturní lidstvo žije také svým životem, jeho tepny bijí namnoze velmi prudkým tempem, je zmitáno těžkými problémy. Jaký má být postoj určitého národa, řekněme našeho národa, ke všem těm problémům?

Moderní politik měl by být o všech těchto otázkách věcně instruován. Měl by mít vůči nim kritické stanovisko. Je sta a sta takových aktuálních, větších i menších problémů. Žijeme v době demokratisace světa. Ale kolik lidí (pojmáje v to i aktivní politiky) si kriticky uvědomuje, co vlastně je demokracie, jaký je duch, jaké formy demokracie, jaké její problémy? Žijeme ve věku revolucí. Ale co je revoluce, co znamená v životě národů, jaká je její oprávněnost, co může národu dát a za jakých podmínek? A tak je tisíc a tisíc stránek života lidské společnosti. Jak tyto všechny projevy svést v společný proud? Co je v tom kolotu života stálého, pevného a neměnného? Kam tento proud spěje a jak k němu připojit vlastní národ?

To jsou velmi těžké otázky pro politika vyšších hledisek. Ale také ty chtějí být řešeny vedle těch běžných, všedních, denních a materiálních otázek politiky denní.

Starý a věčně živý Platon podával světu obraz filosofa (a filosof měl dle něho vést stát) jako muže, jenž s vysokého stanoviska hledí na všecku existenci a na všechny věky a hledá, co ve víření života je pevného (my bychom řekli: jaký zákon ovládá životem lidstva), aby si tím zjednal měřítko a oporu pro to, jak vést národ. A ovšem má to být podle Platona zároveň muž světa a poměru opravdu zkušený.

Moderní politik by měl na sebe obracet měřítko Platonovo, aby opravdu mohl vést národ k vysokým cílům lidským. Stejně národ jako lidstvo je posvátná věc. Nelze si s nimi hrát ani s nimi experimentovat. Stát je dnes zřízení odborné. Politika dnes jest, anebo měla by být, činností odbornou. Ovšem že politik – profesionál nemusí ještě znamenat odborníka.

Ale může dnes někdo být na př. ministrem financí, aby nebyl finančním odborníkem? Jistě aspoň ve vyspělé demokracii by nesměl platit vtip Beaumarchaisův: Bylo třeba finančníka, ale místo dostal tanečník. Právě demokracie bude potřebovat hodně odbornictví. Jistě aspoň demokratický politik nové doby nezbytně musí stát na určité, dle možností velké výši vzdělání politického i všeobecného, aby mohl dostát svým úkolům. Na skutečné vzdělanosti obojího druhu zakládá se, vedle jiných schopností, vůdcovství v demokracii.

V těžkých úkolech soudobé politiky mohla by sociologie být na ruku (a může být snad již více nežli se zdá) svým vhladem do lidské společnosti, do jejího složení, do jejího uvrstvení, do její organizace, do jejího řádu, do jejího života, rozvoje a pokroku, do podmínek a sil ovládajících život společenský.

Ovšem si představujeme sociologii ne jako soubor holých abstraktních schemat, ale jako vědu živou a životnou, jež vkráčí do plnosti žití společenského a hledí vniknout do pravidelností a do zákonitostí této bohaté životní náplně. Bylo-li u nás správně svého času řečeno (prof. Masarykem), že věda se nemá odlučovat od života, tedy především sociologie musí být v nejtěsnější souvislosti se samým životem společnosti, mít otevřené oči pro všechno, co se ve společnosti děje, pronikat podstatu toho dějství a dávat tak svými poznatky základ a měřítko pro praktické činnosti a zejména pro činnost tak důležitou, jako je vedení národa. Dějiny lidstva, na místo aby byly výsledkem slepých sil a nahodilých experimentů, musí se čím dále tím více stávat výsledkem uvědomělé, záměrné a cílevědomé činnosti lidské.

V tomto duchu bych rád se svými vědeckými přáteli vedl sociologickou částí Parlamentu.

Prof. Dr. Břetislav Foustka.

Příloha III

Otevřený dopis Edvarda Beneše nové Sociologické revui

(*Sociologická revue* 1, 1930, 1–2: 3–5).

Milý kolego Bláho!

Vítám upřímně myšlenku vydávati sociologickou revui československou. Nemohu-li hned do prvního čísla přispěti odbornou studií, chci aspoň zdůrazniti, jak důležitou institucí tato revue může býti jako nezbytný doplněk prvých pokusů o organisování vědecké práce sociologické u nás. Již samo ustavení sociologické společnosti bylo u nás významným pokrokem v tomto oboru vědecké práce. Logickým doplňkem a nezbytným nástrojem dalšího organisování sociologického studia je odborná revue, která právě nyní vstupuje v život, nyní — téměř 60 let po první české publikaci sociologické, po díle Lindnerově, a téměř 40 let po prvých pracích Masarykových. Fakt soustavného organisování vědecké práce sociologické u nás jest sám důkazem rostoucího rozmachu jejího u nás. Nový organizační nástroj, jímž bude nová revue, bude moci splňovati úkoly, na které dosud nebyli ani jednotlivci v tomto oboru pracující, ani dosavadní společnost.

Sociologická revue československá má před sebou vděčné úkoly, tím vděčnější, že právě jde o pole dosud nezpracované, vskutku o novinu. Jde o práci na poli domácím i cizím.

1. Nový společenský útvar československý, daný samostatným životem státním, dává domácím pracovníkům možnost pozorovati nové a nově se rodící projevy sociálního života, přímé experimentování sociologické. Po té stránce různé části naší republiky, postupujeme-li od západu na východ, poskytují nepřehledné množství vděčného materiálu ke studiu, k němuž nová revue může iniciativně velmi vydatně povzbuzovati. Upozorňuji nejen na Slovensko, ale zvláště na Podkarpatskou Rus, kde máme přímo možnost verifikovati si mnoho ze svého vývoje národního, sociálního, politického a hospodářského od dob obrození, tím spíše, že tam proces na menším území a za příznivějších okolností postupuje mnohem rychleji kupředu. Ale již sám fakt samostatného života státního dává příležitost ke studiu sociologickému, jaké se našim pracovníkům sociologickým v dobách před osamostatněním nenaskytovalo a jakého ve státech již dlouho existujících sociologové nemají. Nejde jen o zjevy kolektivní (nová psychologie a fyziologie venkova, diferenciace vesnice, přerod Prahy z provinčního města na residenci, vzrůst nových center městské kultury [Plzeň, Brno, Ostrava, Bratislava, Užhorod]), ale o poměr individuí a organisací k celku státnímu a k světu (realisování »světovosti«, rozmach jazykové »politiky«, vzrůst znalosti cizích jazyků a expanse vlastního jazyka, zvláště v cizině).

2. Československá sociologická revue má a může si vytknouti také speciální úkoly, jež mezinárodní vědecké forum snadno přehlídí. Jde především o to, aby sledovala vědeckou práci sociologickou národů slovanských a malých národů středoevropských a východoevropských, o níž odborný vědecký svět západoevropský vůbec neví.

3. Jiným úkolem, který úzce souvisí s úkolem právě vyznačeným, jest, zapojovati československou práci sociologickou v rozsahu naznačeném do světové práce v tomto oboru. Nejen informovati, což je samozřejmé, o světové práci sociologické, ale i informovati cizinu o československé práci sociologické na tomto širším základě. Dokud zůstává nesplněn starý požadavek Masarykův, který Masaryk vznesl před 45 lety, abychom měli německou revui informující cizinu o naší vědecké práci, dotud — a snad i potom — bude třeba, aby odborné revue organisovaly tuto informační činnost samy, a to nejen pouze cizojazyčnými resumé obsahů revue, nýbrž organisováním této informační činnosti také jednotlivci (pro cizí revue a velké zahraniční listy, které věnují soustavnou pozornost vědecké práci, zvláště sociologické).

Očekávám od nové revue prohloubení a rozšíření zájmu pro sociologické studium také v oboru politiky. Po příkladě Masarykově budu celou svou praxi politickou na pevném podkladě sociologickém. Politika je také mně vědou a uměním, politika také mně je výchovou k demokracii, neboť nestačí míti instituce demokratické, nýbrž lidi, občany, proniknuté skrz naskrz ideály demokratickými. Nová revue může vážně přispěti k této demokratické výchově. Budu její práci v tomto směru se zájmem sledovati a podle svých možností jí se účastniti a vždy ji podporovati. Jsem rád, že se práce této ujímáte právě Vy, a jsem jist, že ji povedete jistě se zdarem. A k tomu Vám posílám svá upřímná přání.

Váš oddaný

Dr. Edvard Beneš.

Příloha IV

K programu nové revue

(*Sociální problémy* 1, 1931, 1: 1–2).

Poslední desetiletí ukázala ve všech vědách a zejména v oblasti sociálních věd takový vzrůst specialisace, že je jednotlivci nemožno, aby vedle svého odborného úkolu sledoval podrobně sám postup a výsledky badání v druhých sociálních vědách. A přece vyžaduje objektivní a aspoň v podstatě úplné zpracování úkolu nejen nadřazeného a jednotného hlediska celkového, jež dává sociologie, nýbrž i znalosti výtěžků a method výzkumných ostatních speciálních věd společenských. Je tedy třeba tribuny, jež by sdružovala jednotlivé vědy sociální na společném základě, umožňovala jejich součinnost při relativní různosti jejich method a umožňovala scelovati jejich výsledky často roztříštěné přes totožnost předmětu a pro různost speciálních hledisek omezené.

Další úkol, jež si klade tato revue, jest s prvním úzce spojen a vyplývá z vědomého úsilí moderní společnosti o záměrné řízení jejích osudů a účelnou úpravu jejích radu. Problémy, jež dříve více méně nahodile a příležitostně zaměstnávaly toliko jednotlivce, jak to potřeba doby neb místa, neb některých činitelů žádala, vzrostly o celou řadu nových úkolů, jichž řešení domáhá se společnost jako celek a jež také ukládá přibývající světovost veškerého života a kultury lidstva a jež takřka denně přinášejí stále pozměňované poměry, v nichž žijeme. Místo ojedinělých problémů máme tedy celou soustavu sociálních problémů, jež nutno řešiti také soustavně a objektivně s hlediska celé společnosti, a to methodami vědeckými, za vedení vědy.

Shrnuto: součinnost jednotlivých sociálních věd na základě sociologickém za účelem objektivního a jednotného výzkumu společnosti a skutečná spolupráce theorie i praxe, při níž život dává podněty vědě i od ní je jindy opět přijímá, pro účelnou úpravu společenského řádu jsou hlavní složky programu revue a její příští činnosti, k níž zveme jak sociální badatele, tak ty sociální pracovníky, kteří si cení vědeckého myšlení i vědeckých method.

»Sociální Problémy« navazují takto na »Parlament«, jehož theoretickou část soustavně rozšiřují, doplňující tak a všestranně fundující také jeho praktický program, vytýčený v sedmém ročníku. I osobní souvislost ježto valná část spolupracovníků přechází do nového časopisu.

Aby splnila svůj program, bude revue přinášeti:

1. Články, rozpravy, úvahy ze všech oborů sociálních věd i života společnosti, psané s tohoto hlediska;

2. rozhledy po stavu jednotlivých otázek vědeckých (souborné referáty), jimiž chce nahraditi ojedinělé referáty o spisech cizích;
3. hlídky o různých hnutích sociálních, společnostech vědeckých i reformních a p.;
4. rozборы příslušné literatury domácí;
5. zprávy a poznámky o aktuálních událostech světa vědeckého i sociálního života;
6. bibliografii, již však vydá vždy za předchozí rok najednou, utříděnou dle jednotlivých oddělení.

Redakce.

Shrnutí

Materiálově zaměřená studie představuje institucionální a organizační stránku vývoje české sociologie do jejího zrušení po komunistickém převratu v roce 1948, doplňuje a opravuje tak dosavadní dílčí zpracování této problematiky, především ideologicky pojatá, tendenční a neúplná díla Antonína Vaňka. V první části je v hrubých rysech podán nástin vývoje české předmarxistické sociologie, pak následují profily tehdejších sociologických nebo příbuzných pracovišť, vědeckých společností a časopisů, získané zejména prostřednictvím archivního studia, a přehled archivních fondů českých sociologů pracujících v období do roku 1948.

Prozatímní nástin vývoje české sociologie do roku 1948 se nepokouší o hlubší rozbor vývoje českého sociologického myšlení, ani nenahrazuje nezbytné budoucí komplexní zpracování, představuje však úvod k následujícím partiím a současně přináší řadu dosud neznámých poznatků. Dějiny české sociologie člení v podstatě tradičně na (1.) období do etablování sociologie jako samostatné univerzitní disciplíny (G. A. Lindner, T. G. Masaryk, katoličtí sociologové), (2.) období Masarykových přírodních žáků, kteří sice etablovali katedry sociologie, avšak empirické sociologii se věnovali jen částečně (I. A. Bláha, E. Chalupný, J. Král; sem patří i E. Beneš a další postavy stojící na okraji dobového mainstreamu české sociologie – např. A. Uhlíř), a konečně (3.) na období poslední předmarxistické sociologické generace, skutečné praktikanty této disciplíny, rozčleněné na „brněnskou“ (B. Zwicker, K. Galla, M. Hájek, J. Hanáček, A. Obrdlík, J. Obrdlíková, V. Slaminka, J. Šíma) a „pražskou“ sociologickou školu (O. Machotka, J. Mertl, Z. Ullrich, J. Voráček), k nimž ovšem patřili i jejich učitelé, Bláha a Chalupný, respektive Král. Brněnská a pražská sociologická škola vedle sebe (a proti sobě) existovaly po celá třicátá a čtyřicátá léta, lišily se zejména v metodickém pojetí sociologie a v názorech na praktickou aplikaci jejích poznatků, v neposlední řadě v recepci díla T. G. Masaryka, jež upřednostňovali brněnští badatelé, zatímco pražská skupina vycházela ze stavu soudobé evropské a světové sociologie a upřednostňovala empirické výzkumy. S výjimkou „konvertitů k marxismu“, jejichž organizační angažovanost během druhé světové války byla problematická (K. Galla, V. Kadlec, J. Šíma), obě školy nuceně zanikly záhy po roce 1948.

Oddíl věnovaný vysokoškolským sociologickým pracovištím přináší nástin studia sociologie ve sledovaném období a podrobněji se věnuje pražskému (vznikl v roce 1919) a brněnskému (1921) sociologickému semináři na příslušných filosofických fakultách, které tvořily základní zázemí brněnské, respektive pražské sociologické školy. Velmi důležitá byla také pražská Svobodná škola politických nauk (1928–39), na níž se střetávali stoupenci obou směrů, a po druhé světové válce Vysoká škola politická a sociální v Praze (1945–49, resp. 1953), respektive Vysoká škola sociální v Brně (1947–49). Další významná sociologická pracoviště představoval Státní úřad statistický (založený v roce 1919), Sociální ústav RČS při ministerstvu sociální péče (1919–41), Komise pro sociologii venkova Československé

akademie zemědělské (1924–52), Československý ústav zahraniční (1928–41, obnoven 1945) a Československý ústav pro výzkum veřejného mínění při ministerstvu informací (1946–50).

Na formování české sociologie se ve dvacátých až čtyřicátých letech výrazně podílely i vědecké společnosti: Masarykova/Česká sociologická společnost (1925–48, resp. 1950), Společnost pro sociální badání (založená 1937), Slezský ústav (1906–57), Sociologický kruh posluchačů vysokých škol pražských (1946–50), Spolek pro založení a udržování soukromého institutu věd sociologických a filosofických (1937–52) a Vojenský sociologický kruh (1934–39?). Nejdůležitější z nich byly první dvě, spojené s brněnskou sociologickou školou a časopisem *Sociologická revue*, respektive s pražskou školou a časopisem (*Sociologie a*) *Sociální problémy*. Společnost pro sociální badání byla spíše exkluzivistickým kruhem pěstujícím moderní empirickou sociologii, zatímco Masarykova sociologická společnost byla otevřená všem českým sociologům a věnovala velké úsilí popularizaci sociologie, její vědecké výsledky ovšem byly slabší. V období druhé světové války se tato společnost (v letech 1941–45 pod názvem Česká sociologická společnost) přeměnila z vědecké instituce do podoby „komerční“ výzkumné a vzdělávací organizace; ačkoli v jejím čele formálně stáli E. Chalupný a I. A. Bláha, vedení se fakticky chopili zejména K. Galla a J. Šíma. Činnost, která v tomto období probíhala, sice organizačně „zachránila“ českou sociologii a některé badatele zaměstnala, kvalitativně však značně upadla. Kritika této činnosti a jejích protagonistů po osvobození vedla k rozkolu v Masarykově sociologické společnosti, z níž zůstala činná pouze (místně) brněnská část, tuto i další vědecké společnosti však postihlo působení tzv. akčních výborů po únoru 1948 nebo následný ministerský zákaz. Jedinou vědeckou společností, která (v skrytu) existenčně přetrvala, byla marginální Společnost pro sociální badání.

Poslední dva oddíly studie představují bibliografické a obsahové charakteristiky časopisů, v nichž čeští sociologové výrazněji publikovali, a soupis a charakteristika dochovaných osobních archivních fondů. Z období, které předcházelo vytvoření obou výše uvedených konkurenčních oborových časopisů (*Sociologické revue* a *Sociálních problémů*), jsou kromě dalších uvedeny časopisy *Athenaeum*, *Časopis katolického duchovenstva*, *Česká mysl*, *Naše doba*, *Parlament* a *Sociální revue*, paralelně s publikačními tribunami brněnské a pražské sociologické školy měly větší význam především *Filosofická revue*, *Kruh*, *Naše zahraničí*, *Ruch filosofický* a *Veřejné mínění*.

Summary

This study presents the institutional and organisational aspects of Czech sociology up until its abolition after the Communist coup in 1948, and it thus complements and revises other treatments of this issue to date, in particular the ideologically conceived, tendentious, and incomprehensive work of Antonín Vaněk. In the first part, a rough outline is presented of the development of pre-Marxist sociology, followed by profiles of contemporary sociological or related institutions, scientific societies, and journals, acquired mainly from archive research, and a summary of the archival resources of Czech sociologists working up to 1948.

This provisional outline of the development of Czech sociology up to 1948 does not attempt any deeper analysis of the evolution of Czech sociological thought, nor is it a substitute for an essential future treatment of the subject more complexly, but it does provide an introduction to its individual periods and introduces some thus far unknown knowledge. The history of Czech sociology is traditionally broken down into (1) the period in which sociology became established as an independent academic discipline (G. A. Lindner, T. G. Masaryk, the Catholic sociologists), (2) the period of Masaryk's students, who established departments of sociology but engaged little in empirical sociology (I. A. Bláha, E. Chalupný, J. Král; this period also includes E. Beneš and other figures at the edge of contemporary mainstream Czech sociology – e.g. A. Uhlíř), and finally (3) the period of the most recent pre-Marxist sociological generation, the real practitioners of this discipline, separated into the “Brno” school of sociology (B. Zwicker, K. Galla, M. Hájek, J. Hanáček, A. Obrdlík, J. Obrdlíková, V. Slaminka, J. Šíma) and the “Prague” school of sociology (O. Machotka, J. Mertl, Z. Ullrich, J. Voráček), and of course their teachers, Bláha and Chalupný, and Král. The Brno and Prague schools of sociology existed side by side (and in opposition) throughout the 1930s and 1940s, and their primary difference lay in the methodological conception of sociology adopted by each school and in opinions on the practical applications of sociological findings, and notably also in the reception of the works of T. G. Masaryk, which were embraced more by the Brno researchers, while the Prague group oriented itself more towards contemporary and world sociology and favoured empirical research. With the exception of the “Marxist converts”, whose organisational involvement during the Second World War was deemed problematic (K. Galla, V. Kadlec, J. Šíma), both schools were shut down soon after 1948.

The section of the study on sociological establishments at universities presents an outline of sociology as a study field during the period under observation and takes a more detailed look at the Prague (founded in 1919) and the Brno (1921) sociological seminars at the respective arts faculties in the two cities, which formed the institutional foundation for the Brno and Prague schools of sociology. Especially important was the Prague-based Free School of Political Studies (1928–39),

where advocates of both schools came up against each other, and after the Second World War the University of Political and Social Studies in Prague (1945–49 / 1953) and the University of Social Studies in Brno (1947–49). Other important sociological establishments were the State Statistical Office (established in 1919), the Institute of Social Affairs under the Ministry of Social Welfare (1919–41), the Commission for Rural Sociology at the Czechoslovak Academy of Agriculture (1924–52), the Czechoslovak Foreign Affairs Institute (1928–41, reinstated in 1945), and the Czechoslovak Institute for Public Opinion Research under the Ministry of Information (1946–50).

Scientific societies also contributed substantially to the development of Czech sociology in the 1920s to 1940s: the Masaryk/Czech Sociological Society (1925–48 / 1950), the Society for Social Research (established in 1937), the Silesian Institute (1906–57), the Sociological Circle of Prague University Students (1946–50), the Association for the Foundation and Maintenance of a Private Institute of Sociology and Philosophy (1937–52) and the Military Sociology Circle (1934–39?). The most important were the first two of these, linked, respectively, to the Brno school of sociology and the journal *Sociologická revue*, and to the Prague school and the journal (*Sociologie a Sociální problémy*). The Society for Social Research was a more exclusive club, cultivating modern empirical sociology, while the Masaryk Sociological Society was open to all Czech sociologists and invested considerable energy in publicising sociology, though the results of its sociological work were weaker. During the Second World War this society (operating in 1941–45 as the “Czech Sociological Society”) was transformed from a scientific institution into a “commercial” organisation for research and education; even though it continued to be headed formally by E. Chalupný and I. A. Bláha, its practical direction was mainly in the hands of K. Galla and J. Šíma. The work undertaken during this period did indeed, from an organisational perspective, “save” Czech sociology and provided some researchers with employment, but its work exhibited a sharp qualitative decline. Criticism of its work and its main protagonists led to a rift within the Masaryk Sociological Society, after which only the Brno section remained active, but this and other scientific societies were nonetheless negatively affected by the emergence of so-called action committees after 1948 and the subsequent ministerial ban. The only scientific society that (covertly) continued to exist was the marginal Society for Social Research.

The final two parts of the study describe the content and bibliographical features of the journals in which Czech sociologists published most often, along with an inventory and description of surviving personal archive resources. From the period that preceded the emergence of the two rival journals mentioned above (*Sociologická revue* and *Sociální problémy*), a number of other journals are presented in the study, such as *Athenaeum*, *Časopis katolického duchovenstva*, *Česká mysl*, *Naše doba*, *Parlament* and *Sociální revue*, while alongside the publication platforms of the Brno and Prague sociological schools, the most significant journals were *Filosofická revue*, *Kruh*, *Naše zahraničí*, *Ruch filosofický* and *Veřejné mínění*.

Zusammenfassung

Die Studie befasst sich in erster Linie mit Forschungsmaterial und stellt den institutionellen und organisatorischen Aspekt der Entwicklung der tschechischen Soziologie bis zu deren Liquidierung nach der kommunistischen Machtergreifung im Jahre 1948 vor. Sie ergänzt und korrigiert damit die bisherige partielle Verarbeitung dieses Themas, insbesondere die ideologisch eingefärbten, tendenziösen und unvollständigen Werke Antonín Vaněks. Der erste Teil bietet eine grobe Skizzierung der Entwicklung der tschechischen vormarxistischen Soziologie, es folgen insbesondere durch Archivistudium gewonnene Profile der damaligen soziologischen oder der Soziologie verwandten Forschungsstätten, wissenschaftlichen Gesellschaften und Zeitschriften, sowie eine Übersicht der Archivfonds der bis 1948 wirkenden tschechischen Soziologen.

Die vorläufige Skizzierung der Entwicklung der tschechischen Soziologie bis 1948 unternimmt nicht den Versuch einer eingehenderen Analyse der Entwicklung des tschechischen soziologischen Denkens und ersetzt auch nicht eine noch zu leistende komplexe Verarbeitung dieser Problematik, sie stellt jedoch eine Anleitung für Folgestudien dar und bringt dabei auch eine Reihe neuer Erkenntnisse. Die Geschichte der tschechischen Soziologie wird in der Regel wie folgt gegliedert: (1.) die Periode der Etablierung der Soziologie als selbständiger Hochschuldisziplin (G. A. Lindner, T. G. Masaryk, die katholischen Soziologen), (2.) die Periode der Masaryk-Schüler, die zwar Soziologie-Katheder aufbauten, sich der empirischen Soziologie jedoch nur teilweise widmeten (I. A. Bláha, E. Chalupný, J. Král; hierzu gehört auch E. Beneš und weitere Persönlichkeiten, die eher am Rande des damaligen Mainstreams der tschechischen Soziologie standen – z.B. A. Uhlíř), und schließlich (3.) die Periode der dritten vormarxistischen Generation von Soziologen, die diese Disziplin tatsächlich praktizierten und der sog. „Brünner“ (B. Zwicker, K. Galla, M. Hájek, J. Hanáček, A. Obrdlík, J. Obrdlíková, V. Slaminka, J. Šíma) und „Prager“ Soziologieschule zugeordnet werden (O. Machotka, J. Mertl, Z. Ullrich, J. Voráček), zu diesen gehören freilich auch deren Lehrer Bláha und Chalupný bzw. Král. Die Brünner und Prager Soziologieschulen existierten neben- und gegeneinander über die gesamten dreißiger und vierziger Jahre. Sie unterschieden sich insbesondere in der methodischen Auffassung von der Soziologie und in den Ansichten über die Praxisanwendung soziologischer Erkenntnisse, nicht zuletzt auch in der Rezeption des Werkes von T. G. Masaryk, der von den Brünner Forschern bevorzugt wurde, während die Prager Gruppe vom Stand der damaligen europäischen und internationalen Soziologie ausging und empirische Forschung bevorzugte. Mit Ausnahme der „Konvertiten zum Marxismus“, deren organisatorisches Engagement während des Zweiten Weltkriegs recht problematisch war (K. Galla, V. Kadlec, J. Šíma), mussten beide Schulen bald nach 1948 enden.

Der den soziologischen Hochschulforschungsstätten gewidmete Teil bringt einen Abriss des Soziologiestudiums im Beobachtungszeitraum und widmet sich detailliert dem Prager (gegründet 1919)

und dem Brünner Soziologieseminar (1921) an den entsprechenden Philosophiefakultäten, die die Basis der Brünner bzw. Prager Soziologieschule bildeten. Sehr wichtig war auch die Prager Freie Schule für Politiklehre (1928–39), an der Anhänger beider Richtungen aufeinandertrafen, und nach dem Zweiten Weltkrieg die Hochschule für Politik und Sozialwesen in Prag (1945–49 bzw. 1953), sowie die Hochschule für Sozialwesen in Brünn (1947–49). Weitere wichtige soziologische Einrichtungen waren das Staatliche Statistikamt (gegründet 1919), das Sozialinstitut beim Sozialministerium (1919–41), die Kommission für die Soziologie des ländlichen Raumes der Tschechischen Landwirtschaftsakademie (1924–52), das Tschechoslowakische Auslandsinstitut (1928–41, erneuert 1945) und das Tschechoslowakische Meinungsforschungsinstitut beim Informationsministerium (1946–50).

An der Formung der tschechischen Soziologie waren in den 20. bis 40. Jahren auch wissenschaftliche Gesellschaften in entscheidendem Maße beteiligt: die Masaryk-Gesellschaft für Soziologie (1925–48 bzw. 1950), die Gesellschaft für Sozialforschung (gegründet 1937), das Schlesische Institut (1906–57), der Soziologische Kreis der Prager Hochschulstudenten (1946–50), der Verband für die Gründung und Pflege eines Privatinstututs der soziologischen und philosophischen Wissenschaften (1937–52) und der Militärisch-soziologische Kreis (1934–39?). Am wichtigsten waren die beiden Erstenannten, zusammen mit der Brünner Soziologieschule und der Zeitschrift *Sociologická revue*, beziehungsweise der Prager Schule und der Zeitschrift (*Sociologie a*) *Sociální problémy*. Die Gesellschaft für Sozialforschung war eher ein exklusivistischer Kreis, der die moderne empiristische Soziologie pflegte, während die Masaryk-Gesellschaft für Soziologie allen tschechischen Soziologen offenstand und sich stark der Popularisierung der Soziologie widmete, wobei die wissenschaftlichen Ergebnisse dieser Gesellschaft freilich schwächer waren. In der Zeit des Zweiten Weltkrieges wandelte sich Gesellschaft (in den Jahren 1941–45 unter der Bezeichnung Tschechische Soziologie-Gesellschaft) von einem wissenschaftlichen Institut in eine „kommerzielle“ Forschungs- und Bildungseinrichtung. Obgleich an ihrer Spitze formal E. Chalupný und I. A. Bláha standen, übernahmen de facto K. Galla und J. Šíma die Führung. Die in diesen Zeitraum fallende Tätigkeit „rettete“ die tschechische Soziologie zwar in organisatorischer Hinsicht, die Qualität der Forschung ging jedoch sehr stark zurück. Die Kritik an dieser Tätigkeit und an ihren Protagonisten führte nach der Befreiung zum Auseinanderfall der Masaryk-Gesellschaft für Soziologie, von der nur der Brünner Ortsverband tätig blieb. Nach dem Februar 1948 war dieser sowie weitere wissenschaftliche Gesellschaften freilich dem Treiben der sog. Aktionsausschüsse bzw. den späteren ministerialen Verboten ausgesetzt. Die einzige wissenschaftliche Gesellschaft, die (im Geheimen) weiter bestand, war die marginale Gesellschaft für Sozialforschung.

Die letzten zwei Abschnitte der Studie stellen bibliographische und inhaltliche Charakterisierungen von Zeitschriften dar, in denen tschechische Soziologen in größerem Maße publizierten, sowie eine Liste und Charakterisierung erhaltener persönlicher Archivfonds. Aus der Zeit, die der Gründung der beiden oben genannten in Konkurrenz zueinander stehenden Fachzeitschriften (*Sociologická revue* und *Sociální problémy*) vorangingen, sind u.a. die Zeitschriften *Athenaeum*, *Časopis katolického duchovenstva*, *Česká mysl*, *Naše doba*, *Parlament* und *Sociální revue* genannt; parallel zu den Publikationsbühnen der Brünner und Prager Soziologieschulen waren insbesondere die *Filosofická revue*, *Kruh*, *Naše zahraničí*, *Ruch filosofický* und *Veřejné mínění* von größerer Bedeutung.

O autorovi

Zdeněk R. Nešpor je vědeckým pracovníkem Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., a odborným asistentem na Fakultě humanitních studií UK. Soustavně se věnuje dějinám a sociologii náboženství, ekonomické sociologii a migracím, sociální antropologii a religionistice a zajímá se též o vývoj a současný stav českých sociálních věd. Je autorem více než osmdesáti odborných studií, editorem čtyř sborníků, autorem pěti monografií, naposledy *Děkuji za bolest... Náboženské prvky v české folkové hudbě 60.–80. let* (Brno: CDK 2006) a *Sociologie náboženství* (s Dušanem Lužným; Praha: Portál 2007).

Sociologické studie/Sociological Studies

- SS 06:14 A. Křížková (ed.), J. Bierzová, M. Čermáková, H. Hašková, H. Maříková: Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita; 140 s.
- SS 06:13 H. Hašková: Tři generace bezdětných mužů a žen v české společnosti; 100 s.
- SS 06:12 M. Tuček (ed.), I. Bayer, L. Gatnar, P. Machonin, M. Sedláčková, J. Šafr, O. Špaček: Soudržnost společnosti z pohledu české veřejnosti; 200 s.
- SS 06:11 K. Čada, A. Červinková, M. Linková, D. Řeháčková, T. Stöckelová: Věda jako věc veřejná: vědní politiky a média; 75 s.
- SS 06:10 Y. Leontiyeva (ed.), P. Ezzeddine-Lukšíková, T. Hirt, M. Jakoubek, J. Kocourek, L. Pažejová: Menšinová problematika v ČR: komunitní život a reprezentace kolektivních zájmů (Slováci, Ukrajinci, Vietnamci a Romové); 96 s.
- SS 06:9 J. Šafr: Social Standing and Lifestyle in Czech Society; 70 s.
- SS 06:8 G. Šamanová, M. Škodová, J. Vinopal: Obraz vědy v českém veřejném mínění; 110 s.
- SS 06:7 J. Šafr, M. Sedláčková: Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření; 93 s.
- SS 06:6 L. Linek, Š. Pecháček: Základní charakteristiky členské základny KDU-ČSL; 48 s.
- SS 06:5 D. Hamplová (ed.), K. Zeman, B. Řeháková, V. Polášek, E. Soukupová: Mímomanželská plodnost v České republice po roce 1989: sociální a ekonomické souvislosti; 92 s.
- SS 06:4 H. Hašková (ed.), P. Šalamounová, H. Víznerová, L. Zamykalová: Fenomén bezdětnosti v sociologické a demografické perspektivě; 153 s.
- SS 06:3 P. Rakušanová, B. Řeháková: Participace, demokracie a občanství v evropském kontextu; 80 s.

- SS 06:2 Z. Vajdová, D. Čermák, M. Illner: Autonomie a spolupráce: důsledky ustavení obecního zřízení v roce 1990; 108 s.
- SS 06:1 Z. R. Nešpor, J. Večerník (eds.): Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období vstupu České republiky do Evropské unie; 278 s.
- SS 05:06 J. Stachová: Občanská společnost v regionech České republiky; 51 s., 71 Kč
- SS 05:05 P. Rakušanová: Civil Society and Participation in the Czech Republic; 47 s., 113 Kč
- SS 05:04 A. Křížková (ed.), R. Dudová, H. Hašková, H. Maříková: Kombinace pracovního a rodinného života v ČR: politiky, čas, peníze a individuální, rodinné a firemní strategie; 91 s., 156 Kč
- SS 05:03 T. Kostecký, J. Vobecká (eds.): Regionální elity 2004; 152 s., 150 Kč
- SS 05:02 T. Kostecký: Political Behavior in Metropolitan Areas in the Czech Republic between 1990 and 2002 – Patterns, Trends, and the Relation to Suburbanization and Its Socio-Spatial Patterns; 104 s., 206 Kč
- SS 05:01 B. Řeháková: Measuring Value Orientations with the Use of S.H. Schwartz's Value Portraits; 47 s., 113 Kč
- SS 04:11 J. Černý, M. Sedláčková, M. Tuček: Zdroje utváření skupinových mentalit v České republice po roce 1989; 101 s., 121 Kč
- SS 04:10 M. Hájek (ed.): Hierarchy as the Strength and Weakness of Communist Rule. The Legacy of Communist Rule IV: A Volume of Papers from the Seminar Held in Prague on September 11–12, 2003; 167 s., 187 Kč
- SS 04:09 K. Vlachová, B. Řeháková: Česká národní identita po zániku Československa a před vstupem do Evropské unie; 39 s., 71 Kč
- SS 04:08 A. Křížková: Životní strategie podnikatelek a podnikatelů na přelomu tisíciletí; 63 s., 112 Kč
- SS 04:07 J. Chaloupková, P. Šalamounová: Postoje k manželství, rodičovství a k rolím v rodině v České republice a v Evropě; 60 s., 94 Kč
- SS 04:06 D. Hamplová: Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory; 43 s., 81 Kč
- SS 04:05 Z. R. Nešpor (ed.): Jaká víra? Současná česká religiozita/spiritualita v pohledu kvalitativní sociologie náboženství; 115 s., 114 Kč

- SS 04:04 J. Večerník: Structural Tensions in the Interface between the Labour Market and Social Policy in the Czech Republic; 87 s., 116 Kč
- SS 04:03 T. Kostecký, D. Čermák: Metropolitan Areas in the Czech Republic – Definitions, Basic Characteristics, Patterns of Suburbanisation and Their Impact on Political Behaviour; 57 s., 148 Kč
- SS 04:02 S. Pikálková (ed.): Mezinárodní výzkum násilí na ženách – Česká republika / 2003: příspěvek k sociologickému zkoumání násilí v rodině; 152 s., 191 Kč
- SS 04:01 L. Linek: Volby do Evropského parlamentu 2004 – analýza volební účasti a stranické podpory v České republice; 73 s., 109 Kč

Sociologický časopis Czech Sociological Review

Recenzovaný oborový vědecký časopis vydávaný Sociologickým ústavem Akademie věd ČR, v.v.i.

V jednotlivých číslech naleznete:

- stati zabývající se otázkami teoretické sociologie
- stati o transformaci střední a východní Evropy
- články z příbuzných oborů, jako je sociální politika, politická sociologie, demografie, regionální rozvoj, gender, sociální práce apod.
- překlady zajímavých textů zahraniční provenience
- přehledové stati
- metodologické články
- studentské práce
- recenze, anotace, informace o dění v sociologické obci, zprávy z konferencí a další zajímavosti

Časopis je citován v Current Contents/Social&Behavioral Sciences (CC/S&BS), v počítačové databázi Social SciSearch a v aktuálních oznámeních Research Alert, publikacích Institute of Scientific Information (ISI), USA.

Obsah časopisu (od roku 1993) je uveřejněn na internetu na URL <http://sreview.soc.cas.cz>
Vychází 6 x ročně (4 x česky, 2 x anglicky).

Cena jednoho výtisku je od roku 2007 75 Kč bez DPH. Předplatné na rok je 450 Kč.

Informace o předplatném a objednávky vyřizuje:

Sociologický časopis/Czech Sociological Review - redakce, Jilská 1, 110 00 Praha 1,

tel. +420 222 221 761, +420 221 183 217, fax +420 222 220 143

e-mail: sreview@soc.cas.cz, prodej@soc.cas.cz

Sociologický datový archiv (SDA) je pracoviště Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i. Jeho hlavním cílem je uchování a zpřístupnění elektronických datových souborů z projektů sociologického výzkumu pro jejich další použití v akademickém výzkumu a při výuce. Mezi další cíle archivu patří podpora sekundární analýzy dat ze sociologických výzkumů a podpora pro speciální výzkumné projekty. SDA je členem Evropské rady sociálně vědních datových archivů CESSDA.

SDA na Internetu: <http://archiv.soc.cas.cz/>

- přístup k datům ze sociologických výzkumů: Elektronický katalog dat obsahuje základní informace o výzkumných projektech, datových souborech a jejich proměnných a dotazníky a kódovníky v elektronické podobě. Datové soubory z archivu je možné objednat a získat prostřednictvím Internetu, vybrané datové soubory jsou přístupné „on-line“ bez předchozí objednávky. Data jsou poskytována ve formátu pro SPSS, případně v dalších formátech vhodných pro statistické zpracování dat.
- vybrané publikace Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.: Řada publikací je dostupná „on-line“ v elektronické podobě, další je možné prostřednictvím Internetu objednat.
- adresář internetových odkazů z oblasti sociálních věd: Adresář [www](http://www.soc.cas.cz/) odkazů na další zdroje sociálních dat a užitečné informace z oblasti sociálních věd.

Data a výzkum — SDA Info, recenzované odborné periodikum

SDA Info se věnuje problematice sekundární analýzy sociologických dat: poskytuje přehled o datových službách, přináší informace o výzkumných projektech a zabývá se metodologií analýzy dat. Bulletin vychází nepravidelně od roku 1999 a je distribuován zdarma na cca 200 adres z oblasti sociálního výzkumu, univerzit a médií. Zaslání je možno zajistit v Sociologickém datovém archivu na výše uvedené adrese. Starší čísla jsou dostupná v elektronické podobě na Internetu: <http://archiv.soc.cas.cz/czech/bull-cz.phtml>

SDA SOCIOLOGICAL DATA ARCHIVE

Institute of Sociology, Jilská 1, 110 00 Praha 1; tel. 221 183 231; fax 222 221 658

e-mail: archiv@soc.cas.cz; Internet: <http://archiv.soc.cas.cz>

SDA collects computerised data files from sociological surveys. Its main objective is to make Czech sociological data publicly available for academic, educational and other non-commercial purposes. Other activities of the Archive include the promotion of data dissemination and secondary analysis, and support for special research projects. SDA is a member of the CESSDA (Council of European Social Science Data Archives). An electronic data catalogue and access to services is provided via the Internet: <http://archiv.soc.cas.cz>

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel.: 221 183 231, fax: 222 221 658, e-mail: archiv@soc.cas.cz, Internet: <http://archiv.soc.cas.cz>

Sociologická knihovna

Knihovna vznikla oddělením od Knihovny Filozofického a Sociologického ústavu AV ČR, která byla zničena povodní v létě 2002. Po dlouhé době, která byla vyplněna snahou o náhradu velkých ztrát na knižním fondu způsobených povodní a budováním nových prostor v přízemí budovy Sociologického ústavu AV ČR v Jilské ulici, se zejména díky darům mnoha domácích i zahraničních jednotlivců i institucí podařilo nově vybudovat samostatnou Sociologickou knihovnu. Je koncipována jako moderní oborová knihovna a má sloužit jak vědeckým pracovníkům, tak studentům a široké akademické veřejnosti. Dary a příspěvky na její další budování jsou vítány. V souvislosti s otevřením nové knihovny v dubnu 2004 vydal Sociologický ústav AV ČR publikaci, která zachycuje její budování od povodní až k jejímu zpřístupnění veřejnosti v dubnu 2004.

Kde nás najdete?

V centru Prahy v blízkosti metra B – stanice Národní třída, v budově Sociologického ústavu Akademie věd ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1
tel.: +420 222 221 753,
221 183 111 (provolba)
fax: +420 222 220 143
e-mail: socmail@soc.cas.cz
URL: <http://www.soc.cas.cz>

Otevírací doba:

pondělí – čtvrtek 9–18 hodin
pátek 9–14 hodin

Kontakty:

Mgr. Nela Hesová — tel. 221 183 568, Nela.Hesova@soc.cas.cz
Ing. Eva Mikolášová — tel. 221 183 568, Eva.Mikolasova@soc.cas.cz
Mgr. Radka Taucová — tel. 221 183 567, Radka.Taucova@soc.cas.cz
Studovna: tel. 221 183 569, knihovna@soc.cas.cz

Naše společnost

časopis Centra pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i.

Recenzovaný časopis, který se primárně zaměřuje na oblast výzkumu veřejného mínění a jeho výsledků, a to s důrazem na širší mezioborové souvislosti i aktuálnost témat. Analytické stati čerpají zejména z dat z kontinuálního šetření veřejného mínění CVVM.

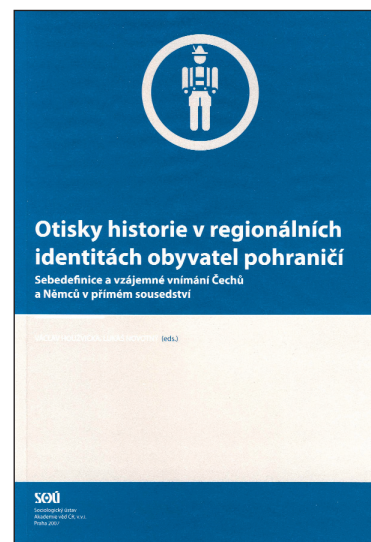
Časopis vychází dvakrát ročně, je distribuován zdarma. Elektronickou verzi a další informace naleznete na <http://www.cvvm.cas.cz/>

Václav Houžvička, Lukáš Novotný (eds.)

Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí

Sebedefinice a vzájemné vnímání
Čechů a Němců v přímém sousedství

Publikace shrnuje výsledky empirického šetření v rámci mezinárodního vědeckého projektu „Otisky historie v regionálních identitách obyvatel pohraničí. Sebedefinice a vzájemné vnímání Čechů a Němců v přímém sousedství“, který v letech 2003 až 2005 realizovalo výzkumné oddělení České pohraničí Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., společně s Centrem pro užitý politický výzkum Univerzity Ludwiga Maximiliana v Mnichově a financovala jej Nadace Volkswagen/Volkswagen Stiftung. Členové výzkumného týmu představují poznatky jednotlivých dílčích témat projektu. Zařazena je rovněž souhrnná kapitola charakterizující výsledky šetření na bavorské straně hranice.

Cena publikace je 148,- Kč bez DPH
+ poštovné a balné, 170 stran.

Sociologický ústav Akademie věd České republiky, v.v.i., Praha 2007.

Distribuce: Tiskové a ediční oddělení Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel.: 222 221 761, fax: 222 220 143, e-mail: prodej@soc.cas.cz

Další informace o publikacích vydaných v Sociologickém ústavu AV ČR, v.v.i.: <http://www.soc.cas.cz/>

<http://www.socioweb.cz/>

SOCIOweb
Sociologický webzín

>>> **editorial** >>> **teorie pro všechny** >>> **témata** >>> **aktuality** >>> **odkazy**

Vydává: Sociologický ústav AVČR - www.soc.cas.cz

editorial

Další exkurs do výzkumu vzdělanostních nerovností

Milé čtenářky a milí čtenáři,

po roce se k Vám opět vracíme s tématem sociologie vzdělání. Za dobu, která uplynula od našeho minulého vydání Sociowebu, jsme stihli udělat velký kus práce. V tomto čísle bychom Vás rádi uvedli do několika teoreticko-empirických oblastí, kterými jsme se (mimo jiné) po tuto dobu zabývali. Protože se nejedná o témata, která by byla výsadou pouze našeho oddělení Sociologie vzdělání a stratifikace, pozvali jsme ke spolupráci na tomto čísle i odborníky z oddělení Studia sociální struktury. Doufáme, že Vám toto vydání Sociowebu, stejně jako témata v něm pojednaná, budou připadat zajímavá přinejmenším tak jako nám.

Prvním tématem, které Vám přiblížíme, je atraktivní, rozsáhlá a v každé době aktuální problematika „sociálního kapitálu“. Arnošt Veselý se zaměřil na pojetí sociálního kapitálu z pera amerického sociologického teoretika a odborníka na vzdělanostní nerovnosti Jamese S. Colemanana (1926-1995). Ukáže Vám, jak Coleman sociální kapitál definoval, co v jeho pojetí tento pojem představuje a jaké jsou jeho implikace např. pro studium vzdělanostních nerovností. Jiří Šafr poté naváže svým příspěvkem věnovaným sociálnímu kapitálu z poněkud odlišného úhlu, a sice z pohledu kolektivního sociálního kapitálu. Vysvětlí, že tzv. přemostující (bridging) sociální kapitál zahrnuje vzdálenější kontakty překračující hranice společenských skupin a ukáže, jak je možné tento typ kapitálu měřit.

SOCIÁLNÍ STRATIFIKACE
SOCIAL STRATIFICATION

kontakt

Vydává Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Šéfredaktorka:
Marta Kolářová

Redakční rada:
Daniel Čermák
Iva Chludilová
Yana Leontijeva
Hana Maříková
Lukáš Novotný
Petra Rakušanová
Natalie Simonová
Eva Soukupová
Petr Sunega

Technická redaktorka:
Anna Gabrielová

<http://www.soc.cas.cz/>

SOU Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

english [Home](#) >> [Výzkumná oddělení](#)

Ekonomická sociologie

Kdo jsme	Vedoucí oddělení: doc. Ing. Jiří Večerník, CSc.	Další informace
Projekty	Členové oddělení: Ing. Mgr. Martin Lux	
Aktuality	Mgr.et Mgr. Zdeněk R. Nešpor, PhD.	Oddělení
Lidé	Ing. Petr Sunega	řešené projekty
Hosté	Doc. Ing. Vladimír Benáček, CSc.	ukončené projekty
Knihovna	Martina Mikeszová	
Výroční zprávy	Iva Zvěřinová	
Odkazy	Oddělení ekonomické sociologie rozvíjí svoji činnost v široké oblasti mezi ekonomikou a sociologií od teoretických otázek až po empirický výzkum, konkrétně v oblasti trhu práce, mzdové a příjmové diferenciace, ekonomických nerovností a sociální politiky. V letech 1990-1998 prováděl pravidelně výzkumy „Ekonomická očekávání a postoje“ zaměřené na objektivní podmínky domácností a jejich reflexi v období transformace. Výzkum má významný komparativní rozměr, který je založen mj. na spolupráci s „Luxembourg Income Study“, a také rozměr politicko-institucionální, který se opírá o kontakty se Světovou bankou, ILO, UNU/WIDER, UNICEF a dalšími mezinárodními institucemi. Řada projektů byla rovněž realizována ve spolupráci s Institute for Human Sciences ve Vídni v rámci programu „Social Costs of Economic Transformation“.	
Výzkumná oddělení		
Publikace a periodika		
ČVVM		
Datový archiv		

Institucionální zázemí české sociologie před nástupem marxismu

Zdeněk R. Nešpor

Edice Sociologické studie/Sociological Studies 07:2

Řídí: Marie Čermáková

Překlady: Robin Cassling, Daniel Meier

Redakce: Anna Gabrielová

Návrh edice a obálka: Zdeněk Trinkewitz

Sazba: Petr Teichmann

Tisk a vazba: ERMAT Praha, s.r.o., Praha 4

Vydal: Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

Jilská 1, 110 00 Praha 1

Náklad 180 výtisků

1. vydání

Praha 2007

Prodej zajišťuje Tiskové a ediční oddělení

Sociologický ústav AV ČR, v.v.i.

tel.: 222 221 761, 221 183 217, 218, fax: 222 220 143

e-mail: prodej@soc.cas.cz